

**INSTITUTT
FOR SAMFUNNS-
FORSKNING**

Rapport 2016:17

Hatefulle ytringer på internett

Omfang, forebygging
og juridiske grenser

Marjan Nadim, Audun Fladmoe og Jon Wessel-Aas

Institutt for samfunnsforskning
Rapport 2016:17

Hatefulle ytringer på internett

Omfang, forebygging og juridiske grenser

Marjan Nadim, Audun Fladmoe og Jon Wessel-Aas

© Institutt for samfunnsforskning 2016
Rapport 2016:17

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31
PO Box 3233 Elisenberg
NO-0208 Oslo, Norway

ISBN (print): 978-82-7763-533-0

ISBN (online): 978-82-7763-534-7

ISSN (print): 0333-3671

ISSN (online): 1891-4314

www.samfunnsforskning.no

Innhold

Forord	7
Sammendrag	9
English summary	12
1 Innledning og bakgrunn	15
Bakgrunn	15
Hva er hatefulle ytringer?	18
Hva er spesielt med hatefulle ytringer på nettet?	20
Hatefulle ytringer og andre tilgrensende fenomener	21
Metodiske vurderinger av forskningen om hatefulle ytringer	22
Rapportens struktur	24
2 Det strafferettslige vernet mot hatefulle ytringer – og dets grenser mot ytringsfriheten	25
Kort om definisjonen av begrepet hatefulle ytringer	25
Hvilke ytringer oppfatter befolkningen som (u)akseptable?	26
Rettslig overblikk	27
Grunnlovs- og folkerettslige rammer	27
EMK som skranke – EMDs praksis	30
Regulering av hatefulle ytringer i norsk rett	33
Straffeloven § 185 – Hatefulle ytringer	34
Straffeloven § 186 – Diskriminering	45
Straffeloven § 264 – Grove trusler	46
Straffeloven § 77 bokstav i) – Skjerpende omstendigheter	47
Straffeloven § 183 – Oppfordring til straffbar handling	47
Straffeloven § 266 – Hensynsløs adferd	48
Den sivilrettslige diskrimineringslovgivningen	49
Oppsummering	52
3 Hatefulle og andre ubehagelige ytringer. En kunnskapsoversikt ...	54
Om litteratursøket og datagrunnlag	55
Hatefulle og ubehagelige ytringer: omfang i befolkningen	56

Anmeldelser av hatkriminalitet	56
Omfang av erfaringer med hatefulle og ubehagelige ytringer på nettet	59
Bekymring for ubehagelige opplevelser på nettet og hatkriminalitet.	64
Hvem er utsatt?	65
Hvilke plattformer brukes?	69
Håndtering og konsekvenser av negative opplevelser på nettet	70
Digital mobbing blant barn og unge	74
Omfang av digital mobbing blant unge	75
Hvem er utsatt for digital mobbing, og hvem står bak?	77
Hvor er barn og unge utsatt?	79
Hvordan reagerer barn på digital mobbing?	79
Strategier for å håndtere digital mobbing	79
Avsendere og motivasjon for netthat	80
Individuelle kjennetegn ved avsendere av hatytringer	80
Motiver for hatefulle ytringer og hatkriminalitet	83
Nettkultur.	86
Større sosiale og kulturelle strukturer	87
4 Erfaringer med å motta hatefulle ytringer i sosiale medier i Norge.	90
Nærmere om datamaterialet.	91
Erfaringer med hatefulle ytringer i majoritetsbefolkningen	94
Potensielt utsatte grupper – innvandrere og journalister.	104
Erfaringer med ubehagelige eller nedlatende kommentarer.	104
Erfaringer med konkrete trusler.	108
Konsekvenser av hatytringer	110
Oppsummering og konklusjon	115
5 Politiets arbeid mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet.	117
Kort om data og metode	117
Bakgrunn og arbeidsoppgaver	118
Hatkrim-gruppa i Oslo politidistrikt	118
Kripos' arbeid med politiets tilstedeværelse på nettet.	120
Hvordan sakene kommer inn: Ingen patruljering av nettet	122
Lokal oppfølging	124
Fenomenforståelse i politiet	126
Hatefulle ytringer – konkrete erfaringer	128
Hvor anmeldelsen eller tipset kommer fra.	128
Grunnlag for hatefulle ytringer.	129
Avsenderne.	130

Praktiske vurderinger av grenseoppgangen mellom straffbare og uønskede ytringer	132
Politiets perspektiver på forebyggende arbeid	135
Faren for å bli et «meningspoliti»	135
Spredning av kunnskap om lovverket	136
Oppsøkende virksomhet på nettet	136
Etterforskning og påtale som forebygging	137
Mangel på en forebyggende strategi	138
Erfaringer med arbeidet mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet	139
Oppsummering	141
6 Forebygging og bekjempelse av netthat	142
Teknologiske løsninger	144
Involvering av internettaktører	146
Motnarrativer og motargumenter	148
Utdanning, digital kompetanse og kunnskap	149
Straffeforfølgelse av ytringer som et ledd i det forebyggende arbeidet	150
Oppsummering	150
7 Avslutning	152
Omfanget av hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett og sosiale medier	152
Forholdet mellom «uønskede» og straffbare ytringer	153
Forebygging og politiinnsats mot hatefulle ytringer	155
Hatefulle versus andre ubehagelige ytringer	156
Kunnskapsbehov	157
Litteratur	162

Forord

Formålet med denne rapporten har vært å samle kunnskap om hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett. Rapporten er skrevet av Marjan Nadim og Audun Fladmoe ved Institutt for samfunnsforskning (ISF) i samarbeid med advokat Jon Wessel-Aas, på oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet. Bakgrunnen for prosjektet er arbeidet med *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme*, i tillegg til regjeringens arbeid med en strategi mot hatefulle ytringer, som legges fram høsten 2016.

Marjan Nadim har ledet prosjektet, og hun har hatt hovedansvar for kunnskaps-gjennomgangen, casestudien av politiets arbeid og kapitlet om forebygging. Audun Fladmoe har hatt hovedansvar for analysene av erfaringer med å motta hatefulle ytringer i befolkningen, men han har også jobbet tett med Nadim om de andre delene av teksten. Jon Wessel-Aas har hatt ansvar for den juridiske utredningen av grenseoppgangen mellom ytringsfriheten og vernet mot hatefulle ytringer.

Parallelt med dette prosjektet har ISF og Jon Wessel-Aas også hatt et prosjekt for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) om hatefulle ytringer. Det er flere berøringspunkter mellom de to prosjektene, særlig når det gjelder deler av kunnskapsgjennomgangen og den juridiske utredningen. Dette har gitt prosjektgruppen særlig god anledning til å sette seg inn i forskningslitteraturen, men det innebærer også at det er noe overlapp mellom rapportene til henholdsvis Bufdir og Justis- og beredskapsdepartementet.

Vi vil takke Marit Bjørnæs og Siv Tone Syversen-Nordberg hos Justis- og beredskapsdepartementet for godt samarbeid. Den eksterne referansegruppa til prosjektet bestående av Karoline Andrea Ihlebæk (Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo), Taran Knudstad (Likestillings- og diskrimineringsombudet), Fredrik Vaaheim (Norges barne- og ungdomsorganisasjoner), Lars Brustad (Kulturdepartementet), Kathrine Øye Mosesen (Justis- og beredskapsdepartementet) og Shoaib Sultan (Antirasistisk senter) har gitt nyttige tilbakemeldinger underveis i arbeidet. I tillegg vil vi takke Kari Steen-Johnsen, Arnfinn H. Midtbøen, Marte Winsvold og Bernard Enjolras ved ISF for nyttige innspill på tidlige utkast av rapporten. Til slutt en takk til Jon Haakon Hustad og biblioteket ved ISF for uunnværlig hjelp med litteratursøkene.

Oslo, 10. oktober 2016

Marjan Nadim, Audun Fladmoe og Jon Wessel-Aas

Sammendrag

Forfattere Marjan Nadim, Audun Fladmoe og Jon Wessel-Aas

Tittel Hatefulle ytringer på internett

Sammendrag I denne rapporten gjennomgås eksisterende kunnskap om hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett. Formålet har vært å øke kunnskapen på tre områder:

1. den juridiske grenseoppgangen mellom ytringsfriheten og vern mot hatefulle ytringer
2. omfanget av hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett
3. politiets arbeid mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett

De tre punktene besvares ved hjelp av fire tilnærminger: 1) en juridisk redegjørelse for gjeldende rett med hensyn til strafferettslig vern mot hatefulle ytringer, 2) en gjennomgang av eksisterende (hovedsakelig samfunnsvitenskapelig) forskning om hatefulle ytringer, 3) analyser av eksisterende og nye surveydata og 4) analyser av hvordan politiet arbeider med etterforskning og forebygging av hatefulle ytringer og hatkriminalitet.

Det er vanlig å forstå hatefulle ytringer som ytringer som er av hatefull eller diskriminerende art, og som er rettet mot et enkeltindivid eller en gruppe individer som hører til en bestemt *minoritetsgruppe*. Den norske, strafferettslige forståelsen av begrepet hatefulle ytringer, slik den er regulert i straffeloven § 185, er vesentlig snevrere enn den som det ofte opereres med i samfunnsdebatten og i den sivilrettslige diskrimineringslovgivningen. Det gjelder først og fremst med hensyn til hvilke grupper/interesser som er vernet av straffebestemmelsen, men også med hensyn til den nærmere kvalifiseringen av ytringenes grad av krenkelse. Dessuten innebærer strafferettens strenge legalitetsprinsipp – som går ut på at det må gå klart frem av loven hva som er straffbart – at man ikke kan tolke begreper som for eksempel «livssyn» i straffeloven § 185 for vidt. Hensynet til ytringsfriheten spiller også inn som en begrensende faktor. Samtidig vil en god del av det som i henhold til en videre definisjon av begrepet kan oppfattes som hatefulle ytringer, kunne rammes av andre, mer generelle straffebestemmelser. Slik sett kan man si at det strafferettslige vernet på feltet i realiteten er noe videre enn hva som dekkes av § 185 alene.

Denne rapporten diskuterer forskning som omhandler både straffbare ytringer, ikke-straffbare hatefulle ytringer og andre ubehagelige ytringer som kan *oppleves* som hatefulle.

Rapporten viser at anmeldelsesstatistikken er svært mangelfull og ikke dekkende for å få grep om omfanget av hatefulle ytringer. Ulike samfunnsvitenskapelige spørreundersøkelser bidrar til å fylle ut bildet, men et problem med denne typen forskning er at det er svært få studier som

direkte har undersøkt omfanget av hatefulle ytringer. Ulike studier har brukt ulike definisjoner av hatefulle og andre ubehagelige ytringer, og kommer dermed til svært ulike tall på omfang. Mange av forskningsbidragene har først og fremst vært opptatt av å studere «netthets» mer generelt, uten å benytte begrepet «hatefulle ytringer». Dermed er det få studier som tar for seg ytringer rettet mot spesifikke gruppetilhørigheter.

Uavhengig av den konkrete definisjonen som ligger til grunn i de ulike empiriske undersøkelsene, viser gjennomgangen at etnisitet og seksuell orientering er de vanligste grunnlagene for hatefulle og ubehagelige ytringer. Det er mindre kunnskap om hets rettet mot nedsatt funksjonsevne. Unge har langt oftere enn eldre hatt ubehagelige opplevelser på nettet. Det er relativt små kjønnsforskjeller når det gjelder omfang, men kvinner og menn utsettes for ulike former for netthets.

Analysen av nyere norske spørreundersøkelser viser at om lag 7 prosent av den voksne befolkningen har opplevd å få det de selv opplever som hatefulle ytringer via sosiale medier. Hvis vi kun ser på ytringer som rettes mot de vernede grunnlagene i § 185, svarer totalt 2 prosent at de har opplevd slike ytringer. Analysene viser videre at personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er mer utsatt enn majoritetsbefolkningen for ubehagelige og nedlatende kommentarer som er rettet mot grunnlagene som er vernet av § 185, men at majoritetsbefolkningen oftere har opplevd ubehagelige kommentarer rettet mot andre grunnlag. Sammenlignbare data blant journalister viser at denne yrkesgruppen er langt mer utsatt enn befolkningen ellers for ubehagelige eller nedlatende kommentarer og trusler. Men disse kommentarene rettes oftest mot grunnlag som *ikke* vernes av § 185.

Når det gjelder konsekvenser av å motta hatefulle ytringer, viser analysene av norske undersøkelser at det ikke nødvendigvis er slik at hatefulle ytringer som retter seg mot de grunnlagene som vernes av straffeloven § 185, har større konsekvenser enn andre ubehagelige ytringer som oppleves som hatefulle. Andelen som svarer at opplevelsen har ført til at de vil bli mer forsiktige med å si sin mening, er omtrent på samme nivå uavhengig av hva ytringene rettes mot. Det ser imidlertid ut til at hatefulle og andre ubehagelige ytringer som retter seg mot de vernede grunnlagene, har større konsekvenser for kvinner enn for menn, og også større konsekvenser for personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn enn for majoritetsbefolkningen.

Kunnskapsgjennomgangen viser videre at avsendere av hatefulle ytringer oftest er menn, og også at menn har større toleranse for netthat enn det kvinner har. Avsendere er ofte motivert av andre faktorer enn en sterk følelse av hat. Snarere er faktorer som spenningssøking og en nettkultur for stygg språkbruk vel så sentralt for å forstå hva som ligger bak hatytringer. Likevel er det ikke tilfeldig hvem som rammes. Avsenderne bygger på fordommer, stereotypier og forestillinger om forskjeller mellom grupper, og hatefulle ytringer rammer de som oppfattes som «annerledes».

Rapporten inneholder også en studie av hvordan to miljøer i det norske politiet – hatkriminal-gruppa i Oslo politidistrikt og Kripas' arbeid med politiets tilstedeværelse på nettet – jobber med hatefulle ytringer. Det er stort samsvar mellom hvordan disse to miljøene tenker rundt arbeidet med hatefulle ytringer. De baserer seg på tips eller anmeldelser som kommer inn til dem, og de «leter» i svært liten grad etter potensielt straffbare ytringer på nettet. Når det gjelder både etterforskning og det forebyggende arbeidet, legger begge miljøene vekt på viktigheten av lokal oppfølging, altså at sakene skal håndteres av politidistriktet der gjerningspersonen er hjemmehørende. En utfordring er at det er begrenset kompetanse om hatefulle ytringer og hatkriminalitet i politidistriktene. Dette gjør at saker om hatefulle ytringer sannsynligvis ikke prioriteres på den måten de skal, og at slike saker blir sett på som mer juridisk krevende enn det de i realiteten er.

Forskningen på forebygging av hatefulle ytringer beskriver ulike tilnærminger til forebygging, som grovt sett kan deles inn i to typer tiltak: tiltak som har som formål å redusere tilbudet eller omfanget av hatefulle ytringer, og tiltak som har som formål å redusere etterspørselen etter slike ytringer. Når det gjelder tiltak for å redusere omfanget, er det først og fremst teknologiske løsninger og involvering av internettaktører som diskuteres i litteraturen. Av tiltak som har som formål å redusere etterspørselen, diskuteres motnarrativer og motargumenter, utdanning, digital kompetanse og kunnskap. Til slutt ser vi på straffeforfølgelse av ytringer som et ledd i det forebyggende arbeidet.

Rapporten avsluttes med en gjennomgang av kunnskapsbehov innen fem områder: 1) omfang av og erfaringer med hatefulle, diskriminerende og ubehagelige ytringer, 2) avsendere av hatefulle ytringer, 3) innholdet i hatefulle og diskriminerende ytringer, 4) konsekvenser av hatefulle ytringer og 5) forebyggende tiltak.

Emneord

Hatefulle ytringer, juridisk rammeverk, omfang, konsekvenser, forebygging

English summary

Authors Marjan Nadim, Audun Fladmoe and Jon Wessel-Aas

Title Hate speech and hate crime on the Internet

Summary This report gathers existing knowledge about, and provides new empirical analyses of, online hate speech and hate crime. The aim is to contribute to knowledge about:

1. The legal situation in Norway regarding the distinction between criminal hate speech and protected free speech
2. The extent of hate speech and hate crime online
3. The Norwegian police's work against hate speech and hate crime online

The report employs a fourfold approach: 1) a discussion of the legal framework and relevant jurisprudence in this field, 2) a literature review (primarily limited to social science literature) of research on hate speech, 3) analyses of existing and new survey data, and 4) analyses of how the police in Norway works with investigation and preventive measures regarding hate speech and hate crime.

The strict legal definition of hate speech in the Norwegian penal code section 185, is substantially narrower than definitions of the concept in social science and public debate. It covers hateful or discriminatory speech about persons or groups of persons because of their a) skin colour or national or ethnic origin, b) religious belief or life stance, c) their homosexual orientation, or d) disability. While respecting Norway's obligations as party to especially the UN Convention on the elimination of all forms of racial discrimination, section 185 is interpreted strictly by the courts, in order to comply with the constitutional protection of free speech. Hate speech, also in other forms or directed towards other groups than those protected by section 185, can, however, also result in criminal liability under other, more general prohibitions in the penal code – such as the prohibitions against incitement of crime, threats and menacing behaviour, as set out in sections 183, 264 and 265, and 266, respectively. Thus, the criminalisation of hate speech is, in effect, wider than what is covered by the specific hate speech prohibition in section 185.

Very few empirical studies are directly aimed at measuring the extent of hate speech. Existing studies have used different definitions of hate speech, and most have primarily been concerned with studying online hate more broadly. Few of the empirical contributions are concerned with hateful speech directed at specific group affiliations, which is key in the definition of hate speech. The literature review shows that ethnicity and sexual orientation appear to be the most common grounds for hate speech, while there is little knowledge about hate speech directed towards disability.

Furthermore, young adults are particularly exposed to negative online experiences. Gender differences in exposure are small, but men and women are exposed to different kinds of online hate.

Based on new empirical analyses, the report shows that about 7 percent of the Norwegian population has received what they perceive as hate speech through social media. By limiting the utterances to those directed towards grounds that are protected according to Norwegian law, the number is reduced to about 2 percent. The analyses further show that people with a foreign-born background from non-western countries are more exposed than the majority population to unpleasant and degrading comments directed at the grounds protected by Norwegian law against hate speech. However, the majority population has more often been exposed to comments directed at other grounds. These analyses further show that independent of what ground the comments are directed towards, the share who report that the experience has led them to be more careful with expressing their opinions, is approximately the same. However, hateful speech directed towards the protected grounds seems to have larger consequences for women than for men, and larger consequences for non-Western immigrants than the majority population.

The report also presents case studies of two units in the Norwegian police that in different ways work with the issue hate speech. None of the units «patrol» the Internet in search of potentially illegal content, rather they rely on reports or tips from the public. Both of the units emphasise that investigation and preventive work must be done locally rather than being centralised. The challenge is that there is little competence about hate speech and hate crime in the local police districts. This means that hate speech cases are likely not to be prioritised, and that these cases are sometimes unnecessarily considered to be more legally challenging than they are.

Research on preventing hate speech can broadly be divided into measures that seek to minimise the supply of hate speech, on the one hand, and measures that seek to minimise the demand for hate speech, on the other. We describe measures such as technological solutions, involvement of Internet intermediaries, counter-narratives, education, digital competence and knowledge, and lastly, we discuss how prosecution can be seen as a part of a preventive strategy.

The report concludes by pointing out knowledge gaps in five areas: 1) the extent and experiences of hate speech, discriminatory speech and online hate, 2) producers of hate speech, 3) the content of hate speech and discriminatory speech, 4) consequences of hate speech, and 5) preventive measures against hate speech.

Index terms

Hate speech, legal framework, prevalence, consequences, preventive strategies

1 Innledning og bakgrunn

Formålet med denne rapporten er å samle kunnskap om hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett og i sosiale medier. Nærmere bestemt søker rapporten å øke kunnskapen på tre områder:

1. den juridiske grenseoppgangen mellom yttingsfriheten og vern mot hatefulle ytringer
2. omfanget av hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett
3. politiets arbeid mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett

De tre problemstillingene søkes løst ved hjelp av et firedelt forskningsdesign, der vi 1) gjør en juridisk redegjørelse for gjeldende rett med hensyn til straffereettslig vern mot hatefulle ytringer, 2) går gjennom eksisterende (hovedsakelig samfunnsvitenskapelig) forskning om hatefulle ytringer, 3) analyserer eksisterende og nye surveydata og 4) analyserer hvordan politiet arbeider med etterforskning og forebygging av hatefulle ytringer og hatkriminalitet.

Rapporten tar, i tillegg til hatefulle ytringer, for seg hatkriminalitet på internett. I denne sammenheng vil vi avgrense hatkriminalitet på internett til *ytringer* på internett. Det er mulig å se for seg andre typer kriminelle handlinger på nettet (som hackerangrep) som er motivert av fordommer eller negative holdninger til en bestemt gruppe, men denne rapporten vil konsentrere seg om *ytringer* (jf. Sunde 2013: 35).

Bakgrunn

Hatytringer er ikke et nytt fenomen. Det har blitt brukt bevisst i krig og konflikt, som et redskap for å berede grunnen for og legitimere forfølgelse, drap, hat og diskriminering av utvalgte grupper av mennesker (Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) 2015: 13). Den økende bruken av internett og sosiale medier gjør imidlertid at hatytringer kan spres raskere og nå videre enn noensinne. Spesielt med utbredelsen av sosiale medier har mulighetene for å kunne ytre seg uredigert i det offentlige rom blitt sterkt utvidet, noe som gjør at mulighetene for å ramme enkeltpersoner og grupper med hatefulle ytringer har blitt sterkt utvidet.

Lovgivning mot hatkriminalitet er relativt nytt i europeiske land. Historisk har det vært stort rom for rasistiske ytringer og diskriminering, noe som blant annet manifesterte seg ved at antisemittiske aviser var vanlig i mellomkrigstiden. Det var først i tiden etter annen verdenskrig, men særlig fra 1960-tallet, at ulike land begynte å slå hardere ned på hatytringer og hatkriminalitet (Bleich 2011: 134). En viktig manifestasjon på dette var at FN i 1965 vedtok rasediskrimineringskonvensjonen (ICERD), som påla deltagerland å «avskaffe all forskjellsbehandling på grunn av rase, hudfarge, avstamning eller etnisk opprinnelse».¹ Norge signerte denne konvensjonen i 1969 og vedtok loven som forbyr hatefulle ytringer, i 1970 (straffeloven § 135a, senere § 185). På 1990-tallet vedtok flere europeiske land lover som forbyr holocaust-fornektelse, og på 2000-tallet begynte EU å pålegge medlemslandene å forby rasediskriminering (Bleich 2011: 135). USA har gått en litt annen vei enn Europa. Mens diskriminering og rasistisk motiverte *handlinger* gradvis har blitt slått hardere ned på, har ikke USA en egen lov om hatefulle *ytringer*. USA signerte heller ikke rasediskrimineringskonvensjonen før i 1994.² Dette må forstås i lys av at første tillegg i den amerikanske grunnloven forbyr lover som begrenser ytrings- og forsamlingsfrihet (Bleich 2011).³

Også i Norge har det vært motstand mot for sterke begrensninger på hatefulle ytringer. Lovregulering av hatefulle ytringer er et inngrep i ytringsfriheten – og i ytterste konsekvens av tankefriheten (Rønning & Wessel-Aas 2012). Ytringsfrihetsskommisjonen, som jobbet på slutten av 1990-tallet, la som premiss at en videst mulig ytringsfrihet er det beste vernet mot diskriminering:

... friheten til å ytre seg i det offentlige rom fører til utluftning, renselse og anstendiggjøring av standpunkter gjennom samtale og kritikk. For at offentligheten skal fungere på denne måten, må de diskriminerende holdninger komme til uttrykk, for det er først når de er uttrykt, at de kan bekjempes gjennom offentlig kritikk. I prinsippet er altså ytringsfrihet tenkt som et vern mot diskriminering (NOU 1999: 27: 10).

Selv om kommisjonen anerkjente at hatefulle ytringer kan ha negative konsekvenser for dem som rammes, la de altså til grunn en antagelse om at «offentlighetens rensende funksjon» i seg selv vil kunne være det beste vernet mot hatefulle ytringer.

1 Se <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-konvensjon-mot-rasediskriminering>

2 Se <http://indicators.ohchr.org/>

3 Første tillegg i den amerikanske grunnloven lyder: «Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances.»

Andre har argumentert for at ytringsfriheten må begrenses i enkelte tilfeller, som en konsekvens av de skadene hatefulle ytringer kan påføre enkeltindividet og samfunnet som helhet. Den amerikanske rettsfilosofen Jeremy Waldron har for eksempel forsvart lovregulering av hatefulle ytringer med at slike ytringer kan svekke individers verdighet og hindre sosial integrasjon mellom befolkningsgrupper (Waldron 2012: 4–5). I Norge har en slik posisjon vært fremmet av blant annet Sindre Bangstad og Arne Johan Vetlesen (Bangstad & Vetlesen 2011). Hatytringer kan begrense andre i fritt å ytre seg i det offentlige ordskiftet, og derigjennom svekke demokratiet. Videre kan hatytringer holde liv i fordommer og skape frykt og sterk bekymring hos grupper som rammes. Gjentatte hatytringer som retter seg mot utvalgte grupper, kan bidra til å legitimere trakassering og diskriminering, og i ytterste konsekvens vold, rettet mot enkeltpersoner som tilhører disse gruppene (LDO 2015; Nilsen 2014).

FNs rasediskrimineringskomité (CERD), Organisasjonen for samarbeid og sikkerhet i Europa (OSSE) og Europarådets menneskerettighetsavdeling (ECRI) har uttrykt bekymring for innsatsen i Norge mot hatkriminalitet, og for konsekvensene av hatefulle ytringer mot minoriteter i det offentlige rom. LDO påpekte i 2015 at arbeidet for å motvirke og begrense omfanget og skadene av hatytringer (lovlige og ulovlige) er svært beskjedent (LDO 2015). De mener at ideen om at hatefulle og diskriminerende ytringer vil bli imøtegått og «renset» gjennom det offentlige ordskiftet, har vært styrende for myndighetenes arbeid på feltet, og at fordi myndighetene i lang tid har ment at skadevirkningene av hatytringer vil bli bekjempet av demokratiet og ytringsfriheten selv, har man ikke sett noe behov for statlig innblanding (LDO 2015).

I november 2015 satte regjeringen i gang et arbeid med en strategi mot hatefulle ytringer. I den politiske erklæringen begrunner regjeringen ønsket om å bekjempe hatefulle ytringer og intoleranse slik:

[...] hatefulle ytringer kan ha alvorlige konsekvenser for enkeltpersoner, grupper og hele samfunnet [...] Vi vil ha et samfunn der det er plass til alle. Derfor vil vi jobbe for et åpent, fredelig og inkluderende samfunn der alle føler tilhørighet. Et samfunn som er basert på demokratiske verdier, universelle menneskerettigheter og gjensidig respekt mellom individer og grupper.⁴

Samtidig understrekes det i erklæringen at «ytringsfriheten er en umistelig verdi». En begrensning av hatefulle ytringer og intoleranse må hele tiden diskuteres og veies opp mot en ambisjon om å bevare og å sikre ytringsfriheten. Et forbud mot hatefulle ytringer er et inngrep i ytringsfriheten. Spørsmålet om

4 <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/hatytringer/id2464637/>

hvor grensen mellom ytringsfriheten og hva man skal slippe å tåle av hatefulle ytringer, bør gå, og om man i det hele tatt bør gjøre hatefulle ytringer straffbare, er en pågående debatt.

Hva er hatefulle ytringer?

Det finnes ingen entydig definisjon av hatefulle ytringer, eller «hate speech», som det gjerne omtales som i den engelskspråklige litteraturen. Det er likevel vanlig å forstå hatefulle ytringer som ytringer som er av hateful eller diskriminerende art rettet mot en bestemt *minoritetsgruppe* eller mot et individs (antatte) gruppetilhørighet. For at noe skal være en hateful ytring, er det altså vesentlig hvilket *grunnlag* ytringen er rettet mot. Det er særlig minoritetsgrupper som antas å være spesielt sårbare, som omfattes av begrepet.

Den norske lovparagrafen mot hatefulle ytringer (straffeloven § 185, tidl. § 135a) verner mot diskriminerende og hatefulle ytringer som fremsettes offentlig eller i andres nærvær på grunn av noens: a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse, b) religion eller livssyn, c) homofile orientering eller d) nedsatte funksjonsevne. Med andre ord vil ikke ytringer som har tilsvarende ubehagelig karakter, men som retter seg mot andre grunnlag, omfattes av straffeloven § 185. Det er verdt å merke seg at bestemmelsen gir et vern til alle grunnlagene som omfattes av diskrimineringslovverket, med unntak av kjønn, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Altså omfatter ikke loven om hatefulle ytringer ytringer som uttrykker hat mot for eksempel kvinner eller transpersoner som grupper. Imidlertid kan en del ytringer som er av hateful karakter, men som ikke rettes mot de gruppene som straffeloven § 185 verner, kunne fanges opp av andre bestemmelser i straffeloven (se kapittel 2 for en grundig gjennomgang av det relevante lovverket).

Straffeloven § 185 om hatefulle ytringer presiserer at ytringen må fremsettes forsettlig eller grovt uaktsomt, og at den må «true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen».

I den offentlige og politiske debatten brukes begrepet «hatefulle ytringer» ofte i en bredere forstand enn det som følger av straffeloven. Begrepet har for eksempel blitt brukt om ytringer som gir uttrykk for menneskeforakt, intoleranse eller aggresjon, og som inkluderer et spekter av fenomener – fra mobbing i sosiale medier og aggressive og intolerante utfall i samfunnsdebatten til rasisme og straffbare trusler mot enkeltpersoner (Sunde 2013: 42).

Hvis vi ønsker å forstå fenomenet hatefulle ytringer bedre, kan det være nyttig med en videre forståelse av begrepet enn definisjonen som følger av straffeloven § 185. Dette har delvis en metodisk begrunnelse: Det er svært utfordrende å avgrense hatytringer til kun å gjelde de ytringene som dekkes av loven, enten man skal studere tekstlig innhold eller befolkningens erfaringer og oppfatninger. De færreste har en klar oppfatning om hva som defineres juridisk som en «hatefull ytring», og det vil i mange tilfeller være glidende overganger mellom straffbare hatytringer på den ene siden og andre lignende ikke-straffbare ytringer på den andre. Men det har også en substansiell begrunnelse. Det som defineres som hatefulle ytringer i lovens forstand, eksisterer i et større omland av ytringer, og vi må forstå denne helheten for å kunne analysere både årsaker til og konsekvenser av hatefulle ytringer fullt ut. Ytringer som ikke omfattes av loven, kan også ha negative konsekvenser for individer og samfunnet som helhet. For å få en god forståelse av hva som motiverer folk til å uttrykke seg hatefullt, hvordan det oppleves å motta hatefulle ytringer, og hvilke konsekvenser slike ytringer kan ha, er det tvilsomt om den juridiske definisjonen av hatefulle ytringer er tilstrekkelig (jf. LDO 2015). Selv om det kan være nyttig å operere med en bredere forståelse i studier av hatefulle ytringer, er det viktig å presisere at dette ikke i seg selv er et argument for å endre den juridiske definisjonen av fenomenet. Ønsket om vern mot hatefulle ytringer må alltid balanseres opp mot hensynet til ytringsfriheten.

Et eksempel på en utvidet tilnærming til forståelsen av hatefulle ytringer har vært fremsatt av LDO. Et hovedargument for dem er at det i et forebyggingsperspektiv er nødvendig å inkludere både lovlige og ulovlige hatytringer. De viser til at også ytringer som ikke rammes av loven, kan ha negative konsekvenser, og at grenseoppgangen mellom lovlige og ulovlige ytringer er uklar. Med dette som utgangspunkt har LDO foreslått en videre definisjon av fenomenet:

Hatytringer er nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer individets eller en gruppes verdighet, anseelse og status i samfunnet ved hjelp av språklige og visuelle virkemidler som fremmer negative følelser, holdninger og oppfatninger basert på kjennetegn, som for eksempel etnisitet, religion, kjønn, nedsatt funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder. (LDO 2015: 12)

Denne definisjonen tar høyde for både *intensjonen* bak og *effektene* ytringen kan ha på den eller de som rammes. I motsetning til i straffeloven er det ikke vilkår om forsett eller grov uaktksomhet eller om at ytringen er fremsatt i andres nærvær. Videre dekker definisjonen flere grunnlag enn § 185, og listen er ikke

uttømmende. Blant annet er kjønn, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder også nevnt.

Hatytringer, også i henhold til en slik utvidet definisjon, bygger gjerne på negative stereotypier, fordommer og stigmaer. Formålet er å markere forskjeller mellom grupper. Hatytringer er ikke nødvendigvis motivert av en sterk følelse av hat (Ask, Svendsen & Karlstrøm 2016; Erjavec & Kovačič 2012), men ytringene inneholder gjerne en ekskluderingsretorikk, og spiller på forestillinger om naturgitte hierarkier, ubegrunnet frykt og forakt for individer og grupper som anses som annerledes (LDO 2015; Nilsen 2014; Perry 2001).

En hatefull ytring trenger ikke å være rettet mot et individ. Straffeloven § 185 presiserer, som nevnt, at hatefulle ytringer må være fremsatt offentlig eller i andres nærvær, men krever ikke at det er en direkte mottaker. Også det å observere eller være vitne til hatefulle ytringer kan ha skadevirkninger. Hatefulle ytringer rettet mot for eksempel homofile bidrar til en nedvurdering av denne gruppen. Dette kan påvirke andre med denne seksuelle orienteringen, men også publikum mer generelt ved at det forsterker fordommer og kommuniserer en oppfatning om at det ikke er greit å være homofil (jf. Nilsen 2014: 8).

I denne rapporten vil vi diskutere forskning som omhandler både straffbare ytringer, ikke-straffbare hatefulle ytringer og andre ubehagelige ytringer som kan *oppleves* som hatefulle. Men som vi vil se, er det ofte glidende overganger mellom disse fenomenene. For variasjonens skyld veksler vi mellom å bruke begrepet «hatefulle ytringer» og «hatytringer».

Hva er spesielt med hatefulle ytringer på nettet?

Foxman og Wolf (2013: 32) mener at internett er stedet «hvor nåtidens virus av hat blir spredt». Det er vanlig å hevde at folk skriver ting på internett som de aldri ville sagt eller skrevet ellers (Ellison 2001).

Gagliardone mfl. (2015: 13–15) argumenterer for at selv om hatytringer på nett ikke er noe substansielt annet enn lignende ytringer offline, representerer de spesifikke utfordringer:

- *Varighet*: Hatytringer kan leve et langt liv på nettet, i ulike formater, på ulike plattformer, og kan lenkes til gjentatte ganger.
- *Gjentagende*: Selv når innholdet er fjernet, kan det komme til uttrykk igjen, for eksempel på en annen plattform eller under et annet navn.

- *Anonymitet*: Internett kan gi folk en opplevelse av å være anonyme. Dette gjør at de føler de kan si ekstreme ting uten å bli oppdaget og uten å måtte stå til ansvar for det på samme måte som man må ellers. Dette til tross for at det er svært få muligheter for reell anonymitet på nettet.
- *Transnasjonalt*: Internett er ikke begrenset av landegrensener og krever samarbeid på tvers av jurisdiksjoner. Internettaktører som sosiale nettverksplattformer, søkemotorer og internettleverandører har egne brukervilkår hvor de spesifiserer hvordan de kan intervensere, tillate eller begrense opprettelsen eller tilgangen til spesifikt type innhold. En stor andel av interaksjoner på internett foregår på sosiale nettverksplattformer som ikke er underlagt nasjonal jurisdiksjon, og disse nettverkene har utviklet egne definisjoner av hatytringer og responser til slike ytringer. Offer og avsender kan være i forskjellige land, og mange av de relevante plattformene er private og internasjonale. Dette gjør det utfordrende å etterforske og påtale hatytringer på internett, men også utfordrende for ofre å vite hvor de skal henvende seg.

Hatefulle ytringer og andre tilgrensende fenomener

I tillegg til hatefulle ytringer er det en rekke andre begreper som refererer til ulike former for negativ atferd på nettet, som nett-trusler, nett-trakassering, digital mobbing, trolling,⁵ flammig («flaming»)⁶ osv. (se for eksempel Hagen 2015: 35 for en oversikt). Det finnes etter hvert en rekke studier av ubehagelige opplevelser på nettet, netthets, digital trakassering og lignende. Denne forskningen ser imidlertid sjelden på *grunnlaget* for de ubehagelige kommentarene, altså hva kommentarene er rettet mot. Et sentralt aspekt ved hatefulle ytringer er, som nevnt, at de er rettet mot spesifikke og antatt sårbare gruppeidentiteter eller minoritetsstatuser. Uten informasjon om hva ubehagelige kommentarer retter seg mot, kan vi ikke vite om det dreier seg om hatefulle ytringer eller annen form for netthets. Samtidig kan det være glidende overganger mellom disse fenomenene, for eksempel ved at digital mobbing også kan inneholde hatefulle ytringer, eller at noe kan begynne som mobbing og gå over til å få mer preg av hatefulle ytringer.

Det finnes også en relativt omfattende litteratur om hatkriminalitet. Denne ser spesifikt på (kriminelle) handlinger som er motivert av «hat» mot en

5 Dette handler om å provosere for provoseringens skyld, ofte ved å skrive noe man ikke mener, slik at diskusjonen utvikler en aggressiv tone og avsporer fra det opprinnelige temaet for diskusjonen.

6 Overlagt fiendtlig argumentasjon, ofte med krenkende, grovt og vulgært språk, fornærmelser og trusler.

minoritetsgruppe (se for eksempel Bleich 2011; Chakraborti & Garland 2015; Hall 2013). Hatytringer er én form for hatkriminalitet, men hatkriminalitet kan opptre i forskjellige former, for eksempel fysisk vold, trusler, skadeverk, ærekrenkelser eller diskriminering. Hatkriminalitet refererer ofte til alvorlige hendelser, gjerne handlinger som er kriminelle. Dermed fanges kun de mest ekstreme ytringene opp i definisjonen av hatkriminalitet.

I Norge er ikke hatkriminalitet et rettslig begrep, og det finnes ingen offisiell eller felles definisjon av begrepet. Oslo politidistrikt har rettet en særlig oppmerksomhet mot temaet, og de har utgitt flere rapporter der de diskuterer definisjoner av hatkriminalitet (Oslo politidistrikt 2013, 2015). I tråd med den internasjonale litteraturen definerer de hatkriminalitet som straffbare handlinger som helt eller delvis er motivert av hat mot eller negative holdninger til andres etnisitet, religion, homofile orientering og/eller nedsatte funksjonsevne. Med andre ord inkluderes de samme grunnlagene som i loven om hatefulle ytringer.

Mange av bidragene vi diskuterer i denne rapporten, har studert enten negative opplevelser på nettet eller hatkriminalitet. Det betyr at mange av funnene strengt tatt ikke refererer direkte til hatefulle ytringer. Vi reserverer bruken av begrepet «hatefulle ytringer» til krenkende eller nedverdiggende ytringer som er knyttet til en gruppeidentitet, i tråd med LDOs utvidete definisjon, og bruker ellers begreper fra forskningsbidragene vi refererer (for eksempel «ubehagelige opplevelser» og «trakassering» på nettet).

Metodiske vurderinger av forskningen om hatefulle ytringer

I tillegg til utfordringene med å skille hatefulle ytringer fra andre uønskede ytringer rent definisjonsmessig, er de ulike datakildene som benyttes i denne rapporten, alle heftet med ulike metodiske begrensninger.

I kunnskapsoversikten går vi gjennom anmeldelsesstatistikken for å se hvor mange anmeldelser av hatefulle ytringer på internett politiet mottar. Anmeldelsesstatistikken er imidlertid svært lite egnet til å gi et bilde av omfanget av problemet med hatefulle ytringer. Den publiserte statistikken presenterer ikke hatefulle ytringer eller hatkriminalitet på internett som en egen kategori, det er dermed vanskelig å identifisere det presise antallet anmeldelser av hatefulle ytringer eller hatkriminalitet på nettet. I tillegg er det forholdsvis få anmeldelser, og alt tyder på at det er store mørketall.

De fleste empiriske studiene som gjennomgås i kunnskapsoversikten i kapittel 3, og også datamaterialet som benyttes i analysene av omfang og konsekvenser av hatefulle ytringer i Norge i kapittel 4, baserer seg på spørreundersøkelser. Spørreundersøkelser basert på representative utvalg er nyttige for å danne et bilde av omfanget av opplevelser, og også hvordan disse opplevelsene varierer mellom ulike deler av befolkningen. Samtidig er det noen åpenbare begrensninger knyttet til denne metoden, som det er viktig å ha i mente når resultatene leses.

For det første baserer spørreundersøkelser seg på *subjektive opplevelser* av hatefulle ytringer. Vi kan ikke vite hvor alvorlige ulike opplevelser er, og to ulike respondenter i en spørreundersøkelse kan oppfatte den samme ytringen ulikt. Det er glidende overganger mellom hatefulle ytringer og andre uønskede ytringer, og vi kan ikke med sikkerhet vite om det folk rapporterer om, faller innenfor en juridisk eller utvidet definisjon av «hatefulle ytringer», eller om det snarere er eksempler på ubehagelige ytringer av annen karakter. Det er således ikke mulig å gi et objektivt estimat på omfanget av hatytringer gjennom bruk av spørreundersøkelser; snarere gir slike undersøkelser et estimat på noe respondentene *opplever som* hatefullt.

For det andre er flere av undersøkelsene som gjennomgås, basert på befolkningsrepresentative utvalg, det vil si utvalg der alle deler av befolkningen i teorien skal være likt representert. Dette innebærer at det tallmessig vil være relativt få respondenter som tilhører en av de minoritetsgruppene som vanligvis omfattes av definisjoner av hatefulle ytringer. Dette problemet forsterkes ved at noen minoritetsgrupper ofte er underrepresentert i befolkningsrepresentative spørreundersøkelser. Særlig noen innvandrergupper har lavere svartilbøyelighet enn befolkningen ellers (Djuve, Gulløy, Kavli & Berglund 2009), noe som kan bidra til å undervurdere omfanget av for eksempel rasistiske ytringer.

For det tredje er spørreundersøkelser som forsøker å studere omfang og egenskaper ved de som ytrer seg hatefullt, altså avsenderne av hatefulle ytringer, sårbare for problemer med såkalt «sosial ønskebarhet» («social desirability bias»). Dette fenomenet viser til at folk gjerne vil vri svarene sine i retning av hva de oppfatter som «ønskbart» eller «korrekt», særlig når de får kontroversielle spørsmål (Ringdal 2001: 359). Dersom man spør respondenter i en undersøkelse om de har stått bak netthat, er det sannsynlig at mange vil kvie seg for å innrømme slik atferd.

Vi diskuterer metode og datagrunnlag for våre egne undersøkelser under hvert av de relevante kapitlene i rapporten.

Rapportens struktur

Denne rapporten består av til sammen syv kapitler, inkludert innledning og avslutning. I kapittel 2 foretas en juridisk utredning av grenseoppgangen mellom lovlige og straffbare ytringer. Dette kapitlet bidrar til å utdype diskusjonen rundt begrepet hatefulle ytringer. I kapittel 3 oppsummeres tilgjengelig statistikk og forskning som på ulikt vis kan belyse omfanget av hatefulle og andre ubehagelige ytringer og hatkriminalitet på internett. Her ser vi også på hvilke grupper som særlig rammes, og hva vi vet om avsenderne av hatefulle og andre ubehagelige ytringer. Rapportens kapittel 4 består av våre analyser av norske befolkningsundersøkelser som kan gi et bilde på hvor mange i Norge som har opplevd å motta hatefulle ytringer, og hvordan omfanget varierer etter ulike bakgrunnskjenne tegn. Kapitlet presenterer også sammenlignbare tall for majoritetsbefolkningen, personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn og journalister. Kapittel 5 inneholder en casestudie av det norske politiets arbeid mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet. Studien bygger på intervjuer med sentrale aktører i to konkrete initiativer politiet har opprettet for å håndtere disse fenomenene: hatkriminalgruppen i Oslo politidistrikt og Kripos' arbeid med politiets tilstedeværelse på nettet. I kapittel 6 diskuteres relevant forskning om forebygging og bekjempelse av hatytringer på internett. Avslutningsvis oppsummerer vi bidragene i rapporten og identifiserer fremtidige kunnskapsbehov.

2 Det strafferettslige vernet mot hatefulle ytringer – og dets grenser mot ytringsfriheten

Dette kapitlet er i hovedsak en juridisk utredning som har som formål å redegjøre for det strafferettslige vernet mot hatefulle ytringer og grensen mellom de uønskede og de straffbare ytringene, basert på gjeldende rett. Gjennomgangen vil dessuten synliggjøre hvilke grupper som er gitt slikt vern, og på hvilken måte det er gitt.

Den juridiske utredningen i dette kapitlet omfatter både de viktigste relevante bestemmelsene i straffeloven og henvisninger til rettspraksis fra både norske domstoler og overnasjonale domstoler som Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD). Rettskildebildet på feltet er komplekst. Tolkning og anvendelse av straffelovens bestemmelser må skje på en måte som er forenlig med ytringsfriheten, slik den er beskyttet både i Grunnloven og i internasjonale konvensjoner som Norge er bundet av, og som er gjort til norsk lov gjennom menneskerettsloven. Samtidig har Norge forpliktelser etter internasjonale konvensjoner til å bekjempe og dels til å kriminalisere visse typer av hatefulle ytringer. Dette er derfor et rettsfelt som inneholder iboende spenninger. Dette preger både den rettspolitiske debatten og domstolenes håndheving av de bestemmelsene vi har.

Før den juridiske gjennomgangen vil vi først si noe kort om begrepet hatefulle ytringer og forholdet mellom den strafferettslige definisjonen og andre definisjoner. Deretter vil vi kort gjengi hva en nyere undersøkelse viser om hva den norske befolkningen oppfatter som (u)akseptable ytringer.

Kort om definisjonen av begrepet hatefulle ytringer

Som det er redegjort for i kapittel 1, finnes ingen enhetlig definisjon av hatefulle ytringer i norsk samfunnsliv. Både i dagligtalen og i pressen brukes gjerne begrepet om en vid krets av ytringer som uttrykker og/eller er motivert av hat overfor andre mennesker eller grupper av mennesker.

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) opererer for eksempel med en vid, samfunnsvitenskapelig definisjon av hatytringer:

Hatytringer er nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer individets eller en gruppes verdighet, anseelse og status i samfunnet ved hjelp av språklige og visuelle virkemidler som fremmer negative følelser, holdninger og oppfatninger basert på kjennetegn – som for eksempel etnisitet, religion, kjønn, nedsatt funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder.⁷

Som nevnt foran, og som vi vil utdype nedenfor, er den norske, strafferettslige forståelsen av begrepet hatefulle ytringer vesentlig snevrere. Det gjelder først og fremst med hensyn til hvilke grupper/interesser som er vernet av de aktuelle straffebestemmelsene, men også når det gjelder den nærmere kvalifiseringen av ytringenes grad av krenkelse. Dessuten innebærer strafferettens strenge legalitetsprinsipp – som går ut på at det må gå klart frem av loven hva som er straffbart – at man ikke nødvendigvis kan tolke begreper som for eksempel «livssyn» i straffeloven § 185 om hatefulle ytringer like vidt som det samme begrepet kan forstås i andre sammenhenger.⁸

Samtidig vil en god del av det som er i henhold til en videre definisjon av begrepet hatefulle ytringer, kunne rammes av andre, mer generelle straffebestemmelser. Slik sett kan man si at det strafferettslige vernet på feltet i realiteten er noe videre enn hva som dekkes av § 185. Dette vil det redegjøres for nedenfor.

Hvilke ytringer oppfatter befolkningen som (u)akseptable?

Hva mener befolkningen om grensen mellom ytringsfriheten og vernet mot hatefulle ytringer? Som del av prosjektet *Status for ytringsfriheten* ble befolkningen spurt om deres aksept for ulike typer ytringer. Undersøkelsen viste at befolkningen trekker ganske klare grenser mellom rasistiske, nedsettende og hånende ytringer på den ene siden, og ytringer som kritiserer eller kan få mottaker til å føle seg krenket, på den andre. For eksempel svarte 20 prosent at rasistiske ytringer bør tolereres, mens 46 prosent svarte at det bør være greit å kritisere etniske minoritetsgrupper i offentligheten (Steen-Johnsen, Fladmoe &

⁷ Definisjonen er delvis basert på Anne Birgitta Nilsens definisjon av «hatprat» (Nilsen 2014: 104).

⁸ I 2015 kom LDO (i sak 14/1531) for eksempel til at veganisme var å anse som et livssyn etter diskrimineringsloven om etnisitet. Det er ikke uten videre sikkert at samme forståelse av begrepet kan legges til grunn når det gjelder håndhevelse av straffeloven § 185 om hatefulle ytringer.

Midtbøen 2016: 26). Dette viser at befolkningen skiller tydelig mellom ulike former for ytringer, men det kan også se ut til at en betydelig andel ønsker å straffelegge hatefulle og andre ubehagelige ytringer.

Respondentene ble imidlertid også bedt om å vurdere hvilke reaksjonsformer ulike nedsettende og krenkende ytringer rettet mot ulike minoritetsgrupper burde få. Svarene på disse spørsmålene viste at *svært få* ønsket at ytringene skulle få juridiske sanksjoner, som bøter eller fengselsstraff. Snarere pekte flertallet av dem som ønsket en reaksjon, på ulike former for sosiale reaksjoner (Steen-Johnsen mfl. 2016: 33, 35). Denne reaksjonsformen kan tolkes i tråd med perspektivene i Ytringsfrihetskommisjonens sluttrapport, der de argumenterer for at hatefulle ytringer best lar seg forebygge dersom de framsettes og imøtegås offentlig (NOU 1999: 27). Respondentene pekte også på mange ikke-juridiske straffereaksjoner, som fellelse i Pressens Faglige Utvalg (PFU) og utestengelse fra sosiale medier (Steen-Johnsen mfl. 2016: 33, 35). Dette viser at mange på et eller annet vis ønsker å begrense omfanget av nedsettende og krenkende ytringer rettet mot minoriteter, men at de ikke ønsker strenge juridiske straffer for slike ytringer.

Disse funnene kan ses i lys av andre studier som har sett mer generelt på holdninger til straff. Leif Petter Olaussen har gjennom holdningsundersøkelser vist at et flertall av den norske befolkningen på generelt grunnlag ønsker strengere straffer. Men når han spurte befolkningen om konkrete enkeltsaker, viste det seg at store deler av befolkningen ikke ønsket strengere straffer enn det domstolene ville gitt (Olaussen 2013).

Rettslig overblikk

Grunnlovs- og folkerettslige rammer

Som nevnt innledningsvis i dette kapitlet er spørsmålet om de rettslige grensene mellom lovlige ytringer og ytringer som rammes av forbud mot hatefulle ytringer, regulert i ulike regelverk, og må ses i sammenheng.

På overordnet nivå har vi Grunnloven og internasjonale konvensjoner som Norge er folkerettslig bundet av. I tillegg har vi konkrete bestemmelser i straffeloven, samt noen i diskrimineringslovgivningen.

Grunnloven § 100 verner om ytringsfriheten ved å oppstille skranker for hvilke inngrep som lovlig kan gjøres i den. Det samme gjør blant annet Den europeiske

menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 10 og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 19.

Samtidig inneholder Grunnloven § 98 et generelt likhets- og et ikke-diskrimineringsprinsipp, og Norge har videre både gjennom EMK, SP og flere andre internasjonale konvensjoner plikt til på forskjellig vis å verne visse grupper mot hat, forfølgelse og diskriminering.

EMK artikkel 17 bestemmer for eksempel at ingen av konvensjonsrettighetene – herunder ytringsfriheten – skal kunne brukes til å tillate noen «å ta opp noen virksomhet eller foreta noen handling som tar sikte på å ødelegge noen av de rettigheter og friheter som er fastsatt her, eller til å begrense dem i større utstrekning enn konvensjonen gir anledning til». Denne er av Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) blitt brukt for å begrunne at enkelte hatefulle ytringer overhodet ikke nyter vern etter artikkel 10. EMK artikkel 14 forbyr dessuten diskriminering generelt, i gjennomføringen av EMKs øvrige rettigheter.

Tilsvarende inneholder SP artikkel 20 en bestemmelse som krever lovfestet vern mot fremme av «nasjonalhat, rasehat eller religiøst hat som innebærer tilskyndelse til diskriminering, fiendskap eller vold». SP artikkel 26 og 27 inneholder dessuten krav om henholdsvis mer generelt diskrimineringsvern og beskyttelse av etniske minoriteters rett til å dyrke og bevare sin kultur.

Av andre sentrale konvensjoner som forplikter Norge til å verne enkeltpersoner eller grupper av personer mot hat/diskriminering, nevnes følgende:

- FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering – rasediskrimineringskonvensjonen (RDK). Rasediskrimineringskomiteen (CERD) overvåker om konvensjonen etterlevs. Den er gjort til norsk rett gjennom diskrimineringsloven om etnisitet § 5 og gjennomført for øvrig blant annet ved straffeloven § 185. RDK er den eneste konvensjonen som uttrykkelig krever kriminalisering av hatefulle ytringer.⁹
- FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Komiteen for funksjonshemmedes rettigheter (CRPD) overvåker etterlevelse av konvensjonen. Denne er gjennomført i norsk rett gjennom diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.

⁹ Dog har Norge også ratifisert tilleggsprotokoll til Europarådets konvensjon om datakriminalitet (ETS nr. 185), som gjelder kriminalisering av rasistiske og fremmedfiendtlige handlinger begått i et datasystem (ETS nr. 189). Den har enkelte reservasjoner som innebærer at forpliktelsen neppe går lenger enn hva som allerede følger av RDK. Se ellers NOU 2007:2 kapittel 7 for en nærmere gjennomgang av tilleggsprotokollen og forholdet til norsk rett.

- FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (CEDAW). Denne er gjort til norsk lov gjennom menneskerettsloven.

Formelt har det i utgangspunktet en viss betydning at EMK, SP og CEDAW er gjort til (inkorporert i) norsk lov gjennom menneskerettsloven, mens RDK er inkorporert i norsk lov gjennom diskrimineringsloven om etnisitet og CRPD er gjennomført (transformert) i norsk rett gjennom diskriminerings- og tilgjengelighetsloven. Dersom det oppstår motstrid mellom det som følger av konvensjoner som er gjort til norsk lov gjennom menneskerettsloven, og det som følger av andre norske lovbestemmelser, bestemmer menneskerettsloven § 3 at vedkommende konvensjonsforpliktelse skal ha forrang. De konvensjoner som er gjennomført gjennom andre lover, er ikke gitt en slik forrang. Med hensyn til denne rapportens tema har nok denne prinsipielle forskjellen mindre betydning i praksis, ettersom domstolene uansett og overordnet vil stå overfor en avveining mellom på den ene siden hensynet til ytringsfriheten og på den andre siden hensynet til vern mot hat og diskriminering av utsatte grupper.

Som eksempel på dette nevner vi den såkalte Tvedt-saken i 2007. Her behandler Høyesterett utgangspunktene om forholdet mellom på den ene siden det rettslige vernet av ytringsfriheten og på den andre siden det strafferettslige vernet for enkeltindivider eller grupper av personer mot hatefulle/diskriminerende ytringer på grunn av etnisitet med mer. Det oppsummeres slik:

Bestemmelsen må leses i sammenheng med prinsippet om ytringsfrihet, som er nedfelt i Grunnloven § 100 og konvensjoner Norge er bundet av, og som er inkorporert i norsk rett, jf. den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 10 og FN's [sic] konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 19 nr. 2, jf. menneskerettsloven § 2 og § 3. Samtidig har Norge gjennom ratifisering av FN's [sic] rasediskrimineringskonvensjon (RDK) påtatt seg en klar forpliktelse til ved blant annet gjennom straffelovgivningen å beskytte enkeltindivider og grupper av personer mot hat/diskriminering på grunn av rase med mer, som også er den historiske bakgrunn for vedtakelsen av straffeloven § 135a. Også etter SP artikkel 20 nr. 2 er Norge forpliktet til å forby fremme av rasehat som innebærer tilskyndelse til diskriminering, fiendskap eller vold. Rekkevidden av § 135a vil derfor måtte bestemmes ut fra en avveining av hensynet til beskyttelse mot diskriminering på grunn av rase med mer mot hensynet til ytringsfriheten.¹⁰

Som man ser her, gjør Høyesterett ikke noe poeng ut av at RDK ikke er gitt forrang overfor annen norsk lov. Høyesterett nøyer seg med å vise til at Norge gjennom ratifisering av RDK har påtatt seg en «klar forpliktelse» til å beskytte

10 Rt-2007-1807 – dommen vil omtales nærmere senere i dette kapitlet.

enkeltindivider og grupper av personer mot diskriminering på grunn av etnisitet med mer, gjennom straffebestemmelser som straffelovens forbud mot hatefulle ytringer (den gang i § 135a, nå i § 185).

EMK som skranke – EMDs praksis

Oversikt

Den europeiske menneskerettsdomstol, EMD, har i sin praksis omkring Den europeiske menneskerettskonvensjon, EMK, artikkel 10 om ytringsfrihet konsekvent understreket ytringsfrihetens grunnleggende funksjon i et demokratisk samfunn, og at ytringsfriheten i utgangspunktet også omfatter ytringer som fornærmer, støter og forstyrrer staten eller enhver sektor i befolkningen. Slik er det uttrykt i en av de grunnleggende avgjørelsene (Handyside-saken):

Freedom of expression constitutes one of the essential foundations of [a democratic] society, one of the basic conditions for its progress and for the development of every man. Subject to paragraph 2 of Article 10 [of the European Convention on Human Rights], it is applicable not only to ‘information’ or ‘ideas’ that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population. Such are the demands of that pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no ‘democratic society’. This means, amongst other things, that every ‘formality’, ‘condition’, ‘restriction’ or ‘penalty’ imposed in this sphere must be proportionate to the legitimate aim pursued.¹¹

Samtidig har EMD understreket at toleranse og respekt for likeverdet til alle mennesker også utgjør en annen grunnsten i et demokratisk, pluralistisk samfunn, slik at det kan være nødvendig å innskrenke ytringsfriheten når den brukes til å spre, oppfordre til eller legitimere hat basert på intoleranse. EMD har uttrykt det slik i Erbakan-saken:

[T]olerance and respect for the equal dignity of all human beings constitute the foundations of a democratic, pluralistic society. That being so, as a matter of principle it may be considered necessary in certain democratic societies to sanction or even prevent all forms of expression which spread, incite, promote or justify hatred based on intolerance [...], provided that any ‘formalities’, ‘conditions’, ‘restrictions’ or ‘penalties’ imposed are proportionate to the legitimate aim pursued.¹²

11 Handyside mot Storbritannia (sak nr. 5493/72).

12 Erbakan mot Tyrkia (sak nr. 59405/00).

EMD viser i saker der disse utgangspunktene står mot hverandre, regelmessig til blant annet andre internasjonale konvensjoner, som RDK, for å underbygge at bekjempelse av hat som er begrunnet i intoleranse, er en anerkjent, universell forpliktelse i folkeretten.

Det er viktig å merke seg at heller ikke i EMK-retten finnes det noen klar definisjon av begrepet «hate speech». EMD bruker imidlertid begrepet i enkelte av sine avgjørelser, og har da utlagt det som omfattende «all forms of expression which spread, incite, promote or justify hatred based on intolerance (including religious intolerance)».¹³ Det er også viktig å merke seg at EMD i sine avgjørelser opererer med en autonom forståelse av konseptet «hate speech». Det innebærer at EMD ikke anser seg bundet av den enkelte konvensjonsstats klassifisering i enkeltsaker. EMD kan noen ganger avvise vedkommende stats klassifisering av en ytring som hatefull.¹⁴ Andre ganger kan EMD anse en ytring som hatefull, selv om vedkommende konvensjonsstat ikke klassifiserte den slik.¹⁵

Nærmere om EMDs tilnærming

EMK artikkel 10 verner i utgangspunktet alle former for ytringer. Utgangspunktet i EMDs praksis generelt er derfor at ethvert inngrep i ytringsfriheten – for eksempel straff – anses som et inngrep i ytringsfriheten etter EMK artikkel 10 (1), som for å være forenlig med konvensjonen, må tilfredsstille inngrepsvilkårene i artikkel 10 (2). Det innebærer at inngrepet må være forankret i lov og at det i tillegg i det enkelte tilfellet må kunne begrunnes som «nødvendig i et demokratisk samfunn» for å ivareta andre verneverdige interesser, i henhold til bestemmelsens oppstilling av slike legitime formål.

Når det gjelder EMDs håndhevelse av EMK i saker der ytringsfriheten står mot vern mot hatefulle ytringer, viser imidlertid EMDs praksis at EMD i mange tilfeller helt unntar ytringer som anses som «hate speech», fra beskyttelse av artikkel 10 overhodet, under henvisning til at ytringene rammes av EMK artikkel 17 om forbud mot misbruk av rettigheter, som i norsk oversettelse lyder:

Intet i denne konvensjon skal kunne bli tolket slik at det innebærer at noen stat, gruppe eller person har noen rett til å ta opp noen virksomhet eller foreta noen handling som tar sikte på å ødelegge noen av de rettigheter og friheter som er fastsatt her, eller til å begrense dem i større utstrekning enn konvensjonen gir anledning til.

¹³ Gündüz mot Tyrkia (sak nr. 35071/97) og Erbakan mot Tyrkia, op.cit.

¹⁴ Gündüz mot Tyrkia, op.cit.

¹⁵ Sürek mot Tyrkia (sak nr. 26682/95).

En gjennomgang av EMDs praksis viser at EMD er tilbøyelig til å bruke denne bestemmelsen i mange tilfeller av såkalt «hate speech» (for en oppdatert gjennomgang og analyse, se Weber 2009).

Noen eksempler kan nevnes: I en sak hadde en person som var medlem av British Nationalist Party (BNP), hengt en BNP-plakat i sitt vindu. På plakaten var det bilde av tvillingtårnene i New York som sto i brann, og bildet var ledsaget av teksten «Islam out of Britain – protect the British People».¹⁶ Tilsvarende avgjørelser finnes også når det gjelder blant annet kvalifiserte antisemittiske ytringer, herunder fornektelser av holocaust. Her skiller EMD mellom alminnelig akademisk diskusjon om historiske begivenheter og fornektelse av åpenbare historiske kjensgjerninger om forbrytelser mot menneskeheten, som gjøres på en måte som fremstiller jødene som gruppe som noen som har konspirert om en løgn, og som dermed fremmer hat mot dem som gruppe.¹⁷ Slikt har til og med medført at EMD har anvendt artikkel 17 overfor det som i form skulle fremstå som komedie/satire. EMD skar igjennom og sa at forsøk på å kamuflere grov, politisk antisemittisme som satire ikke kunne aksepteres.¹⁸

Når EMD ikke avviser saker under henvisning til artikkel 17, men vurderer om sanksjonen mot en ytring kan aksepteres som nødvendig i et demokratisk samfunn etter artikkel 10 (2), foregår avveiningen i prinsippet på samme måte som gjengitt ovenfor med hensyn til Høyesterett (som selv håndhever EMK i norsk rett). For en detaljert, oppdatert gjennomgang og analyse, se Weber (2009).

EMD er, på samme måte som Høyesterett, særlig på vakt mot inngrep i det som må beskyttes som politiske meningsytringer hvis formål er å bidra i samfunnsdebatten – ikke minst når det dreier seg om politiske ytringer i opposisjon til den regjerende makt.¹⁹ Likevel aksepterer EMD også inngrep i politiske utspill som inneholder kvalifiserte hatefulle elementer rettet mot utsatte grupper.²⁰ EMD har i den sammenheng også uttalt at det er særlig viktig at politikere i sine offentlige utspill ikke ytrer seg på en måte som kan nøre opp under intoleranse.²¹ Når det gjelder ytringer fra personer som representerer offentlig myndighet, aksepterer EMD, på grunn av den autoritet de ofte representerer, i større grad inngrep i deres ytringsfrihet av hensyn til bekjempelse av hat og intoleranse.²²

16 Norwood mot Storbritannia (sak nr. 23131/03).

17 Se for eksempel Garaudy mot Frankrike (sak nr. 65831/01), se også Lehideux og Isorni mot Frankrike (sak nr. 24662/94).

18 M'bala M'bala mot Frankrike (sak nr. 25239/13).

19 Incal mot Tyrkia (sak nr. 22678/93).

20 Se for eksempel Le Pen mot Frankrike (sak nr. 18788/09).

21 Erkeban mot Tyrkia, op.cit.

22 Se for eksempel Seurot mot Frankrike (sak nr. 57383/00).

Ytringer som først og fremst har hatefulle eller sjikanøse formål, nyter i liten grad vern. EMDs praksis viser for øvrig at blant annet alvoret i sanksjonen mot vedkommende ytring inngår som et viktig moment i nødvendighetsvurderingen. En ytring som det kunne ha vært akseptabelt å reagere mot med for eksempel sivilrettslig erstatningsansvar overfor den krenkede eller arbeidsrettslige sanksjoner fra arbeidsgiver, ville ikke nødvendigvis bli ansett som forenlig med artikkel 10, dersom reaksjonen var straff. På feltet hatefulle ytringer har EMD i den sammenheng også lagt vekt på om vedkommende stat har vært folkerettslig forpliktet til å kriminalisere den aktuelle typen ytring, slik RDK artikkel 4 gjør med hensyn til rasediskriminerende hatytringer.²³

Det er på generelt nivå ingenting som tyder på at gjeldende norsk rett (jf. gjennomgangen nedenfor) går for langt i å begrense ytringsfriheten slik den er håndhevet på dette feltet av EMD. Det kan snarere antas at Grunnloven § 100 – slik den er praktisert hittil – utgjør en større skranke på dette feltet enn EMK artikkel 10. Samtidig er det viktig å understreke at EMD vurderer hver enkelt sak helt konkret, slik at det er den konkrete håndhevelsen av de nasjonale lovbestemmelsene i hvert enkelttilfelle som må kunne forsvares etter EMK artikkel 10.

Regulering av hatefulle ytringer i norsk rett

I norsk rett er forbudet mot hatefulle ytringer først og fremst regulert i straffeloven § 185 (som fra og med oktober 2015, da dagens straffelov ble satt i kraft, erstattet tilsvarende bestemmelse i den gamle straffeloven § 135a).

Straffeloven § 185 omhandler hatefulle ytringer direkte, og er vår eneste straffebestemmelse som gjør det, med unntak for den spesielle bestemmelsen i diskrimineringsloven om etnisitet § 26 om organisert, grov overtredelse av samme lovs diskriminerings- og trakasseringsforbud, som presenteres nærmere nedenfor. Begge bestemmelser er gjennomføringer av Norges forpliktelser etter RDK artikkel 4. Straffeloven § 185 vil, som den sentrale bestemmelse, vies særlig oppmerksomhet nedenfor.

Det finnes imidlertid også andre straffebestemmelser som kan ramme ytringer som er hatefulle, uten at bestemmelsene er spesielt utformet med tanke på hatefulle ytringer. Eksempler på dette er straffelovens straffebud mot trusler (§ 265), oppfordring til straffbare handlinger (§ 183), hensynsløs adferd (§ 266) med videre. Slike bestemmelser kan i noen tilfeller være aktuelle i tillegg til § 185,

²³ Se for eksempel Perinek mot Sveits (sak nr. 27510/08).

andre ganger kan de ramme ytringer som ikke oppfyller vilkårene for straff etter § 185. De mest relevante av disse bestemmelsene vil også presenteres.

Straffeloven § 185 – Hatefulle ytringer

Straffeloven § 185 rammer diskriminerende og hatefulle ytringer. I ytringsbegrepet ligger i tillegg til verbale og skriftlige ytringer, også bruk av symboler.

Bestemmelsen lyder slik:

Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefull ytring. Som ytring regnes også bruk av symboler. Den som i andres nærvær forsettlig eller grovt uaktsomt fremsetter en slik ytring overfor en som rammes av denne, jf. annet ledd, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år.

Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres

- a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse,
- b) religion eller livssyn,
- c) homofile orientering, eller
- d) nedsatte funksjonsevne.

Bestemmelsen oppstiller tre grunnvilkår som må være oppfylt for at en ytring skal rammes av forbudet. Disse gjennomgås hver for seg nedenfor.

Offentlig eller i andres nærvær

For det første må ytringen være fremsatt «offentlig» eller «i andres nærvær [...] overfor en som rammes av [ytringen]».

Definisjonen på offentlig sted og offentlig handling/ytring følger av straffeloven §10, som lyder:

Med offentlig sted menes et sted bestemt for alminnelig ferdsel eller et sted der allmennheten ferdes.

En handling er offentlig når den er foretatt i nærvær av et større antall personer, eller når den lett kunne iakttas og er iaktatt fra et offentlig sted. Består handlingen i fremsettelse av en ytring, er handlingen også offentlig når ytringen er fremsatt på en måte som gjør den egnet til å nå et større antall personer.

Definisjonen av offentlig sted er i dag teknologinøytral. Internett og sosiale medier er dermed likestilt med den fysiske verdenen i vurderingen av om et sted

er å anse som offentlig. Med hensyn til ytringer vil det avgjørende uansett være om ytringen fremsettes på en måte som gjør den egnet til å nå et større antall personer. Ifølge bestemmelsens forarbeider betyr dette «mer enn 20–30» personer.²⁴ Merk at spørsmålet ikke er om det er 20–30 personer som faktisk har fått med seg ytringen, men om den er fremsatt slik at den er egnet til å nå så mange. En hatefull melding som er sendt til en person, vil derfor ikke omfattes dersom det er usannsynlig at mottakeren vil spre ytringen videre. Ytringer på åpne nettsider vil derimot omfattes. Også lukkede nettfora, som Facebook-grupper og privatpersoners Facebook-sider, vil omfattes, dersom det er nok medlemmer eller «venner» som har tilgang til sidene. Dersom ytringen er fremsatt offentlig, er straffen bot eller fengsel inntil tre år.

Alternativet «i andres nærvær» er nytt i straffeloven av 2005, tidligere var hatefulle ytringer kun straffbare dersom de ble fremsatt offentlig. Med begrepet «i andres nærvær» omfattes også halvoffentlige og private omgivelser.²⁵ Hatefulle ytringer som er fremsatt i andres nærvær, straffes mildere enn dem som fremsettes offentlig, fordi lovgiver har antatt at skadepotensialet er mindre.²⁶ Ifølge forarbeidene er begrunnelsen for å innta dette alternativet at det skulle fange opp deler av det straffesanksjonerte vernet som ble borte ved at den gamle straffeloven § 246 om krenkelser av æresfølelsen ikke ble videreført i straffeloven av 2005.^{27 28}

Ytringen må diskriminere ut fra bestemte kriterier²⁹

For det andre må ytringen diskriminere ut fra følgende kriterier: a) hudfarge eller nasjonal eller etnisk opprinnelse, b) religion eller livssyn, c) homofil orientering eller d) nedsatt funksjonsevne.

Det er dermed ikke tilstrekkelig for å falle inn under denne bestemmelsen at ytringen er hatefull etter en naturlig språklig forståelse. Lovens kriterier er en snever, uttømmende liste som krever at ytringens hatefulle eller diskriminerende innhold rammer en av gruppene som er listet opp i bestemmelsen.

Nedenfor gis en kort kommentar til de enkelte kriteriene:

²⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 164.

²⁵ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009), pkt. 16.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ærekrenkelser ble avkriminalisert ved ikrafttreddelsen av gjeldende straffelov, og er i dag kun gitt sivilrettslig, erstatningssanksjonert vern i skadeerstatningsloven § 3-6a. Det som i den gamle straffeloven § 246 om krenkelser av æresfølelsen kunne ha rammet hatefulle ytringer som ble fremsatt direkte overfor den de rettet seg mot, vil i dag kunne fanges opp av denne delen av § 185, dersom de øvrige vilkår i bestemmelsen er oppfylt.

²⁹ Denne gjennomgangen er til dels basert på rapporten *Hatkrim: Rettslige og praktiske spørsmål* (Oslo Politidistrikt 2015)

Bokstav a) om hudfarge eller nasjonal eller etnisk opprinnelse er – med noe mer nyansert ordlyd, etter tidligere lovendringer, der man endret fra begrepet «rase» – den gruppen som tidligst ble vernet. Dette punktet gjennomfører RDKs krav om kriminalisering av ytringer som gir uttrykk for ideer om raseoverlegenhet og rasehat.

Bokstav b) om homofil orientering omfatter den seksuelle orienteringen i seg selv og ethvert uttrykk for denne (ofte kalt leveform). Å være bifil vil trolig omfattes fordi det også omfatter homofili. Andre seksuelle orienteringer, kjønnsidentiteter eller kjønnsuttrykk (som ellers er vernet mot diskriminering blant annet gjennom diskrimineringsloven) faller imidlertid utenfor. Under henvisning til spørsmål om å utvide straffebestemmelsen til å omfatte personers seksuelle orientering mer generelt, uttalte departementet følgende:

Departementet er enig i at tiden er moden for å la 'orientering' fullt ut erstatte de mer gammelmødige begrepene 'legning' og 'leveform', men holder fast ved at formålet også med dette straffalternativet bør være å gi utsatte minoriteter et særskilt vern. Et vern for alle blir lett et vern for ingen. Uttrykket 'seksuell orientering' ville også omfatte heterofile, som ikke har behov for et slikt vern. Departementet går inn for å utforme dette alternativet slik at det verner personer med homofil orientering.³⁰

Bokstav c) om religion og livssyn omfatter alle religioner og livssyn, også sekulære livssyn. For at noe skal kunne kalles en religion eller et livssyn, er det trolig et krav om en viss utbredelse og en helhetlig livsanskuelse. En begrenset overbevisning er neppe nok. Det å tro at man kan snakke med døde, for eksempel, vil alene neppe ha et særlig strafferettslig vern.

Foreninger som primært driver med arbeid av humanitær, selvutviklende, helseorientert, kulturell eller politisk karakter, vil falle utenfor begrepet. Begrepet kan være utfordrende med hensyn til nyreligiøse bevegelser og organisasjoner med et religiøst preg eller religiøse ambisjoner, men som ikke nødvendigvis passer inn i tradisjonell oppfatning av trossamfunn.

Bokstav d) om nedsatt funksjonsevne kom først inn i forbindelse med vedtagelsen av § 185 (og ny straffelov), men ble samtidig tatt inn i gamle straffelov 135a, i påvente av ikrafttredelse av ny straffelov. Uttrykket omfatter ifølge forarbeidene fysiske, psykiske og kognitive funksjoner. Nedsatte fysiske funksjoner vil kunne være bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon. Nedsatt psykisk funksjonsevne omfatter sykdommer og tilstander som regnes som

³⁰ Se Ot.prp. nr. 8 (2007–2008) pkt. 10.7.4.3.

psykiske lidelser. Nedsatt kognitiv funksjonsevne omfatter redusert evne til mentale prosesser, for eksempel hukommelse og språk.

Diskriminerende eller hatefulle ytringer

For det tredje må ytringen være diskriminerende eller hatefull, det vil ifølge straffeloven § 185 annet ledd si at den må innebære «å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen».

Det nærmere innholdet i de enkelte begrepene i oppramsingen er i liten grad definert nærmere i forarbeider eller i rettspraksis. Det er imidlertid klart at kjernen i bestemmelsen er ytringer som kan forstås som trusler om eller oppfordringer til å utsette enkeltpersoner eller grupper av personer for ulovlige handlinger på grunn av deres tilhørighet i en av de vernede grupper. Den omfatter likevel også ytringer som «bare» er egnet til å fremme hat mot, eller som grovt nedvurderer menneskeverdet til, de samme personene/gruppene av personer.

For å komme frem til hvorvidt en ytring er diskriminerende eller hatefull, må meningsinnholdet i ytringen tolkes. Utgangspunktet må være hvordan den alminnelige leser eller tilhører vil oppfatte utsagnet. En person kan kun straffes for det hun eller han faktisk har uttalt. Det legges i forarbeidene vekt på at «[i]ngen skal risikere strafferettslig ansvar ved at utsagn tillegges et meningsinnhold som ikke er uttrykkelig uttalt, dersom dette ikke med rimelig stor sikkerhet kan utledes av sammenhengen.»³¹

Det betyr at konteksten rundt et diskriminerende utsagn kan ha innvirkning på hvordan det tolkes. Om utsagnet er fremført i en debatt eller som slagord i demonstrasjon, kan ha betydning.³² Hvis det foreligger flere utsagn, må de tolkes i sammenheng.

Terskelen for hva slags ytringer som kan være straffbare, er satt høyt for at håndheving av bestemmelsen ikke skal komme i konflikt med ytringsfriheten – ytringene må være grove eller kvalifisert krenkende.³³

Likevel er denne terskelen senket noe siden begynnelsen av 2000-tallet, i forbindelse med lovendringer i 2003 og 2005 og vedtakelsen av diskrimineringsloven.³⁴ I tillegg har Grunnloven § 100 blitt endret i 2004, med forutsetning fra Stortinget om at terskelen skulle senkes noe i forhold til hva tidligere

³¹ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) pkt. 17.1.6.8.

³² Ibid.

³³ Se for eksempel Rt-2012-536 avsnitt 28 jf. Rt-1997-1821 (s. 1826).

³⁴ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) kap. 17. Se også Ot.prp. nr. 8 (2007–2008) pkt. 10.7.4.2.

rettspraksis tilsa. Dette ble det lagt vekt på i den såkalte dørvakt-saken i Høyesterett i 2012.³⁵ Norge ble dessuten kritisert av FNs rasediskrimineringskomité i uttalelse av 15. august 2005 for ikke å ha overholdt RDKs krav om kriminalisering av hat/diskriminering på grunn av rase med mer, etter at den såkalte Boot Boys-saken ble klaget inn i 2005.³⁶

Gjennom forarbeidene og rettspraksis er det angitt en rekke momenter som skal inngå i vurderingen av om en ytring er straffbar etter § 185 eller vernet av ytringsfriheten. Nedenfor følger noen av de sentrale momentene (jf. Oslo politi-distrikt 2015: 34):

- grovheten i ytringen³⁷
- om ytringen innebærer en (grov) nedvurdering av en gruppes menneskeverd³⁸
- om det er en politisk meningsytring eller sjikane – sjikane har svakere vern enn en politisk meningsytring³⁹
- om personen utsagnet retter seg mot, er i en utsatt posisjon⁴⁰
- om det oppfordres til vold/integritetskrenkelser⁴¹
- hvor konkret ytringen er – jo mer konkret, desto lettere vil den rammes⁴²

Det vises ellers til en nærmere gjennomgang nedenfor av norsk rettspraksis omkring bestemmelsen.

Skyldkravet

Skyldkravet i bestemmelsen er forsett eller grov uaktsomhet. Disse skyldformene er definert i henholdsvis straffeloven § 22 og straffeloven § 23 annet ledd.

Kort sagt innebærer dette at personen som ytret seg, enten må ha ønsket å fremsette en hatefull ytring, forsto eller regnet det som overveiende sannsynlig at han/hun gjorde det, eller sterkt kan bebreides for at det skjedde. Det er dermed ikke noe krav for straffbarhet at personen som ytret seg, faktisk hadde et hatefullt motiv, det er nok at ytringen tolket i sin kontekst oppfyller bestemmelsens øvrige vilkår, og at personen sterkt kan bebreides for ikke å ha forstått at ytringen ville bli oppfattet slik.

35 Rt-2012-536 avsnitt 44. Dommen omtales nærmere senere i kapitlet.

36 Se Riksadvokatens rundskriv G-11/2005 av 9. desember 2005, avgitt i kjølvannet av FNs rasediskrimineringskomité's uttalelse. Hele komiteens uttalelse er inntatt i rundskrivet.

37 Vigrid-saken (Rt-2007-1807) og Boot Boys-saken (Rt-2002-1618).

38 Dørvakt-saken (Rt.-2012-536) avsnitt (29), Tvedt-saken (Rt--2007-1807) avsnitt (33) og Boot-Boys-saken (Rt--2002-1618).

39 Rt-2012-536 (Dørvakt-saken) avsnitt 38.

40 Rt-2012-536 (Dørvakt-saken) avsnitt (38–39).

41 Rt-2007-1807 (Vigrid-saken) avsnitt (41), Rt-2002-1618 (Boot Boys-saken).

42 Rt-2007-1807 (Vigrid-saken) avsnitt 41, 44 og 45, Rt-2002-1618 (Boot Boys-saken).

Spørsmålet om skyldkravet er oppfylt etter straffeloven § 185, kan være komplisert, men lettes noe ved at grov uaktsomhet er nok. Denne lempingen av skyldkravet kom ved endringen av den gamle straffeloven § 135a, i 2005. I forarbeidene uttalte departementet følgende:

[E]n slik endring vil bidra til å styrke det vern som bestemmelsen tar sikte på å gi, først og fremst ved at bevissituasjonen blir enklere. Mens et krav om forsett innebærer at retten må ta stilling til forhold som knytter seg til den siktedes tankeprosess på gjerningstidspunktet, vil vurderingen av om den siktede har utvist grov uaktsomhet, i større utstrekning knyttes til selve handlingen.⁴³

En nyere dom fra Borgarting lagmannsrett, om ytringer i en kommentartråd på Facebook, der det ikke ble ansett bevist at siktede forsto konteksten han hadde ytret seg i, er illustrerende for hvordan skyldkravet spiller inn, også med hensyn til hvordan en ytring skal tolkes, og hvilken kontekst den skal tolkes i.⁴⁴ Dommen omtales nærmere nedenfor, under gjennomgangen av norsk rettspraksis.

Medvirkning

Medvirkning til hatefulle ytringer er straffbart. Det følger av straffeloven § 15. Om man for eksempel videreformidler en annens hatefulle ytring, vil man etter omstendighetene kunne straffes enten som selvstendig hovedgjerningsperson eller som medvirker.

Medvirkningsansvar kan nok også ramme ved å la hatefulle ytringer bli stående på ens egen Facebook-profil etter at man har blitt oppmerksom på dem. Et annet eksempel kan være å la hatefulle ytringer bli stående i kommentarfeltet til nettaviser eller andre nettsted der noen tilbyr publikum å kommentere/diskutere. Spørsmålet om hvor lenge en hatefull ytring kunne bli stående i et kommentarfelt uten at nyhets-/diskusjonsportalen ble ansvarlig, var oppe i den såkalte Delfi-saken i EMD i 2015.⁴⁵

Spørsmålet i saken var om en nettavis kunne holdes ansvarlig for å ikke tilstrekkelig hurtig ha fjernet hatefulle/ærekrenkende kommentarer fra nettsiden, eller om det å holde dem ansvarlig var i strid med avisens ytringsfrihet. I det aktuelle tilfellet hadde de omstridte ytringene blitt liggende i noen uker, og de ble ikke fjernet før redaksjonen fikk krav om dette. EMD kom til at det ikke var prinsipielt i strid med ytringsfriheten å holde nettavisen ansvarlig for ytringer

43 Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) pkt. 17.1.6.5.

44 LB-2014-174730

45 Delfi mot Estland, 16.06.2015.

fra brukere i kommentarfeltet, og at det heller ikke var en krenkelse av yttringsfriheten i den konkrete saken. EMD aksepterte dermed at en nettavis kunne ha et ansvar for selv å følge med og fjerne hatefulle brukerkommentarer.

Videreformidling av en annens hatefulle yttring vil ikke rammes, verken som hovedgjerning eller som medvirkning, dersom den som videreformidler en hateful full yttring, gjør det i en kontekst der det er klart at vedkommende selv ikke stiller seg bak det hatefulle innholdet, og der videreformidlingen i seg selv har et aktverdig formål, for eksempel som et bidrag i samfunnsdebatten om hatefulle yttringer.⁴⁶

Forsøk

Forsøk på hatefulle yttringer er straffbart. Det følger av straffeloven § 16. For at forsøk skal være straffbart, må det foreligge forsett om å fullbyrde en overtredelse av § 185, og vedkommende må ha foretatt seg noe som leder direkte mot utføringen. Å tenke seg tilfeller der forsøk på hatefulle yttringer er straffbart, vil nok likevel først og fremst være en teoretisk øvelse. For eksempel kan man tenke seg at noen prøver å publisere en hateful full yttring på internett, men mister nettforbindelsen idet hun skal trykke på «publiser»-knappen.

Rettspraksis om bestemmelsen

Nedenfor gjennomgås kort de sentrale avgjørelser (som det er henvist til løpende ovenfor), i hovedsak fra Høyesterett, om hatefulle yttringer.⁴⁷ Alle avgjørelsene er fra før ikrafttredelsen av gjeldende straffelov, derfor er paragrafhenvisningene til den gamle straffelovens bestemmelser.

Fra Høyesterett:

Rt-2012-536 (Dørvakt-saken)

Domfelte hadde i beruset tilstand sagt blant annet «jævla neger», «jævla svarting» og «hvorfor tillates negre å jobbe i Norge» til en mørkhudet dørvakt på et utested. Det var flere titalls tilhørere til dette. Han ble dømt for brudd på straffeloven § 135a (og § 390a) til 18 dager betinget fengsel og 15 000,- i bot. Selv om utsagnene var lite konkrete, ble de tolket som en underkjennelse av hans egnethet som dørvakt ut fra hudfargen.

Det ble lagt vekt på at «[y]tringene er fremsatt i en sammenheng der yrkesutøveren er avhengig av respekt fra gjester og publikum» og «[...] fremsatt som

⁴⁶ Jf. blant annet EMD i Jersild mot Danmark (sak nr. 15890/89).

⁴⁷ Gjennomgangen av høyesterettsavgjørelse er, med enkelte redaksjonelle bearbeidelser, hentet fra Oslo politidistrikt (2015: 37-39).

sjikane uten annet formål enn å nedverdige den fornærmede ut fra hans hudfarge».

Utsagnene ble ansett for å innebære en grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd, og var ikke vernet av Grunnloven § 100.

Rt-2007-1807 (Vigrid-saken)

Tore Tvedt, grunnlegger av organisasjonen Vigrid, uttalte i et intervju med VG blant annet:

[...]jødene er hovedfienden, de har drept vårt folk, de er ondskapsfulle mordere. De er ikke mennesker, de er parasitter som skal renskes ut ...

Han ga også uttrykk for at Vigrid er i krig med jødene, og at medlemmene i Vigrid gis våpen- og kamptrening.

Høyesterett konkluderte med at uttalelsene var et brudd på straffeloven § 135a. Retten la særlig vekt på at uttalelsene innebar en oppfordring til integritetskrenkelse og innebar en grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd.

Tvedt ble dømt til 45 dager betinget fengsel.

Rt-2002-1618 (Boot Boys-saken)

Lederen i den nynazistiske gruppen Boot Boys holdt en kort appell under en demonstrasjon hvor han blant annet sa følgende:

Hver dag raner, voldtar og dreper innvandrere nordmenn, hver dag blir vårt folk og land plyndret og ødelagt av jødene som suger vårt land tomt for rikdom og erstatter det med umoral og unorske tanker.

Han hyllet også Rudolf Hess og Adolf Hitler og avsluttet med gjentatte «sieг heil». Deltagerne var maskerte og brukte rasistiske symboler.

Han ble tiltalt for brudd på straffeloven § 135a, men frifunnet av Høyesterett i plenum. Høyesterett kom til at utsagnene ikke kunne tolkes som «tilslutning til jødeforfølgelsene og dermed godkjenning av masseutryddelsen av jødene under krigen», men mer som en generell tilslutning til nasjonalsosialistisk ideologi.

Høyesterett uttalte videre at:

[i] sin alminnelighet kan tilslutning til nazistisk ideologi ikke uten videre antas å omfatte aksept av masseutryddelse eller andre systematiske og alvorlige voldshandlinger overfor jøder eller andre grupper. Dette må gjelde selv om ideologien også omfatter hyllest av de nazistiske lederne», og videre at «[g]enerell kunnskap om nynazisters adferd, f.eks. voldsutøvelse og

domfellelser for andre kriminelle handlinger, må det ellers utvises forsikthet med å trekke inn i en straffesak om ytringer.

FNs rasediskrimineringskomité kritiserte som nevnt tidligere resultatet i dommen, som stridende mot RDK, og gamle straffeloven § 135a og praktiseringen av den ble endret som en følge av dette. Dommen er derfor ikke lenger ansett som et uttrykk for gjeldende rett.

Rt-1997-1821 (Kjuus-kjennelsen)

Leder av partiet Hvit valgallianse distribuerte et partiprogram hvor det bl.a. sto:

Vi tilbyr adoptivbarna fortsatt å bo i Norge under forutsetning av at de lar seg sterilisere.

Høyesterett opprettholdt tingrettens dom på 60 dager betinget fengsel og 20 000,- i bot med følgende begrunnelse:

Utsagnene i saken gjelder ekstreme integritetskrenkelser og innebærer en grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd.

EMD avviste klage over domfellelsen fordi det ikke var noe som tydet på en krenkelse av konvensjonens bestemmelser om ytringsfrihet.

Rt-1994-768 (Ku Klux Klan)

En mann lagde og tente på et trekors. Noe senere knuste han døren til en butikk som var eid av en pakistaner, og skrev «KKK» og «pakkis» på veggen.

Han ble dømt til 60 dager ubetinget fengsel for brudd på blant annet straffeloven § 135a. Høyesterett sa at handlinger som dette omfattes av bestemmelsen, særlig når de begås i kombinasjon med skrevne ord. Kombinasjonen av skadeverket og formuleringene gjorde det til en rasistisk motivert trussel i kjerneområdet for § 135a – også hvis man så bort fra korsbrenningen.

Rt-1984-1359 (Bratterud-saken)

Pastor Bratterud uttalte på en kristen nærradio blant annet:

Så vil vi gjerne oppfordre alle de kristne – de som virkelig tror på Gud å bryte denne djevelske makten som homofilien representerer i dette land. Og vi vil også be om at alle som representerer denne åndsretning blir fjernet fra ledende stillinger i landet vårt [...].

Han ble tiltalt for brudd på straffeloven § 135a. Høyesterett uttalte at § 135a også omfatter religiøs forkynnelser, men at det må utvises varsomhet på grunn av de spesielle hensynene som gjør seg gjeldende på dette området. Høyesterett

sa at direkte sitater fra Bibelen klart faller utenfor § 135a, og «[d]et samme må etter min mening gjelde en nær gjengivelse og utlegning av skriftsteder».

Under tvil og dissens kom Høyesterett til at uttalelsene om at homofile måtte fjernes fra ledende stillinger, var et brudd på § 135a.

Rt-1981-1305 (Løpeseddel-saken)

A spredte, som representant for «Organisasjonen mot skadelig innvandring i Norge», 16 000 løpesedler hvor islam og muslimer ble omtalt i sterkt negative vendinger, blant annet i følgende uttalelse:

Islam kalles religion, lovverk og kultur, men er faktisk betegnelse for terrorisme, rå mannsreligion og kvinneundertrykkelse, hensynsløs overbefolkning og enorm nød.

Høyesterett kom til at utsagnene ble omfattet av straffeloven § 135a fordi «de inneholder et så massivt og ensidig fordømmende angrep på den islamske innvandrergroupe i Norge at det ikke kan aksepteres».

Rt-1978-1072 (Leserbrev-dommen)

A ble tiltalt, men frifunnet under dissens, for å ha skrevet et leserbrev som var meget innvandringskritisk.

Høyesterett konkluderte slik:

Jeg finner etter en samlet vurdering at A's leserbrev nok hos enkelte lesere er egnet til å fremkalle eller bestyrke fordommer eller negative holdninger til spesielt pakistanske fremmedarbeidere, men at disse virkninger ikke kan antas å ville være så sterke eller oppstå hos så mange at grensen for det straffbare er overtrådt.

Rt-1977-114 (Lektor-saken)

A ble dømt til 120 dager betinget fengsel for krenkende uttalelser om jøder i avisintervjuer.

Uttalelsene gikk blant annet ut på støtte til jødeutryddelse og ønske om internering av jøder.

Fra lavere instanser:

Som gjennomgangen ovenfor viser, er det ingen av sakene fra Høyesterett som angår noen av de andre vernede gruppene enn dem i bestemmelsens bokstav a) om etnisitet og/eller bokstav b) om religion og livssyn, bortsett fra Bratterud-saken (om homofili). Det finnes imidlertid en interessant avgjørelse fra

Borgarting lagmannsrett, som gjelder bokstav c) om homofil orientering, og som dessuten illustrerer hvor avgjørende kravet til subjektiv skyld kan være, og hvordan dette får betydning både for tolkning av ytringen og for hvilken kontekst den skal tolkes i.⁴⁸ Den kommenteres derfor her.

Saken handlet om en rekke tiltalepunkter som fulgte av ulike handlinger/ytringer som representanter for den islamistiske gruppen «Profetens Umma» hadde begått på Facebook. Blant disse var spørsmålet om tiltalte (A) hadde satt fram en diskriminerende eller hatefull ytring offentlig, jf. den gamle straffeloven § 135a.

Ytringen fant sted på en diskusjonstråd på Facebook. Utgangspunktet for den aktuelle Facebook-tråden var rent faktisk en henvisning (via en hyperlenke) til en nyhets sak om en voldsepisode i Norge, der en norsk-somalisk, lesbisk kvinne hadde blitt utsatt for voldelig angrep fra to muslimer (blant annet på grunn av at hun åpent hadde kritisert mange muslimers holdning til homofili).

Tiltalte hadde et stykke ned i diskusjonstråden lagt inn følgende kommentar (til noen som hadde fordømt angrepet):

Jeg er helt enig. De burde absolutt ikke slå henne. De burde ha steinet henne til døde da praktisering av homofili skal straffes med døden. Måtte Allah SWT ta vare på våres mødre som kjemper for Haq og vekke oss brødre som sover!!!

Lagmannsretten delte seg i et flertall på fire mot et mindretall på tre. Begge rettens fraksjoner var enige om at ytringen på en Facebook-gruppe var satt fram «offentlig», og at den ble liggende der i 20–30 minutter før den ble slettet av tiltalte selv.

Flertallet mente at ytringen måtte tolkes slik at A tok til orde for at gjerningspersonene burde ha gått lenger i voldsbruken mot den norsk-somaliske kvinnen, fordi hun var homofil. Flertallet la vekt på at hensynet til ytringsfriheten i Grunnloven § 100 er en sentral tolkningsfaktor som i mange tilfeller kan tilsi en innskrenkende tolkning av straffeloven § 135a, men at ytringer som oppfordrer eller gir tilslutning til integritetskrenkelser, vil kunne rammes av straffeloven § 135a fordi disse er av «kvalifisert krenkende karakter». Flertallet mente derfor at tiltalte burde dømmes etter § 135a.

Mindretallet mente derimot at tiltalte måtte frifinnes for denne tiltaleposten, fordi det forelå rimelig tvil om hvorvidt A forsto at voldsepisoden hadde funnet

48 LB-2014-174730

sted i Norge. A selv hadde forklart at han trodde det var snakk om en episode fra et land der islamsk rett gjaldt, og at han derfor kun hadde uttrykt hva som fulgte av islamsk rett. Mindretallet mente derfor at ytringen måtte tolkes på denne bakgrunn, og uttalte i den forbindelse følgende:

Mindretallet meiner at As Facebook-kommentar [...] ikkje kan reknast som ei grov nedvurdering eller ei kvalifisert krenking av lesbiske eller homofile som gruppe. Ytringa gjev tilslutning til integritetskrenkingar av homofile og lesbiske, men berre som ei følgje av det som – etter As syn – er bestemt om dette i islamsk rett. Som nemnt kan ytringa oppfattast som ei utlegning av, og tilslutning til, islamsk rett. Etter mindretallets syn ligg dette innanfor rammene av ytringsfriheten, slik denne er verna blant anna av Grunnloven § 100 og EMK artikkel 10. Straffelova § 135 a må tolkast innskrenkande i lys av dette.

Det bestemmende mindretallet mente derfor at A måtte frifinnes, og det ble derfor resultatet.

Dommen illustrerer blant annet den vanskelige grensedragningen mellom det som må anses som en vernet politisk/religiøs meningsytring, og en straffbar hatefulle ytring – og hvorledes kontekst – og ikke minst ytrereens oppfatning av konteksten, jf. skyldkravet – kan avgjøre hvordan en ytring må tolkes.

Straffeloven § 186 – Diskriminering

Dette straffebudet forbyr – utenfor det private området – å nekte en person varer eller tjenester på de samme diskrimineringsgrunnlag som vi kjenner fra § 185.

Bestemmelsen lyder slik:

Med bot eller fengsel inntil 6 måneder straffes den som i ervervsmessig eller liknende virksomhet nekter en person varer eller tjenester på grunn av personens

- a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse,
- b) religion og livssyn,
- c) homofile orientering, eller
- d) nedsatte funksjonsevne, såfremt nektelsen ikke skyldes manglende fysisk tilrettelegging.

På samme måte straffes den som av en slik grunn nekter en person adgang til en offentlig forestilling, oppvisning eller annen sammenkomst på de vilkår som gjelder for andre.

Bestemmelsen er bygd opp mye på samme måte som bestemmelsen om hatefulle ytringer. Forskjellen er at bestemmelsen bare rammer diskriminerende

handlinger, der man gjør noe aktivt for å nekte noen varer eller tjenester på grunn av deres gruppetilhørighet. Selv om nektelsen nok ofte vil formidles gjennom en ytring, er det ikke ytringen som sådan forbudet rammer. Om nektelsen formidles gjennom eller ledsages av en hatefull ytring, må den eventuelt vurderes som et selvstendig straffbart forhold, etter straffeloven § 185. Vi vil derfor ikke gå nærmere inn på denne bestemmelsen, selv om den hører hjemme som en av straffebestemmelsene i det bredere diskrimineringsvernet.

Straffeloven § 264 – Grove trusler

Hatefull motivasjon kan medføre at en trussel anses som grov. Ved alminnelige trusler etter § 265 er strafferammen bot eller fengsel inntil ett år, og det rammer den som med «ord eller handling truer med straffbar atferd under slike omstendigheter at trusselen er egnet til å fremkalle alvorlig frykt».

§ 264 omhandler grove trusler, som straffes med fengsel inntil 3 år. For å avgjøre om trusselen er grov, skal det blant annet legges særlig vekt på om den «er motivert av fornærmedes hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse, religion, livssyn, homofile orientering eller nedsatte funksjonsevne».

De vernede gruppene/interessene er altså tilsvarende som i bestemmelsen om hatefulle ytringer i § 185. Medvirkning og forsøk vil også her være straffbart, jf. straffeloven §§ 15 og 16.

Straffeloven § 77 bokstav i) – Skjerpene omstendigheter

En annen nyvinning i straffeloven 2005, som riktignok i hovedsak kodifiserer gjeldende rett, utviklet gjennom rettspraksis, er bestemmelsen om skjerpene omstendigheter i § 77. § 77 bokstav i) bestemmer at det ved straffeutmålingen i skjerpene retning især skal tas i betraktning om lovbruddet «har sin bakgrunn i andres religion eller livssyn, hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse, homofile orientering, funksjonsevne eller andre forhold som støter an mot grupper med et særskilt behov for vern».

Denne bestemmelsen viser at hatefull motivasjon for straffbare handlinger skal tas hensyn til i straffeutmålingen for enhver forbrytelse. Her ser vi at det hatefulle motivet er en forutsetning for at dette alternativet skal komme til anvendelse. Hvilke grupper/interesser som vernes, er noe utvidet i forhold til de andre bestemmelsene i straffeloven, i og med at tillegget «grupper med et særskilt behov for vern» er inntatt. Listen er altså ikke uttømmende, og det innebærer at

handlinger som er motivert av hat ut fra andre diskrimineringsgrunnlag, også kan begrunne straffeskjerpelse.

Av forarbeidene til bestemmelsen fremgår det at «[b]estemmelsen tar sikte på tilfeller hvor forbrytelsens motiv helt eller delvis kan tilskrives disse omstendighetene.»⁴⁹

Videre fremgår at «på generelt grunnlag mener departementet at straffbare handlinger som er motivert i slike hensyn, bør straffes strengere enn i dag».⁵⁰

Straffeloven § 183 – Oppfordring til straffbar handling

Straffeloven § 183 lyder:

Den som offentlig oppfordrer noen til å iverksette en straffbar handling, straffes med bot eller fengsel inntil 3 år.

Bestemmelsen er generell, men dermed omfatter den oppfordringer til å iverksette straffbare handlinger mot medlemmer av bestemte grupper eller mot enkeltpersoner på grunn av deres tilhørighet til bestemte grupper. Ettersom bestemmelsen er generell, vil den også omfatte oppfordringer som er basert på andre diskrimineringsgrunnlag enn dem som er vernet av § 185, for eksempel kjønn, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og seksuell orientering generelt. Dersom en slik oppfordring går ut på å ramme enkeltindivider eller en gruppe personer ut fra de diskrimineringsgrunnlag som dekkes av § 77 bokstav i), vil det dessuten være straffeskjerpene.

Straffeloven § 266 – Hensynsløs adferd

Straffeloven § 266 rammer den som «ved skremmende eller plagsom opptreden eller annen hensynsløs atferd krenker en annens fred». Straffen er bot eller fengsel inntil 2 år.

Denne bestemmelsen kan ramme et spekter av handlinger, også rene ytringer, når det skjer på en kvalifisert skremmende eller plagsom måte. Bestemmelsen kan ramme ytringer som isolert sett ikke rammes av andre ytringsbegrensninger, men som på grunn av omfang, kontekst eller andre forhold gjør at aktiviteten går «markert ut over slike ubehageligheter som alminnelig menneskelig samkvem regelmessig kan føre med seg».⁵¹ Eksempler kan være:

49 Ot.prp. nr. 8 (2007–2008) pkt.12.1.

50 Ibid.

51 Rt-2014-669

- forfølgelse («stalking»)
- nattlige oppringninger
- sjikane og utskjelling
- sending av meldinger med krenkende innhold
- vage trusler

Med hensyn til denne rapportens tema er bestemmelsen svært praktisk, som et supplement til § 185 og for så vidt også til blant annet §§ 264 og 265.

Den kan for eksempel ramme hatefulle og sjikanøse ytringer som verken er fremsatt offentlig eller med tilhørere til stede, og som derfor ikke rammes av § 185. Bestemmelsen er jo anvendelig også – og langt på vei typisk – i situasjoner der ytringene adresseres direkte til og bare til den fornærmede. Bestemmelsen kan derfor for eksempel anvendes på direktemeldinger via elektronisk kommunikasjon, herunder e-post, sms eller meldingstjenester i sosiale medier.

Bestemmelsen vil også kunne ramme ytringer som er hatefulle på andre diskrimineringsgrunnlag enn dem som omfattes av § 185, for eksempel kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering. Den vil dessuten kunne ramme ytringer som hver for seg ikke ville kvalifisere som hatefulle etter § 185 (eller for eksempel som trusler etter § 265), dersom omfang, kontekst eller andre forhold gjør at aktiviteten samlet sett går utover de ubehageligheter fornærmede må tåle.

Dersom aktiviteten har karakter av slik trakassering som er forbudt etter den sivilrettslige diskrimineringslovgivningen (se nærmere om dette nedenfor), vil det tale for at også normen i straffeloven § 266 er overtrådt, fordi diskrimineringslovgivningen på dette punkt nettopp er uttrykk for hva slags ubehageligheter enkeltindivider ikke skal måtte tåle. Det vil dessuten kunne aktualisere straffeloven § 77 om skjerpene omstendigheter, dersom en overtredelse av § 266 er helt eller delvis motivert i slike diskrimineringsgrunnlag.

Den sivilrettslige diskrimineringslovgivningen

Nedenfor vil de ulike, sivilrettslige diskrimineringslovene presenteres kort. Sentralt i dette kapitlet er strafferettslig vern mot hatefulle ytringer, og derfor vil det også være denne lovgivningens relevante bestemmelser i den sammenheng som gjennomgangen vil konsentrere seg om.⁵²

⁵² Det finnes også diskrimineringsvern i boliglovgivning, jf. eierseksjonsloven § 3 a, husleieloven § 1-8 og borettslagsloven § 1-5. Disse gjennomgås ikke nærmere her, da de ikke typisk vil gjelde ytringer, fordi de i motsetning til de generelle diskrimineringslovene ikke inneholder forbud mot trakassering.

De enkelte lovene er i det perspektivet ganske like, ettersom de alle inneholder generelle forbud mot både diskriminering og trakassering på de respektive diskrimineringsgrunnlagene. Det er først og fremst forbudene mot trakassering som vil ramme ytringer som sådanne.

Bortsett fra at diskrimineringsgrunnlagene er forskjellige, er trakasseringsbestemmelsene i all hovedsak identisk utformet. Derfor vil vi presentere innholdet i trakasseringsbestemmelsen i diskrimineringsloven om etnisitet nærmere, mens det i presentasjonen av de øvrige diskrimineringslovene kun vil pekes på hvor tilsvarende trakasseringsbestemmelse finnes.

Som det vil fremgå, er overtredelser av forbudene i diskrimineringslovene generelt kun forbundet med sivilrettslig erstatningsansvar, ikke med straffansvar (med unntak for diskrimineringsloven om etnisitet, som har en straffebestemmelse for grove, organiserte overtredelser). Også derfor vil behandlingen av disse lovene begrenses. Samtidig minnes det om det som er sagt ovenfor om straffeloven § 266 om hensynsløs adferd, som fort vil kunne anvendes som straffehjemmel for overtredelser av normen i diskrimineringslovenes trakasseringsforbud. Overtredelser av trakasseringsforbudene kan altså medføre straffansvar, om enn indirekte.

Diskrimineringsloven om etnisitet har som formål å fremme likestilling uavhengig av etnisitet, religion og livssyn.

Lovens § 5 inneholder et generelt diskrimineringsforbud. Loven inneholder også følgende forbud mot trakassering, i § 6:

Trakassering på grunn av etnisitet, religion eller livssyn er forbudt. Med trakassering menes handlinger, unnlater eller ytringer som virker eller har til formål å virke krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende.

Som det fremgår av ordlyden, vil dette forbudet også ramme trakasserende ytringer. Selv om bestemmelsen omfatter hatefulle ytringer, behøver en ytring ikke å være hatefull for å anses som trakasserende. Terskelen er, som ordlyden viser, langt lavere. Det er nok at den virker eller har til formål å virke «krenkende, skremmende, fiendtlig, nedverdiggende eller ydmykende». Dette er subjektive størrelser, og ifølge forarbeidene skal utgangspunktet tas i den fornærmedes egen oppfatning av den aktuelle atferden. Hvert trakasseringsstilfelle må vurderes konkret; ulike personer har ulike terskler for hva de oppfatter som trakassering. Den subjektive vurderingen er likevel ikke avgjørende, som departementet utdyper slik:

Den subjektive vurderingen må imidlertid suppleres av en mer objektiv vurdering av om handlingen mv. oppfyller de nevnte vilkårene. Atferd som er plagsom og irriterende, men ikke av en viss alvorlighetsgrad, kvalifiserer ikke til trakassering. Beskrivelsen av virkningene innebærer at den trakasserendes atferd må være av negativ karakter. Hvorvidt den som trakasserer, selv innså eller burde ha innsett at handlingen mv. kunne virke krenkende, skremmende, fiendtlig, nedverdiggende eller ydmykende, er også av betydning. Andre momenter i denne vurderingen er krenkelsens grovhet, under hvilke omstendigheter handlingen mv. fant sted, om fornærmede har gjort oppmerksom på at atferden føles krenkende, samt fornærmedes reaksjon. Det må likevel understrekes at det ikke oppstilles et generelt krav om at fornærmede klart har gitt uttrykk for at handlingen mv. er uønsket. Det vil videre ha betydning om trakasseringen har pågått over lang tid. Selv om ikke hver enkelt handling, unnlattelse eller ytring tilfredsstiller kriteriene alene, vil de muligens kunne sies å få nevnte virkninger dersom de ses i sammenheng. En vedvarende eller gjentakende plagsom atferd vil i seg selv lett kunne medføre at situasjonen blir uholdbar, slik at trakasseringsbestemmelsen kommer til anvendelse. Listen over momenter er ikke uttømmende og må utfylles gjennom praksis.⁵³

I motsetning til straffeloven § 185 omfatter imidlertid ikke dette trakasseringsforbudet offentlige ytringer om en gruppe som sådan. Trakasseringsforbudet forutsetter at ytringen må være rettet mot en eller flere konkrete enkeltpersoner.⁵⁴ På dette punktet er derfor anvendelsesområdet snevrere enn for straffeloven § 185. Brudd på bestemmelsen gir dessuten den rammede i utgangspunktet bare rett på erstatning og oppreisning. Denne loven har imidlertid også – i motsetning til de øvrige diskrimineringslovene (jf. straks nedenfor) – en straffebestemmelse i § 26 om grov overtredelse av diskrimineringsforbudet som er begått av flere i fellesskap. Bestemmelsen lyder slik:

Den som forsettlig i fellesskap med minst to andre personer grovt overtrer eller medvirker til grov overtredelse av §§ 6 til 12, straffes med bøter eller fengsel inntil tre år. Den som tidligere er ilagt straff for overtredelse av denne bestemmelsen, kan straffes selv om overtredelsen ikke er grov.

Ved vurderingen av om en overtredelse er grov, skal det særlig legges vekt på graden av utvist skyld, om overtredelsen er rasistisk motivert, om den har karakter av trakassering, om den innebærer en legemskrenkelse eller alvorlig krenkelse av noens psykiske integritet, om den er egnet til å skape frykt, og om den er begått mot en person som er under 18 år.

53 Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) pkt.10.5.7.

54 Ibid.

Det skal svært mye til for at denne straffebestemmelsen får anvendelse, fordi den krever at handlingen er begått i et fellesskap av minst tre personer, og at det foreligger en grov overtredelse (eventuelt gjentakelse). Det finnes ingen publiserte dommer om brudd på bestemmelsen.

Bestemmelsen ble vedtatt etter kritikk fra FNs rasediskrimineringskomité (CERD), som gikk ut på at Norge manglet et tilstrekkelig forbud mot rasistiske organisasjoner. Det ble imidlertid ikke vedtatt et forbud mot slike organisasjoner som sådanne. Man nøyde seg med ovennevnte forbud mot organiserte handlinger i strid med diskriminerings- og trakasseringsforbudet.

Likestillingsloven har som formål å fremme likestilling mellom kjønnene.

Lovens § 5 inneholder et generelt forbud mot diskriminering på grunn av kjønn, mens § 8 forbyr trakassering (herunder seksuell trakassering) på samme grunnlag.

Brudd på loven kan gi rett på erstatning og oppreisning. Loven har ingen straffebestemmelser.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven har som formål å fremme likestilling uavhengig av funksjonsevne.

Lovens § 5 inneholder et generelt diskrimineringsforbud. I § 8 finner vi et forbud mot trakassering.

Brudd på loven kan gi den rammede rett på erstatning og oppreisning. Loven har ingen straffebestemmelser.

Diskrimineringsloven om seksuell orientering har som formål å fremme likestilling uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Loven forbyr i § 5 diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk.

Loven inneholder også forbud mot trakassering, i § 8.

Merk at loven gir et særskilt vern som går lenger enn straffeloven § 185. Etter straffeloven er det, som vi har sett, bare homofil legning, leveform eller orientering som vernes, mens diskrimineringsloven om seksuell orientering verner enhver seksuell orientering og enhver kjønnsidentitet / ethvert kjønnsuttrykk.

Brudd på loven kan gi rett på erstatning og oppreisning. Loven har ingen straffebestemmelser.

Arbeidsmiljøloven bør også nevnes kort. Den regulerer en rekke sider ved arbeidslivet, herunder likebehandling. En sentral bestemmelse er § 13-1 om diskriminering.

Vernet er videre enn straffelovens, ved at den omfatter politisk syn, medlemskap i arbeidstakerorganisasjoner og alder. Når det gjelder andre diskrimineringsgrunnlag, viser loven til de øvrige diskrimineringslovene (jf. ovenfor). Over-tredelse av bestemmelsen kan medføre erstatningsansvar, men ikke straffansvar.

Oppsummering

Gjennomgangen ovenfor kan oppsummeres i følgende hovedpoenger:

- Norges konstitusjonelle rammer og folkerettslige forpliktelser krever at norsk lovgivning verner om ytringsfriheten, men de krever samtidig at ytringsfriheten må balanseres mot et visst vern mot hatefulle ytringer. Når det gjelder vern i form av kriminalisering av hatefulle ytringer, gjelder det kun uttrykkelige forpliktelser til dette med hensyn til hatefulle ytringer grunnet noens hudfarge eller etniske eller nasjonale opprinnelse, etter først og fremst FNs rasediskrimineringskonvensjon (RDK).
- Det snevrere strafferettslige vernet mot hatefulle ytringer i straffeloven § 185 dekker alle diskrimineringsgrunnlagene i den sivilrettslige diskrimineringslovgivningen, med unntak av kjønn, annen seksuell orientering enn homofili, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Straffeloven § 185, kombinert med diskrimineringsloven om etnisitet § 26, må antas å tilfredsstille Norges forpliktelser til kriminalisering etter RDK.
- Samtlige av diskrimineringsgrunnlagene nyter likevel et strafferettslig vern også mot det som kan betegnes som hatefulle ytringer, gjennom andre generelle bestemmelser i straffeloven, særlig straffebedene mot henholdsvis trusler (§§ 264 og 265), oppfordring til straffbare handlinger (§ 183) og hensynsløs adferd (§ 266). Slik § 185 (§ 135a i gamle straffelov) er tolket og håndhevet, kan man si at kjernen i bestemmelsen langt på vei dekkes av de nevnte generelle straffebedene.
- Straffebedene i §§ 264, 265 og 266 – i motsetning til §§ 183 og 185 – rammer også ytringer som formidles privat, direkte overfor fornærmede, uten andes nærvær.

- Samtlige av de aktuelle straffebudene vil være anvendelige også overfor ytringer som formidles på internett og i andre digitale fora.
- Norsk lovgivning på feltet, slik den har blitt håndhevet i domstolene, må på generelt nivå antas å ligge godt innenfor de grenser som er trukket gjennom Den europeiske menneskerettsdomstolens (EMD) praksis omkring grensene mellom hatefulle ytringer og ytringsfriheten etter Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) artikkel 10.

3 Hatefulle og andre ubehagelige ytringer. En kunnskapsoversikt

I dette kapitlet går vi gjennom statistikk og forskning som på ulikt vis kan belyse *omfanget* av hatefulle ytringer: hvem det rammer, og hvem som står bak. Få studier har eksplisitt forsøkt å måle omfanget av hatefulle ytringer, slik begrepet ble definert innledningsvis og i den juridiske utredningen i kapittel 2. Det er derfor nærmest umulig å avgrense en kunnskapsgjennomgang til en spesifikk definisjon av hatefulle ytringer. Studiene vi gjennomgår, har hatt ulike formål, de har brukt ulike begreper og definisjoner, og de måler dermed fenomener som på ulike måter er *relatert til* hatefulle ytringer, som hat, trakassering og mobbing på internett. Vi vil imidlertid være tydelige på hva de ulike studiene måler når vi beskriver dem.

Det er særlig to ting det er viktig å være oppmerksom på. For det første har altså studiene i kunnskapsgjennomgangen til felles at de omhandler ulike aspekter ved ubehagelige opplevelser på nettet, men med ulik alvorlighetsgrad. De handler om alt fra ubehagelige kommentarer til alvorlige trusler. Ikke alle opplevelsene som måles i disse undersøkelsene, er alvorlige nok til å falle inn under det vi forstår som hatefulle ytringer. For det andre er et sentralt aspekt ved ulike definisjoner av hatefulle ytringer at de skal rette seg mot spesifikke grunnlag eller gruppeidentiteter. De fleste studiene vi refererer til, er mer generelle og ser på ubehagelige opplevelser, uavhengig av *innholdet* i meldingene og hva kommentarene retter seg mot. Det brede tilfanget av studier gir likevel relevant innsikt, for vi ser at de som regel finner sammenfallende variasjoner når det gjelder hvilke grupper som står bak, eller hvilke grupper som er mest utsatt for ulike former for ubehagelige ytringer. Det kan tyde på at det er glidende overganger mellom de ulike formene for ubehagelige opplevelser på nettet og hatefulle ytringer.

Vi begynner med å se på hatefulle ytringer fra et *mottakerperspektiv*. Som del av det skal vi se på anmeldelsesstatistikken og ulike empiriske studier av folks opplevelser med ulike typer ytringer. Vi ser også på studier om digital mobbing blant unge, som er de eneste relevante studiene der barn inngår. Avslutningsvis i kapitlet ser vi på hatefulle ytringer fra et *avsenderperspektiv*, det vil si studier av avsendere av hatefulle ytringer og hva som motiverer dem til å ytre seg hatefullt.

Innenfor dette perspektivet finnes det også noen studier som ser på konkrete ytringer.

Om litteratursøket og datagrunnlag

Denne kunnskapsgjennomgangen er basert på foreliggende forskningslitteratur om hatefulle ytringer. Vi har gjort systematiske litteratursøk i de internasjonalt orienterte referansedatabasene under Web of Science og ProQuest, som inkluderer Social Sciences Citation Index, Sociological Abstracts og flere andre. Det er søkt i dansk og svensk samkatalog (DANBIB og LIBRIS) og i den norske artikkelindeksen NORART foruten Oria (grensesnittet mot BIBSYS). Disse basene dekker de viktigste tidsskriftene for internasjonal samfunnsvitenskapelig publisering, foruten bøker og kapitler i bøker. Søkene i de nasjonale samkatalogene fanger også opp de mest sentrale utgivelsene på norsk, dansk og svensk.

Utgangspunktet for søkene var begrepene «hatefulle ytringer», «hatprat», «hatytringer» og «hate speech». Da dette viste seg å gi begrensede resultater, valgte vi å også inkludere søkeordene «hate crime», «online hate» og «online extremism».

En manuell gjennomgang av søkene viste at de inneholdt mye litteratur som ikke var direkte relevant for denne rapporten. Årsaken er at forskningslitteraturen om hatefulle ytringer i stor grad har vært sentrert rundt normative spørsmål knyttet til spenningen mellom ytringsfriheten og vernet mot hatefulle ytringer, og mye av litteraturen er preget av filosofiske, normative eller juridiske tilnærminger. Det er betydelig mindre empirisk forskning om hatefulle ytringer som fenomen, omfanget av det og hvordan det arter seg.

På grunn av utfordringen med de systematiske søkene har vi supplert med manuelle søk. Vi har for eksempel gjennomgått referanselistene til relevante publikasjoner (såkalt snøballmetode) og gjort stikkordssøk i Google og Google Scholar. Vi har også sett oss nødt til å inkludere et bredere litteraturtilfang enn det som spesifikt handler om hatefulle ytringer. For det første har vi inkludert en del av den nokså omfattende litteraturen om hatkriminalitet. For det andre har vi inkludert noen sentrale studier som omhandler trakassering, mobbing og andre negative opplevelser på internett. Det betyr at en del av studiene vi refererer til, beskriver negative opplevelser som ikke nødvendigvis er rettet mot en spesifikk (minoritets-)gruppetilhørighet. Følgelig kan vi ikke vite om opplevelsene som beskrives, kan karakteriseres som hatefulle ytringer.

Av praktiske hensyn har vi valgt å avgrense kunnskapsgjennomgangen til forskning som så direkte som mulig handler om hatefulle ytringer på nettet. Fordi omfanget av hatefulle ytringer har vært det sentrale i kunnskapsgjennomgangen, har vi primært lagt vekt på kvantitative studier. Tematikken ligger i skjæringsfeltet mellom mange andre forskningsfelt, for eksempel hatkriminalitet, diskriminering, mobbing, radikalisering og vold, og bidrag innen disse feltene kan være relevante for å belyse art og omfang av hatefulle ytringer. En slik mer indirekte tilnærming til feltet er imidlertid utenfor rammene for dette prosjektet, og har ikke blitt gjort systematisk.

Hatefulle og ubehagelige ytringer: omfang i befolkningen

Vi begynner med å gå gjennom statistikk og undersøkelser som på ulike måter belyser omfanget av hatefulle ytringer fra et mottakerperspektiv. Først ser vi på anmeldelsesstatistikken i Norge. Deretter går vi gjennom norsk og internasjonal forskning som på ulike måter er relevant for å belyse omfanget av hatytringer.

Anmeldelser av hatkriminalitet

Anmeldelsesstatistikken viser omfanget av anmeldelser politiet har mottatt av hatefulle ytringer og hatkriminalitet. På nasjonalt plan har vi bare tilgang til informasjon om anmeldelser av hatkriminalitet generelt. Politidirektoratet påpeker at antall anmeldte hatkriminalitetssaker er lavt i Norge, også sett i forhold til det totale kriminalitetsbildet (Politidirektoratet 2015: 2). I 2014 ble det registrert totalt 223 anmeldelser med hatkriminalt motiv.⁵⁵ Antallet har ligget på mellom 216 og 307 anmeldelser per år i perioden 2010 til 2014.⁵⁶ 52 prosent av anmeldelsene av hatkriminalitet i 2014 var voldsforbrytelser. Hatmotiv knyttet til «rase/etnisk tilhørighet» er den desidert største kategorien (Politidirektoratet 2015). Til sammenligning var det i Danmark 139 anmeldelser som ble registrert som hatkriminalitet i 2011, mens det i Sverige var 5490 anmeldelser samme år (Oslo politidistrikt 2013). En viktig årsak til de store forskjellene mellom Norge og Sverige er ulike registreringsrutiner. Men forskjellene kan også skyldes ulik innsats, kompetanse og bevissthet om hatkriminalitet i politiet og sivilsamfunnet (Oslo politidistrikt 2013).

Oslo politidistrikt opprettet en egen hatkriminalgruppe høsten 2014, og har vært særlig opptatt av hatkriminalitet (se kapittel 5 for en nærmere beskrivelse av

55 Politidirektoratet peker på at det er store forskjeller i hvordan de ulike politidistriktene koder og rapporterer hatkriminalitetssaker (Politidirektoratet 2015: 5).

56 Endrede rutiner for registrering gjør at tallene i disse årene ikke er helt sammenlignbare.

dette arbeidet). 2015 var det første året da gruppen var virksom gjennom hele året, og anmeldelsesstatistikken viser mer enn en dobling i anmeldelser av hatkriminalitet i Oslo etter at gruppen ble opprettet. Oslo politidistrikt har publisert mer detaljerte anmeldelsestall enn de vi finner på nasjonalt nivå, og her er det mulig å skille ut hatefulle ytringer.

Av anmeldelsene av hatkriminalitet i Oslo i 2015 var det 41 forhold som handlet om hatefulle ytringer. Dette er den største kategorien under hatkriminalitet, etterfulgt av «legemsfornærmelse/kroppskrenkelse» (Oslo politidistrikt 2016: 8). Det ble også registrert 22 anmeldelser av trusler som ble definert som hatkriminalitet. Til sammen er det altså 63 forhold som kan knyttes til ytringer. Det har vært en klar økning av forhold på hatefulle ytringer, fra 15 i 2014 til 41 året etter. Før 2014 var det så å si ingen anmeldelser på hatefulle ytringer. Oslo politidistrikt mener dette skyldes at de ansatte har fått mer opplæring i hatkriminalitet, at sivilsamfunnsorganisasjoner i større grad anmelder slike saker, og at hatkriminalgruppen har fått økt kompetanse. Politiet har også jobbet med å bedre kodingen av slike saker og å bringe dem hyppigere for retten (Oslo politidistrikt 2016: 9). Økningen i antallet anmeldelser gjenspeiler altså sannsynligvis ikke en økning i forekomsten av hatefulle ytringer, men snarere økt oppmerksomhet fra politiets side.

Det er ikke mulig å skille ut hatefulle ytringer på internett som egen kategori i den foreliggende anmeldelsesstatistikken, men 20 av sakene er registrert med sosiale medier, e-post eller telefon som åsted. Som i året før utgjør «medier» (som i tillegg til sosiale medier, e-post og telefon inkluderer TV/avis) 15 prosent av anmeldelsene. Oslo politidistrikt (2016) understreker at det er grunn til å tro at mørketallene her er spesielt store. Hatkriminalitet med medier som åsted fordeler seg jevnt på etnisitet og religion som grunnlag, mens det er svært få anmeldelser med seksuell orientering som grunnlag som har medier som åsted. Men her er det viktig å presisere at anmeldelsesstatistikken på grunn av store mørketall ikke danner et godt grunnlag for å gjøre relative sammenligninger om hvilke grupper som er utsatt.

Politiet understreker at det er «doble» mørketall i statistikken over anmeldelser av hatkriminalitet. For det første er det mange som av ulike grunner ikke anmelder hatkriminalitet. Det kan blant annet skyldes frykt for reaksjoner fra gjerningspersonen eller fra omgivelsene, manglende tillit til politiet – særlig i visse minoritetsgrupper, frykt for å ikke bli tatt på alvor, et ønske om å legge bak seg det man har vært utsatt for, eller skyld- eller skamfølelse (Politidirektoratet 2015). Når det gjelder hatkriminalitet på internett mer spesifikt, kan det være grunn til å tro at folk i tillegg har lite håp om at en anmeldelse vil føre

frem, og at mange ikke oppfatter ubehagelige meldinger på nettet som en kriminell handling som kan anmeldes til politiet (Oslo politidistrikt 2013: 30).

Den andre siden av de doble mørketallene skyldes saker som ikke registreres som hatkriminalitet i politiets straffesaksregister, blant annet på grunn av feilkoding, forglemmelse eller manglende kunnskap hos ansatte i politiet (Politidirektoratet 2015). Det ser ut til å være store variasjoner i hvordan ulike politidistrikt registrerer hatkriminalitetssaker (LDO 2015: 35). For at et forhold skal registreres som hatkriminalitet, må motivet være etablert, og det må dermed enten legges vekt på fornærmedes subjektive oppfatninger om hva som er motivet, eller politibetjentens oppfatning ved anmeldelse. Registrering av hatkriminalitet skiller seg dermed fra registreringen av andre anmeldelser, som vanligvis er knyttet til mer objektive faktorer som lovbruddskategori, gjerningssted, modus eller objekt (for eksempel hva som stjeles i tyveri) (Politidirektoratet 2015). Politiet peker på at den som anmelder, bevisst kan skjule at det er snakk om hatkriminalitet, fordi man for eksempel ikke er åpen om sin seksuelle legning eller ikke ønsker å fremstå som et offer (Oslo politidistrikt 2013).

I *Politiets innbyggerundersøkelse*, som vi vil gå gjennom senere i rapporten, kom det fram at kun 17 prosent av de som oppga at de hadde blitt utsatt for hatkriminalitet, anmeldte forholdet til politiet (Politidirektoratet 2016: 30). I USA har en undersøkelse av Pew Research Center (2014) vist at 2 prosent av de som har opplevd trakassering på nettet, anmelder forholdet. Imidlertid dekker denne undersøkelsen en rekke former for trakassering, også mindre alvorlige hendelser. Alt tyder uansett på at et klart mindretall av hendelsene folk er utsatt for, anmeldes (se også Hagen 2015: 98–103).

Ut fra foreliggende informasjon er det vanskelig å finne det presise antallet anmeldelser av hatefulle ytringer eller hatkriminalitet på nettet. Likevel ser vi at det på landsbasis er forholdsvis få som anmelder hatkriminalitet generelt, og i Oslo er det i toppåret 2015 altså bare 41 anmeldelser av hatefulle ytringer. Alt tyder på at det er svært store mørketall, og anmeldelsesstatistikken er dermed svært lite egnet til å gi oss et bilde av omfanget av hatefulle ytringer på nettet. Likevel kan det være interessant å følge utviklingen i anmeldelser av dette fenomenet for å få en pekepinn på i hvilken grad folk benytter seg av det rettslige vernet straffeloven gir dem mot hatefulle ytringer.

Omfang av erfaringer med hatefulle og ubehagelige ytringer på nettet

Hva kan eksisterende forskning si oss om omfanget av hatefulle ytringer? Det er få studier som direkte har målt omfanget av hatefulle ytringer, men vi gjennomgår her sentrale studier som på ulike måter kan gi et bilde av omfanget av hatefulle og ubehagelige ytringer på internett, både i Norge og internasjonalt. Alle studiene er basert på representative spørreundersøkelser i hele eller deler av befolkningen i landene hvor undersøkelsene har blitt gjennomført. I undersøkelsene har folk blitt spurt om sine erfaringer med hatefulle eller andre ubehagelige ytringer.

Hatkriminalitet generelt

Først går vi gjennom to undersøkelser som viser omfanget av erfaringer med *hatkriminalitet*. Dette er, som beskrevet i kapittel 1, et videre begrep enn hatefulle ytringer: Det inkluderer også andre former for handlinger, for eksempel vold, som er motivert av «hat» eller negative holdninger til bestemte minoritetsgrupper.

Politiets innbyggerundersøkelse måler i hvor stor grad folk har blitt utsatt for ulike former for kriminalitet, inkludert hatkriminalitet. Undersøkelsen måler i hvilken grad folk er utsatt for hatkriminalitet i alle varianter, den begrenser seg ikke til hatkriminalitet på nettet.

1,7 prosent av respondentene i 2015 svarte at de har vært utsatt for «hatkriminalitet (som vold, trusler eller annen kriminalitet)» (Politidirektoratet 2016: 28). I undersøkelsen fra 2012 ble det gjort en særutvalgsundersøkelse blant unge voksne (18–34 år) med bakgrunn fra ikke-vestlige land. I den undersøkelsen svarte 8 prosent av respondentene i det «ikke-vestlige» utvalget at de hadde blitt utsatt for «hatkriminalitet som vold, trusler eller annen kriminalitet på grunn av tro, hudfarge, etnisk opprinnelse, nasjonalitet eller seksuell legning». Tilsvarende andel blant personer i samme alder, men uten innvandringsbakgrunn, var 3 prosent (Politidirektoratet 2012). Tallene i innbyggerundersøkelsen for 2012 som helhet var 1 prosent, altså mer eller mindre tilsvarende resultatene fra 2015 (Politidirektoratet 2016). Disse tallene tyder på at de yngre gruppene er mer utsatt for hatkriminalitet enn befolkningen som helhet, og, ikke overraskende, at (synlige) etniske minoriteter er særlig utsatt.

En dansk rapport om hatkriminalitet («hadforbrydelser») (COWI 2015), som bygger på data samlet inn i 2014, inkluderer flere forhold i begrepet (blant annet sjikane), i tillegg til hvilket grunnlag forbrytelsen var rettet mot. Denne undersøkelsen gir dermed noe høyere tall enn politiets innbyggerundersøkelser. Totalt

oppgå 3 prosent at de helt sikkert – og 10 prosent at de kanskje – hadde vært utsatt for hatkriminalitet i løpet av det siste året (totalt 13 prosent). Sjikane var den vanligste formen for hatkriminalitet (37 prosent av tilfellene), noe som innebærer at om lag 5 prosent av den danske befolkningen helt sikkert eller kanskje hadde opplevd «hatefull sjikane» i løpet av det siste året.

Hatefulle ytringer på nettet

Vi har bare funnet én studie som direkte prøver å måle omfanget av hatefulle ytringer, slik begrepet vanligvis defineres. Dette er en komparativ studie fra 2013–2014, som sammenlignet erfaringer med hatefulle ytringer på nettet blant unge voksne (15–30 år) i USA, Storbritannia, Tyskland og Finland (Hawdon, Oksanen & Räsänen 2015). Studien viser at andelen som rapporterte at de i løpet av de siste tre månedene har vært vitne til hatefulle eller nedverdiggende ytringer,⁵⁷ lå mellom 53 prosent i USA og 31 prosent i Tyskland. Mellom en tredjedel og halvparten av respondentene sier altså at de har vært vitne til hatefulle ytringer på nettet i løpet av de siste tre månedene.

Andelen som selv har vært offer for hatefulle eller nedverdiggende ytringer,⁵⁸ er lavere, og varierer mellom 16 prosent i USA, rundt 10 prosent i Storbritannia og Finland, og fire prosent i Tyskland. Forfatterne antyder at den høye forekomsten av hatefulle ytringer i USA kan skyldes at de har et sterkt vern om ytringsfriheten, og at de har vært tilbakeholdne med å regulere hatefulle ytringer juridisk. USA har også mange og fremtredende organiserte hatgrupper som opererer på nettet (Hawdon mfl. 2015: 34).

Totalt viser undersøkelsen at det er relativt vanlig å være vitne til hatefulle ytringer, men sjeldnere å være offer for det selv. Hawdon og kollegaer konkluderer dermed med at hat er en del av erfaringen med å være på nettet (Hawdon mfl. 2015).

Vi har ikke funnet tilsvarende undersøkelser som direkte studerer hatefulle ytringer i en norsk kontekst. Snarere har ulike undersøkelser studert erfaringer med ulike former for trakassering, trusler og ubehagelige kommentarer. Disse undersøkelsene gjennomgår vi under. I neste kapittel presenterer vi data fra en nylig gjennomført undersøkelse (juni 2016), som hadde som formål å måle erfaringer med hatefulle ytringer mer i tråd med slik begrepet forstås i Norge.

57 Originalformulering: «In the past three months, have you seen hateful or degrading writings or speech online, which inappropriately attacked certain groups of people or individuals?»

58 Originalformulering: «I have personally been the target of hateful or degrading material online.»

Ubehagelige eller nedlatende kommentarer

Det nærmeste vi kommer en omfangsundersøkelse om hatefulle ytringer i en norsk sammenheng, er det ISF-ledete prosjektet *Status for ytringsfriheten i Norge*. Studien består blant annet av en spørreundersøkelse der respondenter som svarte at de har deltatt i en diskusjon eller ytret seg offentlig (herunder i sosiale medier), ble spurt om de har opplevd å få *ubehagelige eller nedlatende kommentarer* i etterkant. Dette er altså ikke begrenset til kommentarer på internett. Undersøkelsen ble gjennomført høsten 2013 blant majoritetsbefolkningen og blant et utvalg personer med innvandringsbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Afrika. I begge utvalgene svarte om lag en tredjedel at de har opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha deltatt i en diskusjon (Staksrud, Steen-Johnsen, Enjolras, Gustafsson, Ihlebæk, Midtbøen, Sætrang, Trygstad & Utheim 2014: 41). Dette er høyere tall enn det som ble funnet i den komparative studien (Hawdon mfl. 2015), noe som sannsynligvis gjenspeiler at spørsmålsstillingen i den komparative studien fanger opp mer alvorlige hendelser.

De fleste av respondentene har opplevd å få ubehagelige kommentarer mer enn én gang. Om lag halvparten, både i majoritets- og minoritetsutvalget, svarer at de har hatt slike negative opplevelser mellom to og ti ganger, mens mellom 10 og 15 prosent svarer at de har opplevd det mellom 11 og 50 ganger (Staksrud mfl. 2014: 42). På samme måte som Hawdon mfl. (2015), konkluderer forskerne med at ubehagelige kommentarer i noen grad synes å være en del av det å delta i offentligheten. Mange som har ytret seg offentlig, har opplevd negative etterspill.

Undersøkelsen viser altså at det totale omfanget av ubehagelige eller nedlatende kommentarer er omtrent på samme nivå i majoritetsbefolkningen og blant personer med ikke-vestlig innvandringsbakgrunn. Studien har imidlertid også undersøkt hvilket grunnlag de ubehagelige eller nedlatende kommentarene oftest er rettet mot, og det er store forskjeller i hetsens innhold. Blant aktive meningsyttere med majoritetsbakgrunn er de to desidert vanligste grunnlagene for ubehagelige kommentarer innholdet i argumentasjonen og politisk ståsted. I minoritetsutvalget er det vanligst å få kommentarer rettet mot kjennetegn som religion, etnisitet, nasjonalitet og hudfarge, som er blant grunnlagene som dekkes av loven mot hatefulle ytringer (straffeloven § 185). Mens 11 prosent av majoritetsutvalget har fått kommentarer rettet mot kjønn, gjelder dette 18 prosent i minoritetsutvalget (Staksrud mfl. 2014: 43).

Datamaterialet fra prosjektet *Status for ytringsfriheten* har ikke vært fullt ut analysert, og i 2015 ble det i prosjektet gjennomført nye undersøkelser blant majoritetsbefolkningen og blant journalister (medlemmer av Norsk journalistlag og Norsk redaktørforening). I kapittel 4 presenterer vi grundigere analyser av

dette materialet og av den tidligere nevnte undersøkelsen som ble gjennomført i juni 2016.

Ulike former for trakassering på nettet

En amerikansk studie av voksne internettbrukere skiller mellom ulike former for trakassering på nettet. Den finner at hele 73 prosent har vært vitne til at noen har blitt trakassert på nettet. Dette innebærer imidlertid også en rekke mindre alvorlige former for trakassering (Pew Research Center 2014). Blant annet har 60 prosent av internettbrukere sett andre blitt kalt noe krenkende, 25 prosent har sett noen blitt fysisk truet, 24 prosent har sett noen blitt trakassert over lengre tid, og 19 prosent har vært vitne til at noen har blitt seksuelt trakassert (Pew Research Center 2014: 2)⁵⁹.

Til sammen 40 prosent har selv opplevd en av formene for trakassering. 22 prosent har kun opplevd det rapporten kaller mindre alvorlige typer trakassering, som å bli kalt noe krenkende eller blitt skjemt ut, mens 18 prosent har vært offer for mer alvorlige krenkelser som fysiske trusler, trakassering over lengre tid, forfølgning og seksuell trakassering.⁶⁰ 27 prosent har blitt kalt noe krenkende, 8 prosent har blitt fysisk truet, og mellom 6 og 7 prosent har blitt trakassert over lengre tid og/eller blitt seksuelt trakassert (Pew Research Center 2014: 2).

Undersøkelsen til Pew Research Center spør ikke om hva som er grunnlaget for trakasseringen. Det er derfor umulig å anslå hvor mange av de negative erfaringene som rapporteres, som kan betegnes som hatefulle ytringer eller hatkriminalitet. Det er likevel verdt å merke seg at det er svært vanlig å være vitne til trakassering, i ulike former, på internett. Selv om det er betydelig færre som selv har opplevd trakassering, er det ikke uvanlig å oppleve en form for trakassering på nettet.

Oppsummering

De fire undersøkelsene vi har presentert her, gir ulike bilder av omfanget av negative opplevelser på nettet og hatkriminalitet. Hovedfunnene er presentert i tabell 1.

59 Originalformuleringer: «being called offensive names», «physically threatened», «harassed for a sustained period of time», «sexually harassed».

60 Originalformuleringer i tillegg til de over: «someone has purposefully tried to embarrass you», «have been stalked».

Tabell 1. Undersøkelser om erfaringer med ulike former for hatefulle ytringer eller ubehagelige opplevelser på nettet

Kilde	Gjennomført (land/år)	Hva måles?	Omfang i prosent	Målgruppe
Hawdon, Oksanen & Räsänen (2015)	Finland 2013	Vært mål for hatefullt eller nedverdiggende materiale på nettet	10	15–30 år
	USA 2013		16	
	Storbritannia 2014		12	
	Tyskland 2014		4	
Pew Research Center (2014)	USA 2014	Kalt noe krenkende	27	18 år og eldre
		Fysisk truet	8	
		Trakassert over lengre tid	7	
		Seksuelt trakassert	6	
Status for ytringsfriheten (Staksrud mfl. 2014)	Norge 2013	Opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha deltatt i en diskusjon eller sagt sin mening offentlig	31	Majoritetsbefolkningen, 16 år og eldre
			28	Personer med innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika og Øst-Europa, 16 år og eldre

Jo mer alvorlig fenomen undersøkelsene måler, desto mindre er naturlig nok omfanget. Det er ikke mulig å bruke disse undersøkelsene til å komme frem til et endelig tall på omfanget av hatefulle ytringer på internett, men de peker mot at trakassering – som kan innebære alt fra fornærmelser til mer truende oppførsel – er en vanlig del av livet på nettet, og at det preger opplevelsene til mange nettbrukere. Dette understrekes av at andelen som har observert hatefulle eller ubehagelige ytringer, er langt høyere enn andelen som har mottatt dem direkte (Hawdon mfl. 2015; Pew Research Center 2014). Som det er beskrevet i kapittel 2, verner straffeloven § 185 mot hatefulle ytringer som fremsettes i offentligheten, selv når ytringen ikke retter seg konkret mot en enkeltperson. Hatefulle ytringer kan ha skadevirkninger, ikke bare for direkte mottagere av slike ytringer, men også for personer som observerer ytringene. Fordi hatefulle ytringer er rettet mot en gruppetilhørighet, retter de seg indirekte mot alle medlemmer av gruppen. I tillegg kommuniserer de en nedvurdering av gruppen til tilhørerne mer generelt, noe som kan være med på å forsterke fordommer og negative holdninger.

Undersøkelsene vi har gått gjennom ovenfor, har rettet seg mot befolkningen mer generelt. Hatefulle ytringer er imidlertid noe som først og fremst retter seg mot spesielt utsatte minoritetsgrupper, og omfangsbildet er trolig svært ulikt

i de ulike relevante gruppene. Litteraturen om opplevelser av mobbing, diskriminering og vold rettet mot bestemte grupper, for eksempel knyttet til seksuell legning eller nedsatt funksjonsevne, viser at gruppene som er vernet av straffeloven § 185, er spesielt utsatt. Det har imidlertid vært utenfor dette prosjektet å gjøre en systematisk gjennomgang av diskrimineringslitteraturen (men se Eggebø & Stubberud 2016).

Som nevnt over presenterer vi i neste kapittel egne analyser av ulike norske undersøkelser. Dette bidrar til å tegne et mer utfyllende bilde av omfanget av erfaringer med å ha mottatt hatefulle og andre ubehagelige ytringer på nettet, i befolkningen som helhet og blant innvandrere og journalister særskilt.

Bekymring for ubehagelige opplevelser på nettet og hatkriminalitet

Et mer indirekte mål på omfanget av hatefulle ytringer er i hvilken grad dette er et fenomen folk er bevisste på og bekymret for å bli utsatt for. Tre skandinaviske undersøkelser tar på ulike måter for seg i hvilken grad folk er bekymret for å bli utsatt for ubehagelige opplevelser på nettet.

Politiets innbyggerundersøkelse fra 2015 måler befolkningens bekymring for ulike typer kriminalitet. For oss er det relevant at undersøkelsen inkluderer spørsmål om bekymringen for å bli utsatt for trakassering på nettet og hatkriminalitet. Undersøkelsen finner at et mindretall – rundt én av ti – i ganske eller meget stor grad er bekymret for å bli utsatt for trakassering på nettet og hatkriminalitet (Politidirektoratet 2016: 16). Dette er på nivå med bekymringen for ordensforstyrrelser og vold eller trusler om vold.

I en dansk studie fra 2015 om hatkriminalitet generelt ble et befolkningsrepresentativt utvalg spurt om de følte seg utsatt for forbrytelser rettet mot ulike grunnlag (som etnisitet, religion og seksuell legning) (COWI 2015). Studien viste at totalt 9 prosent *av dem som hadde opplevd hatkriminalitet det seneste året*, følte seg utsatt på grunn av de forskjellige identitetskategoriene. Det var særlig kvinner, unge og personer med lav inntekt / kort utdanning som opplevde seg utsatt for hatkriminalitet.

En svensk studie finner derimot at flertallet har en uro for å bli utsatt for trakassering på nettet. To tredjedeler av deltagerne i denne undersøkelsen var helt eller delvis enig i at man risikerer å bli utsatt for netthat og personlige angrep på sosiale medier (Ghersetti 2015). Studien finner at kvinner er noe mer bekymret enn menn, og at unge er mer bekymret enn eldre. De som aldri bruker sosiale medier, er naturlig nok minst bekymret, men det er liten forskjell mellom

daglige brukere og de som sjelden bruker sosiale medier (Ghersetti 2015). Det tyder på at bevisstheten om risikoen ved nettbruk er høy i befolkningen generelt.

De tre undersøkelsene tegner altså svært ulike bilder av hvor bekymret befolkningen er for å bli utsatt for ubehagelige opplevelser på nett eller hatkriminalitet. Forskjellene skyldes sannsynligvis at spørsmålene har blitt stilt i ulike sammenhenger. I Politidirektoratets undersøkelse spørres det om bekymring for trakassering på nettet og hatkriminalitet i sammenheng med bekymring for en lang rekke lovbrudd, noen av dem svært alvorlige. Undersøkelsen vektlegger dermed trakassering av en alvorlighetsgrad som er kriminell. Den danske studien skiller ikke mellom ulike former for hatkriminalitet, og rapporterer heller ikke bekymring blant dem som ikke har opplevd hatkriminalitet i løpet av det siste året. Vi vet derfor ikke nøyaktig hva slags forbrytelse danskene er bekymret for, eller hvor mange i befolkningen som helhet som er bekymret. Den svenske undersøkelsen er på sin side en undersøkelse om sosiale medier. Utgangspunktet for hvordan deltagerne forstår spørsmålene, er dermed sannsynligvis svært ulikt. En mulig tolkning er at folk anser risikoen for å bli utsatt for ubehagelige opplevelser på nettet som relativt høy, men sett i en større sammenheng av andre typer opplevelser og kriminalitet de kan bli utsatt for, kommer ikke hatefulle ytringer høyt opp på lista. Dette bildet kan imidlertid se annerledes ut dersom man undersøker bekymringen spesielt sårbare eller utsatte grupper kan ha.

Hvem er utsatt?

Spørreundersøkelsene vi har brukt for å få et bilde av omfanget av hatefulle ytringer, sier også noe om hvem som er spesielt utsatt. Det er imidlertid viktig å skille mellom hvem som er utsatt, og hvilket grunnlag hatytringene er rettet mot. Hvis det for eksempel er slik at kvinner er mer utsatt for hatefulle ytringer enn menn, kan vi ikke dermed slutte at hatet retter seg mot deres kjønn. Flere av undersøkelsene viser at det ikke alltid er så store forskjeller mellom grupper når det gjelder andelen som har hatt ubehagelige opplevelser på nettet, men det kan være store forskjeller i hva de negative ytringene retter seg mot. Samtidig er det viktig å ha i mente at disse undersøkelsene i all hovedsak måler *subjektive opplevelser* av å ha mottatt hatefulle ytringer. Som nevnt i innledningen vil folk kunne ha svært ulik opplevelse av samme type ytring. For individer som tilhører en gruppe de opplever som spesielt utsatt for diskriminering, fordommer og hat, vil det sannsynligvis være mer nærliggende å tolke en ytring de mottar, som hatefull enn det er for representanter for majoritetsbefolkningen (jf. Gelber & McNamara 2016).

Undersøkelsene som ble gjennomført som del av prosjektet *Status for ytringsfriheten i Norge*, fant ingen signifikante forskjeller mellom menn og kvinner eller mellom minoritets- og majoritetsutvalg når det gjelder andelen som har opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha ytret seg. Forfatterne påpeker at dette er noe overraskende gitt inntrykket som har festet seg i det offentlige ordskiftet når det gjelder betydningen av både kjønn og etnisk bakgrunn (Staksrud mfl. 2014: 41). Selv om omfanget av netthets ikke varierer mye mellom ulike grupper, er det imidlertid store forskjeller i hetsens innhold. Mens menn med etnisk majoritetsbakgrunn først og fremst opplever hets rettet mot innholdet i argumentene sine, opplever kvinner at mye av hetsen er rettet mot kjønn og utseende. Den etniske minoritetsbefolkningen opplever i stor grad netthets rettet mot hudfarge, religion og nasjonalitet, altså grunnlag som er beskyttet av straffeloven (Midtbøen & Steen-Johnsen 2016; Staksrud mfl. 2014).

Den amerikanske undersøkelsen til Pew Research Center fant at alder og kjønn henger sammen med i hvilken grad man er utsatt for trakassering på nettet. Unge voksne er mer utsatt for trakassering på nettet enn andre grupper. Hele 70 prosent av dem i alderen 18–24 år hadde opplevd en form for trakassering (inkludert mindre alvorlige former) på nettet, og nesten en fjerdedel hadde mottatt fysiske trusler (Pew Research Center 2014: 14). Når det gjelder kjønn, ligner bildet det vi finner i Norge. Kjønnforskjellene er relativt små: Menn har noe høyere sannsynlighet for å oppleve minst én av formene for trakassering undersøkelsen måler. Imidlertid er det klarere forskjeller i hva slags type trakassering menn og kvinner opplever. Menn opplever oftere å bli kalt noe krenkende og å motta fysiske trusler, mens kvinner er mer utsatt for seksuell trakassering og «stalking», det vil si uønsket og gjentakende forfølgelse, uønsket oppmerksomhet og annen plagsom adferd (Pew Research Center 2014: 5).

I den internasjonale komparative studien til Hawdon mfl. (2015: 34) er seksuell orientering og etnisitet de viktigste grunnlagene for hatet som respondentene har vært vitne til på nettet. Politiske synspunkter er også et vanlig mål for hat i USA, men i mindre grad i de andre landene i undersøkelsen. Religion kommer høyt opp på lista i alle land. Det er interessant å merke seg at det er store forskjeller mellom landene når det gjelder hat rettet mot kjønn. Mens 44 prosent av hatet som var observert i USA og Storbritannia, var knyttet til kjønn, var andelen hat som var knyttet til kjønn, mellom 20 og 25 prosent i Tyskland og Finland (Hawdon mfl. 2015: 34). Utenom i Storbritannia, hvor kjønn var det tredje vanligste grunnlaget for hatefulle ytringer, kom kjønn langt nede på listen av de ulike grunnlagene som var spesifisert i undersøkelsen. Forskerne kommenterer

ikke hvorfor det er så store forskjeller mellom landene, og det er ikke åpenbart hvilket av landene vi kan forvente ligner mest på Norge i denne sammenheng.

HateBase⁶¹ er en database som samler tilfeller av hatefulle ytringer globalt. I deres oversikt er majoriteten av tilfellene av hatytringer rettet mot individer basert på etnisitet og nasjonalitet, men over tid har det vært en klar økning i hat rettet mot religion og klasse (Hatebase 2016).

I den danske undersøkelsen om hatkriminalitet (COWI 2015) var det vanligste grunnlaget for hatkriminalitet kjønn, etterfulgt av sosial status, alder og politisk eller annen holdning. Deretter fulgte etnisk opprinnelse eller hudfarge (4 prosent hadde helt sikkert eller kanskje vært utsatt for hatkriminalitet rettet mot disse grunnlagene), religion og tro (2 prosent), nedsatt funksjonsevne («handicap») (2 prosent), seksuell orientering (1 prosent) og kjønnsidentitet (0,6 prosent). Resultatene må imidlertid tolkes i lys av at andelen personer som *potensielt* er utsatt for de ulike formene for hatkriminalitet og sjikane, varierer. «Alle» er potensielt utsatt for sjikane med grunnlag i kjønn, mens langt færre er utsatt for sjikane med grunnlag i seksuell orientering eller nedsatt funksjonsevne. Samtidig trenger ikke sjikane eller skjellsord knyttet til en gruppetilhørighet kun rettes mot medlemmer av den gruppen. For eksempel brukes «homo» og «jøde» som skjellsord mer generelt (jf. Helseth 2007; Hoffmann, Kopperud & Moe 2012; Nilsen 2014).

Det er verdt å merke seg at disse undersøkelsene ikke er laget for å kunne avdekke hvem som er utsatt for hatefulle ytringer og hatkriminalitet på nettet. For eksempel er flere av grunnlagene i definisjonen av hatefulle ytringer, som nedsatt funksjonsevne, ikke med. Vi vil likevel oppsummere funnene i disse undersøkelsene etter grunnlag, og trekker her også på konklusjonene i en ny kunnskapsgjennomgang som har gjennomgått forskning om diskriminering, mobbing og vold rettet mot bestemte grupper (Eggebo & Stubberud 2016):

- *Alder*: Unge voksne fremstår som en spesielt utsatt gruppe (Pew Research Center 2014). Dette gjenspeiler delvis at de er mer aktive i sosiale medier enn det eldre personer er.
- *Kjønn*: Undersøkelsene finner stort sett små kjønnsforskjeller når det gjelder omfang av erfaringer med hatefulle eller ubehagelige ytringer totalt sett, men menn og kvinner opplever ulike typer hets og trakassering (Pew Research Center 2014; Staksrud mfl. 2014). Det er store forskjeller mellom land når det gjelder i hvilken grad folk har vært vitne til hat rettet mot kjønn (Hawdon

61 <http://www.hatebase.org/>

mfl. 2015). Det har vært rettet en del oppmerksomhet mot hvordan kvinner som gruppe utsettes for trusler, hets og trakassering på internett, og hvilke konsekvenser dette har for ytringsfriheten. En ny kunnskapsgjennomgang viser imidlertid at forskningen på feltet fremdeles er relativt begrenset (Eggebø & Stubberud 2016).

- *Etnisitet, hudfarge, religion, mv.:* I flere undersøkelser peker etnisitet, hudfarge og religion seg ut som de vanligste grunnlagene for hatefulle ytringer (Hatebase 2016; Hawdon mfl. 2015). Etniske minoriteter er ikke nødvendigvis mer utsatt enn befolkningen ellers for ubehagelige opplevelser på nettet, men de mottar oftere kommentarer rettet mot vernede grunnlag enn det majoritetsbefolkningen gjør (Midtbøen & Steen-Johnsen 2016; Staksrud mfl. 2014). Dette analyseres videre i kapittel 4. Eggebø og Stubberud (2016) viser at det er svært begrenset kunnskap om hatefulle ytringer, diskriminering og mobbing rettet mot urfolk og de norske nasjonale minoritetene, som samer, kvener, skogfinner og tater/romanifolket. Det finnes noen få studier som tar for seg erfaringene til norske jøder ved å studere utbredelsen av anti-semittisme i majoritetsbefolkningen.
- *Seksuell orientering:* I de fire landene som er med i Hawdon og kollegaers komparative studie, kommer seksuell orientering på første eller andre plass blant grunnlagene folk oftest rapporterer at de har vært vitne til (Hawdon mfl. 2015: 34). Det er ikke informasjon om seksuell orientering i de andre undersøkelsene vi har gått gjennom her. Eggebø og Stubberud (2016) gjennomgår imidlertid forskning som viser at bifile, homofile og lesbiske elever i Norge er betydelig mer utsatt for mobbing via mobiltelefon eller internett enn andre elever. Spesielt homofile gutter er utsatt for mobbing rettet mot deres seksuelle legning (Roland & Auestad 2009: 34–35). Blant voksne lesbiske og homofile i Norge har rundt to av ti opplevd negative kommentarer eller negativ oppførsel på arbeidsplassen siste fem år på grunn av deres seksuelle legning. Andelen var noe lavere blant bifile kvinner og menn (Anderssen & Malterud 2013: 92).
- *Nedsatt funksjonsevne:* Mellom 13 og 18 prosent av netthatet som er observert i de fire landene som er med i Hawdon og kollegaers studie, er knyttet til fysisk funksjonsnedsettelse (Hawdon mfl. 2015: 34). Det er blant grunnlagene folk i minst grad rapporterer å ha sett hat rettet mot. Det er samtidig mye som tyder på at hatkriminalitet mot personer med nedsatt funksjonsevne er spesielt underrapportert (Digranes 2016; Hall 2013). Levekårsundersøkelsen blant personer med nedsatt funksjonsevne viser at denne gruppen har tre ganger så høy sannsynlighet for å være utsatt for vold eller trusler om

vold enn befolkningen ellers. Kvinner med nedsatt funksjonsevne er spesielt utsatt: 10 prosent i denne gruppen rapporterer at de har vært utsatt for vold eller alvorlige trusler om vold i løpet av det siste året, mot 4 prosent blant menn med nedsatt funksjonsevne (til sammenligning har under 2 prosent i befolkningen ellers opplevd dette) (Ramm 2010: 62). Den første studien av hatefulle ytringer rettet mot personer med nedsatt funksjonsevne er under utarbeidelse og er planlagt publisert høsten 2016 (Olsen, Vedeler, Eriksen & Elvegård 2016).

- *Profesjonsgrupper*: Til slutt kan man tenke seg at bestemte profesjonsgrupper er spesielt utsatt for hatefulle ytringer. Det har vært lite oppmerksomhet om hatefulle ytringer i en arbeidslivskontekst, men det har vært egne undersøkelser om journalisters erfaringer med trakassering og trusler i alle de tre skandinaviske landene. I kraft av deres offentlige rolle er det sannsynlig at journalister er særlig utsatt for hatefulle og andre ubehagelige ytringer. Disse undersøkelsene tar ikke spesifikt for seg hatefulle ytringer på nettet, men viser at en betydelig andel journalister og redaktører har blitt utsatt for trakassering og trusler. I en undersøkelse i Norge svarte i overkant av 40 prosent av journalistene at de har blitt utsatt for sjikane, hets, krenkelser eller trakassering de siste fem årene, mens en fjerdedel har blitt utsatt for trusler (Hagen 2015: 13). I Sverige og Danmark svarer mellom 40 og 45 prosent av journalistene at de har blitt utsatt for trakassering (Mølster 2015: 58). I hvilken grad journalister blir utsatt for trakassering og trusler, henger sammen med hvilke saksområder de dekker. Temaer som innvandring, politiske konflikter og likestilling er de som utløser flest hatreaksjoner (Hagen 2015; Nilsson 2015). Disse undersøkelsene tar altså ikke spesifikt for seg hatefulle ytringer på nettet, men viser at journalister er en spesielt utsatt gruppe når det gjelder trakassering, og at visse saksområder fremkaller mer hatefulle reaksjoner enn andre.

Hvilke plattformer brukes?

Hvilke plattformer som er åsted for hatefulle ytringer og hatkriminalitet på nettet, gjenspeiler naturlig nok hvilke plattformer folk til enhver tid bruker. Dette er et felt i rask endring. Nye plattformer dukker opp og kan bli svært populære på kort tid. Resultatene må derfor tolkes i lys av når undersøkelsene ble gjennomført.

Foxman og Wolf (2013) beskriver ulike måter internett brukes til å spre og oppfordre til hat, og trekker fram blant annet sosiale medier, online-spill, nettsider som promoterer ekstremistiske grupper, og «fordekte» («cloaked») nettsider

som fremstår som uavhengige og faktabaserte, men som består av hatefulle propaganda. Spesielt den amerikanske forskningslitteraturen om hatkriminalitet er opptatt av såkalte hatsider og hatgrupper på nettet.

I spørreundersøkelser om ubehagelige opplevelser på nettet fremstår sosiale nettverk som den klart viktigste plattformen for negative opplevelser. I 2014 fant Pew Research Center (2014) at 66 prosent av de som har opplevd trakassering på nettet, hadde opplevd det på sosiale nettverk, mens 22 prosent hadde opplevd det i et kommentarfelt på en nettside. Også personlig e-post og online-spill er arenaer for trakassering. 16 prosent av de som hadde opplevd trakassering, hadde opplevd det her. Kvinner og unge voksne var særlig utsatt på sosiale medier, mens menn hadde høyere sannsynlighet for å oppleve trakassering på nettspill og i kommentarfelt. Eldre internettbrukere (over 50 år) hadde høyere sannsynlighet enn andre for å oppleve trakassering via e-post (Pew Research Center 2014: 24–25).

Hawdon mfl. (2015) så også nærmere på hvor folk hadde hatt negative opplevelser. Deres studie viste at Facebook var den viktigste plattformen hvor folk hadde vært vitne til hat, mens YouTube kom på andreplass. Det var imidlertid variasjoner mellom landene i studien. Twitter var for eksempel en langt vanligere plattform for hat i USA og i Storbritannia enn i Finland og Tyskland. Disse variasjonene gjenspeiler sannsynligvis at unge voksne i disse landene er aktive i ulike typer medier, og at de brukes på ulike måter i ulike land.

Håndtering og konsekvenser av negative opplevelser på nettet

Det varierer hvordan folk opplever og håndterer negative opplevelser på nettet. Noe av variasjonen henger sannsynligvis sammen med alvorlighetsgraden av det man har opplevd, men også andre forhold kan spille inn, som tidligere erfaringer, psykologisk og fysisk styrke, status, behov, mål osv. (Leets 2002).

I undersøkelsene vi har gjennomgått, er det noe informasjon om hvordan folk håndterer trakassering og negative opplevelser på nettet. Vi oppsummerer kort noen av funnene her.

I sin kvalitative studie av ofre for digitale krenkelser skiller Eggebø mfl. (2016) mellom fem ulike strategier informantene deres bruker for å håndtere opplevelsene:

- *Konfrontasjon*: konfrontere den eller de som krenker
- *Tilbaketrekning*: unngå eller begrense sin tilstedeværelse på bestemte fysiske eller digitale arenaer
- *Blokkering*: begrense en eller flere personers mulighet til å kontakte seg
- *Mentalitetsendring*: forsøke å endre tanker og følelsesmessige reaksjoner på krenkelsene
- *Søke hjelp*: søke hjelp og støtte hos offentlige institusjoner eller sosiale nettverk

Med unntak av mentalitetsendring kan vi finne igjen disse kategoriene i den amerikanske studien til Pew Research Center. Men denne studien viser at en viktig strategi også er å ikke gjøre noen ting. Blant de som har opplevd trakassering på nettet, sier 60 prosent at de ikke gjorde noe med det (Pew Research Center 2014: 6). Responsen til de resterende 40 prosentene varierer:

- 47 prosent konfronterte personen på nettet
- 44 prosent blokkerte personen
- 22 prosent rapporterte personen til nettsiden eller netttjenesten
- 18 prosent diskuterte problemet på nettet for å få støtte
- 13 prosent endret brukernavn eller slettet profilen sin
- 10 prosent trakk seg ut av nettforumet
- 8 prosent sluttet å oppsøke bestemte aktiviteter eller steder offline
- 5 prosent rapporterte problemet til politiet

Som vi har vært inne på tidligere, er det altså svært få som anmelder forholdet. 60 prosent gjør ikke noe i det hele tatt, og kun 5 prosent av de som gjør noe, anmelder (Pew Research Center 2014). Imidlertid dekker denne undersøkelsen en rekke former for trakassering, også mindre alvorlige hendelser.

Noen av strategiene som er beskrevet her, som tilbaketrekning, peker videre mot hva slags konsekvenser negative opplevelser på nettet kan ha.

Hatefulle ytringer kan ha konsekvenser på individ-, gruppe- og samfunnsnivå (se Eggebø & Stubberud 2016 for en grundig gjennomgang av kunnskap om konsekvenser). Vi er her opptatt av konsekvensene fra et mottagerperspektiv, og tar først for oss konsekvenser på individnivå.

Enkelt personer som mottar en hatefull eller ubehagelig ytring, vil først ha en umiddelbar respons på opplevelsen. Pew Research Center finner at 37 prosent av de som har opplevd mer alvorlige former for trakassering på nettet, sier at opplevelsen var «ekstremt» eller «veldig» opprørende («upsetting»). Kvinner reagerer i større grad på slike opplevelser enn menn. Mens 51 prosent av

kvinnene som hadde vært utsatt for mer alvorlig trakassering syntes den siste episoden var ekstremt eller veldig opprørende, gjaldt det samme 23 prosent av mennene (Pew Research Center 2014: 33).

Den norske kvalitative studien av personer som har opplevd ulike former for digitale krenkelser, finner at opplevelsene har konsekvenser på flere arenaer (Eggebø mfl. 2016). Blant annet har det konsekvenser for hvordan folk velger å ytre seg i offentligheten, hvordan de bruker digitale kommunikasjonsmidler, og på hvilke digitale plattformer informantene deltar. For noen av informantene har opplevelsene ført til en følelse av utrygghet og begrenset bevegelsesfrihet, og de opplever å måtte være svært årvåkne i det offentlige rommet av frykt for at noen skal oppsøke dem og skade dem. For flere av deltagerne i studien har krenkelsene hatt negative konsekvenser for humøret, selvbildet og den psykiske helsen. En amerikansk studie av homofile, lesbiske og jøder finner at opplevelsen av å bli utsatt for hatefulle ytringer kan produsere traumer og lignende reaksjoner som man finner etter andre former for kriminalitet, selv om intensiteten på reaksjonene ofte er lavere (Leets 2002).

Status for ytringsfriheten i Norge viser at negative erfaringer i etterkant av å ha ytret seg fører til at en del trekker seg unna det offentlige ordskiftet. De som rapporterte å ha opplevd ubehagelige eller nedlatende kommentarer, ble spurt om de vil være mer forsiktige med å si sine meninger offentlig i fremtiden. I majoritetsbefolkningen oppgir om lag én av fem at opplevelsen med ubehagelige eller nedlatende kommentarer vil gjøre dem mer forsiktige, mens mer enn en tredjedel blant minoritetene svarer det samme. Kjønnsforskjellene er små i begge utvalgene (Staksrud mfl. 2014: 44). Negative erfaringer ser altså i større grad til å bidra til å forstumme minoriteter. Forfatterne setter dette i sammenheng med at minoriteter oftere opplever å få negative kommentarer knyttet til identitetsbaserte egenskaper, som religiøs og etnisk bakgrunn (se Midtbøen & Steen-Johnsen 2016).

Forskningen på skadevirkninger av hatefulle ytringer finner altså en rekke negative skadevirkninger på individnivå: frykt og andre emosjonelle symptomer, lavere selvtillit, følelse av tap av verdighet, tilbaketrekning fra offentligheten og begrensninger på bevegelsesfrihet (Boeckmann & Liew 2002; Boeckmann & Turpin-Petrosino 2002; Eggebø mfl. 2016; Gelber & McNamara 2016; Herek, Cogan & Gillis 2002; Leets 2002; Midtbøen & Steen-Johnsen 2016; Pew Research Center 2014). Selvfølgelig vil ikke alle tilfeller av hatefulle ytringer ha slike konsekvenser, men disse studiene viser at hatefulle ytringer er *i stand til* å produsere denne typen negative skadevirkninger.

Flere forskere argumenterer for at folk responderer annerledes på hatefulle ytringer og hatkriminalitet enn på andre former for negative ytringer (Boeckmann & Liew 2002; Herek mfl. 2002). Boeckmann & Liew (2002) finner at hatefulle ytringer gir sterkere emosjonelle reaksjoner hos mottakeren enn andre former for krenkende ytringer. Med utgangspunkt i en studie av seksuelle minoriteter argumenterer Herek og kollegaer (2002) for at selv mindre alvorlige uttrykk for fiendtlighet mot minoriteter kan være traumatiske fordi minoriteter er veldig klar over den ekstreme volden medlemmer av deres gruppe har vært utsatt for. De mener videre at hatefulle ytringer og hatkriminalitet fungerer på lignende måter som terrorisme: Disse fenomenene kan skape stor frykt, som igjen kan begrense minoriteters tilgang til offentlige steder, utdanning og jobbmuligheter. Også andre former for kriminalitet kan skape denne typen frykt, men forskjellen er at majoriteten ikke har den samme opplevelsen av å tilhøre en spesielt sårbar gruppe.

Hatefulle ytringer kan rettes direkte mot individer, men det kan også ramme større grupper både direkte og indirekte. Hattytringer som er rettet mot en person, kan samtidig være ment som en beskjed til en større gruppe (Bell & Perry 2015; Kunst, Sam & Ullberg 2012; Perry 2015), fordi slike ytringer nettopp retter seg mot individers gruppetilhørighet. Hattytringer rammer dermed bredere enn enkeltpersonene som direkte mottar ytringen. Det er ikke nødvendigvis et skarpt skille mellom konsekvensene av direkte opplevde hattytringer, og kunnskap om andre gruppe-medlemmers erfaringer med å motta slike ytringer (Gelber & McNamara 2016: 327). For medlemmer av en utsatt gruppe kan kunnskap om andres erfaringer – og dermed kunnskap om faren for å bli utsatt for det samme selv – skape frykt også om de ikke selv har opplevd noe ubehagelig (Perry 2015). Hatefulle ytringer kan oppleves som mer truende for medlemmer av grupper som (historisk sett) har vært utsatt for fordommer og diskriminering, fordi disse ytringene forsterker opplevelsen av å tilhøre en utsatt gruppe.

Hatefulle ytringer kan også ha konsekvenser på samfunnsnivå (se Eggebø & Stubberud 2016 for en mer utfyllende diskusjon). En viktig konsekvens av hatefulle ytringer og hatkriminalitet er at de bidrar til polarisering mellom forskjellige grupper i samfunnet (Perry 2015: 53). Hatefulle ytringer kan skape ulike muligheter for samfunnsdeltagelse på grunn av redusert følelse av trygghet kollektivt eller individuelt. I tillegg har vi sett at erfaringer med ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha ytret seg offentlig kan føre til at folk blir mer forsiktige med å ytre seg, og at dette spesielt gjelder personer med etnisk minoritetsbakgrunn (Midtbøen & Steen-Johnsen 2016). Dette kan føre til en systematisk underrepresentasjon av enkelte minoritetsgrupper i offentligheten.

På samfunnsnivå betyr det at det er en risiko for at bestemte erfaringer og posisjoner ikke kommer til orde, noe som kan utgjøre et demokratisk problem.

En annen type konsekvens av hatefulle ytringer på samfunnsnivå, er om sirkulasjonen av slike ytringer fører til at grensene for hva som anses som legitimt og akseptabelt å ytre, flytter seg. På enkelte debattfora på internett verserer synspunkter og en type retorikk som ellers er marginalisert, men som kan normaliseres i fellesskap og fungerer som såkalte «ekkokammer» (Strømmen 2011: 67). Her deles informasjon, ideer og holdninger i lukkede rom, med meningsfeller som bekrefter heller enn utfordrer. Sosialpsykologiske studier har vist at de som kun diskuterer med meningsfeller, har en tendens til å utvikle mer ytterliggående holdninger (se for eksempel Keating, Boven & Judd 2016; Sunstein 2009).

Noen er bekymret for de samfunnsmessige konsekvensene av å regulere ytringsfriheten og å gi et juridisk vern mot hatefulle ytringer (Rønning & Wessel-Aas 2012). Mens vi har sett at hatefulle ytringer kan stilne enkelte stemmer i samfunnsdebatten, er et av argumentene *mot* lovgivning mot hatefulle ytringer at en slik regulering av ytringsfriheten kan ha en såkalt «chilling effect». Dette refererer til en bekymring for at trusselen om straff for bestemte typer ytringer vil kunne føre til at folk som ellers kanskje hadde hatt noe viktig å si, lar være å ytre seg i det offentlige rom (se for eksempel Gelber & McNamara 2015; Parekh 2006).

Digital mobbing blant barn og unge

Studier av barn og unges erfaringer med hatefulle ytringer er fraværende i forskningslitteraturen. Det finnes imidlertid en rekke undersøkelser om digital mobbing blant barn og unge som kan bidra til å belyse et relatert fenomen. Mobbing handler om «fysiske eller sosiale negative handlinger som utføres gjentatte ganger over tid av en person eller flere sammen, og som rettes mot en som ikke kan forsvare seg i den aktuelle situasjonen» (NOU 2015: 2: 32). Mobbing rommer således flere former for negative handlinger, og er dermed et videre begrep enn hatefulle ytringer. Mens hatefulle ytringer rettes mot gruppeidentiteter, er mobbing som fenomen rettet mot individer. Undersøkelser om *digital* mobbing avgrenses imidlertid til mobbing i form av ytringer på nett, og gir således et bilde av omfanget av barn og unges erfaringer med ubehagelige opplevelser på nettet.

Forskning om digital mobbing er også relevant i denne sammenheng fordi mobbing potensielt kan skli over i hatefulle ytringer. Ann Birgitta Nilsen har argumentert for at mobbing og hatretorikk bruker mange av de samme språklige virkemidlene: gjentakende krenkende handlinger i en asymmetrisk relasjon, som skaper utrygghet, frykt og angst hos offeret (Nilsen 2014: 31). Dersom unge inngår i situasjoner med digital mobbing, kan det tenkes at normer for hva som anses som greit å si, flyttes, og at terskelen for å ytre seg hatefullt reduseres.

I det følgende går vi gjennom tre studier om digital mobbing blant barn i alderen 9–16 år i Norge.

Omfang av digital mobbing blant unge

Ifølge den nasjonale Ungdata-undersøkelsen (NOVA 2015: 103) blir ca. 6 prosent av norske ungdommer utsatt for plaging og trusler fra andre unge via internett eller mobil minst én gang i måneden, mens 3 prosent blir plaget minst annenhver uke. For de fleste er plaging og trusler på nettet altså ikke et omfattende problem, men rundt en fjerdedel av ungdommene sier at dette er noe de har opplevd. Disse tallene er basert på en landsrepresentativ spørreundersøkelse som har svar fra 110 000 ungdomsskoleelever i årene 2012–2014, og de gir dermed et svært godt bilde av opplevelsene til norsk ungdom.

Medietilsynets Barn og medier-undersøkelse for 2016 viser at 41 prosent av barn i alderen 9–16 år har vært vitne til at noen har vært slemme med eller mobbet noen på internett,⁶² og 16 prosent har sett dette månedlig eller oftere. Når det gjelder om man har vært vitne til trusler, synker andelen til 25 prosent. 9 prosent har sett dette månedlig eller oftere (Medietilsynet 2016a: 66).

Ett av fire barn (25 prosent) i alderen 9–16 år har selv opplevd at noen har vært slemme med dem eller mobbet dem på nettet. 7 prosent har vært utsatt for dette månedlig eller oftere (Medietilsynet 2016a). Når foreldre spørres om deres barns opplevelser, er det derimot kun 8 prosent som oppgir at barnet har opplevd mobbing på nettet (Medietilsynet 2016b: 58). Det er imidlertid viktig å merke seg at foreldrene kun blir spurt om mobbing, mens barna også får spørsmål om noen har «vært slemme» mot dem, noe som trolig oppfattes som mindre alvorlig.

Undersøkelsen viser videre at 16 prosent av barna har opplevd å bli truet på nettet. 5 prosent har opplevd det månedlig eller oftere (Medietilsynet 2016a: 67).

62 Spørsmålsstillingene i Barn og medier-undersøkelsen inkluderer også spill og mobil.

Sammenlignet med undersøkelsen som ble gjennomført i 2014, har det vært en sterk økning i andelen som svarer at de har opplevd at noen har vært slemme med dem, mobbet eller truet dem. Noe av økningen skyldes at det i 2016 er flere 16-åringer med i utvalget, og disse opplevelsene er vanligere blant de eldre barna. Men selv om man tar hensyn til dette, er det en klar økning fra 2014 (personlig kommunikasjon med Medietilsynet).

Medietilsynets undersøkelse spør også barn i alderen 9–16 år om de selv har mobbet eller truet noen på nettet. 10 prosent sier at de har vært slemme med eller mobbet noen på nettet. 2 prosent har gjort det månedlig eller oftere (Medietilsynet 2016a: 68).

I den europeiske undersøkelsen EU Kids Online svarer 8 prosent av norske 9–16-åringer at de har blitt mobbet på nettet i løpet av det siste året. Blant de 25 landene som er med i undersøkelsen, ligger Norge på femteplass når det gjelder andelen som sier at de har blitt mobbet på nettet, og på tredjeplass når det gjelder andelen som har blitt mobbet i det hele tatt. Forskerne bak rapporten konkluderer med at digital mobbing er mer vanlig i land hvor det er mye mobbing generelt, og at det ikke ser ut til å henge sammen med utbredelsen av internett i de ulike landene. Deres konklusjon er derfor at digital mobbing først og fremst bør ses på som en ny variant av et gammelt problem, heller som en konsekvens av ny teknologi (Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson 2011: 62).

EU Kids Online-undersøkelsen spør også på hvilken måte barn blir mobbet på nettet. Det vanligste er å få slemme eller sårende meldinger, eller at slemme eller sårende ting blir spredt på nettet. 1 prosent av barn og unge mellom 11 og 16 år i Europa sier at de har blitt truet på internett (Livingstone mfl. 2011: 64).

I motsetning til i Medietilsynets undersøkelse finner EU Kids Online at foreldre i Norge rapporterer om mer digital mobbing enn det deres egne barn gjør. De er altså tilbøyelige til å si at barna har vært ofre for digital mobbing, selv om barna selv sier at de ikke har det. Dette gir støtte til at spørsmålsstillingene i Medietilsynets undersøkelser måler ulike fenomener. Norge skiller seg ut i den europeiske undersøkelsen med en relativt stor forskjell mellom det foreldre og barn rapporterer om digital mobbing (Livingstone mfl. 2011: 66). Det kan kanskje tyde på at foreldre i Norge er særlig opptatt av problemstillingen. Imidlertid er det et mindretall av foreldre som faktisk er klar over at barna deres blir utsatt for digital mobbing. 6 av 10 foreldre oppgir at barna ikke blir mobbet, selv om barna selv sier at de blir det (Livingstone mfl. 2011: 68). Det er altså et mindretall av foreldrene som er klar over barnas erfaringer med digital mobbing.

Hovedfunn fra de tre undersøkelsene om digital mobbing blant barn og unge er oppsummert i tabell 2.

Tabell 2. Studier om omfang av digital mobbing blant barn og unge i Norge

Kilde	Gjennomført (år)	Hva måles?	Omfang i prosent	Målgruppe
Ung i Norge (NOVA 2015)	2012–2014	Plaging og trusler ... månedlig eller oftere ... minst annenhver uke	6 3	13–15 år
Barn og medierundersøkelsen (Medietilsynet 2016a)	2016	Noen har vært slemme mot deg eller mobbet deg ... siste år ... månedlig eller oftere Truet ... siste år ... månedlig eller oftere	25 7 16 5	9–16 år
EU Kids online (Livingstone mfl. 2011)	2010	Blitt mobbet siste året	8	9–16 år

De to nasjonale undersøkelsene av barn og ungdoms erfaringer tegner et relativt likt bilde av omfanget av digital mobbing. Både Medietilsynet og Ungdata rapporterer at 6 til 7 prosent blir plaget / opplever at noen har vært slemme / har blitt mobbet minst månedlig. EU Kids Online finner at 8 prosent har blitt mobbet i løpet av det siste året, mot Medietilsynets 25 prosent. Men mens Medietilsynet inkluderer at noen har vært «slemme med», er EU-undersøkelsen begrenset til mobbing.

Hvem er utsatt for digital mobbing, og hvem står bak?

Digital mobbing er vanligere blant ungdommer enn blant yngre barn, og det gjenspeiles av at eldre barn oftere har opplevd å bli mobbet og oftere har vært vitne til mobbing (Livingstone mfl. 2011; Medietilsynet 2016a).

Mens det ikke er kjønnsforskjeller i digital mobbing blant de yngre barna (4 prosent for begge kjønn), er jenter mer utsatt enn gutter blant ungdommer (9 versus 6 prosent) (Livingstone mfl. 2011: 62). Den norske Ungdataundersøkelsen finner også at jenter er mer utsatt enn gutter, men at det ikke er noen kjønnsforskjell for de som ofte (minst annenhver uke) blir plaget eller mobbet på nettet (NOVA 2015: 103). Barn og medierundersøkelsen finner ingen systematiske kjønnsforskjeller når det gjelder mobbing, og blant de eldste barna er det ikke forskjell mellom gutter og jenter. Imidlertid er andelen som har vært utsatt for trusler, jevnt over høyere blant guttene enn blant jentene.

Totalt 31 prosent av guttene i alderen 15–16 år har blitt truet på internett, spill eller mobil, mot 18 prosent av jentene (Medietilsynet 2016a: 67).

Andelen som sier at de har vært slemme med eller mobbet noen på nettet, øker fra 13-årsalderen, særlig blant guttene. Blant 15–16 år gamle gutter sier 8 prosent at de har vært slemme med eller mobbet noen, mot under 1 prosent av jentene. Det er også en høyere andel gutter enn jenter som oppgir at de har truet noen, henholdsvis 3 mot 1 prosent har gjort dette månedlig eller oftere (Medietilsynet 2016a: 68).

EU Kids Online-undersøkelsen viser at det er en klar sammenheng mellom å mobbe andre digitalt og selv å være offer for digital mobbing. Blant de som ikke hadde mobbet andre, var det kun 4 prosent som var utsatt for digital mobbing. Andelen var hele 41 prosent blant de som selv har mobbet andre digitalt (Livingstone mfl. 2011: 66).

En undersøkelse av elever i 10. klasse i norsk skole fant at, sammenlignet med heterofile elever, hadde bifile, homofile og lesbiske elever betydelig oftere opplevd å bli mobbet via mobiltelefon eller internett. Bifile gutter og jenter hadde mellom 3 og 8 ganger høyere sannsynlighet for å ha blitt mobbet på internett eller mobil sammenlignet med heterofile gutter og jenter. Homofile og lesbiske elever hadde mellom 14 og 18 ganger høyere sannsynlighet for å bli mobbet på nett eller mobil. Forskjellene mellom guttene er spesielt slående. 38 prosent av de homofile guttene hadde opplevd å bli mobbet på disse arenaene, mot 2 til 3 prosent av de heterofile guttene (Roland & Auestad 2009: 31). Undersøkelsen måler også mobbing som er rettet spesifikt mot seksuell orientering. Det er nesten ingen heterofile eller bifile jenter som har blitt mobbet på internett eller via mobil på grunn av deres seksuelle legning, mens 8 prosent av de lesbiske jentene har opplevd dette via mobil og 15 prosent har opplevd det på internett. For guttene er andelene enda høyere: 14 prosent av de bifile guttene og 40 prosent av de homofile guttene har opplevd slik mobbing (Roland & Auestad 2009: 34–35).

Med unntak av undersøkelsen om mobbing som er rettet mot seksuell orientering (Roland & Auestad 2009), inneholder ingen av undersøkelsene vi har gått gjennom her, informasjon om hva mobbingen er rettet mot. Vi vet dermed ikke i hvor stor grad mobbingen på nettet tar form av hatefulle ytringer. En gjennomgang av forskningen på mobbing etterlyser nettopp at det særlig legges vekt på hvordan digital mobbing er knyttet til de ulike diskrimineringsgrunnlagene (NOU 2015: 2).

Hvor er barn og unge utsatt?

Sosiale nettverk og direkte meldinger («instant messaging») er de vanligste plattformene for digital mobbing, mens e-post, nettspill og chatterom er mindre vanlige arenaer for mobbing, sannsynligvis fordi de generelt brukes mindre (Livingstone mfl. 2011: 63).

I en norsk undersøkelse blant 11–12-åringer kommer Snapchat klart høyest på listen over plattformer hvor barn har opplevd at noen har vært slemme, eller hvor de har blitt mobbet eller truet. Dette er en tjeneste for bilde- og videodeling hvor meldingene slettes etter inntil ti sekunder. Andre tjenester som er åsted for ubehagelige opplevelser, er Instagram (billedelingstjeneste), Moviestar Planet (blanding av nettsamfunn og spill for barn) og, i noe mindre grad, Facebook.⁶³

Hvordan reagerer barn på digital mobbing?

Ett av tre europeiske barn som har blitt mobbet på nettet, sier at de ble veldig opprørt av hendelsen («very upset»), mens 24 prosent sier at de ble litt opprørt. Mer enn halvparten av de som har opplevd digital mobbing, synes altså at det var en noe eller veldig opprørende opplevelse (Livingstone mfl. 2011).

Som vi også så blant voksne som er utsatt for trakassering på nettet, er det kjønnsforskjeller i hvordan slike hendelser på nettet oppleves. Jenter har høyere sannsynlighet for å bli veldig opprørt over digital mobbing enn gutter (37 mot 23 prosent). Det er lite forskjeller etter alder, men barn fra familier med lavere sosioøkonomisk status har dobbelt så høy sannsynlighet for å bli veldig opprørt enn barn fra familier med høy sosioøkonomisk status (Livingstone mfl. 2011: 69).

Strategier for å håndtere digital mobbing

Tidligere studier har pekt på at barn ofte ikke forteller noen om negative opplevelser på nettet, men EU Kids Online-undersøkelsen finner at 77 prosent av barna som har opplevd digital mobbing, har fortalt noen om det. 52 prosent av de som har fortalt noen om opplevelsen, har fortalt det til en venn, mens 42 prosent har fortalt det til sine foreldre. Kun 7 prosent har fortalt om det til en lærer (Livingstone mfl. 2011: 71). Konklusjonen til forfatterne er at mange barns strategi for å håndtere digital mobbing er å søke sosial støtte. Kun en femtedel har ikke fortalt noen om hendelsene. Samtidig er det påfallende at svært få søker hjelp hos en lærer eller andre profesjonelle som jobber med barn (Livingstone mfl. 2011).

63 «- De skrev at jeg var stygg og ikke fortjente å leve», Aftenposten, 8.2.2016. Vi har forsøkt å få tilgang til undersøkelsen uten hell.

Nesten halvparten av de som opplever digital mobbing, bruker digitale strategier, som å slette sårende meldinger eller blokkere dem som plager dem. Den sistnevnte strategien, å blokkere avsenderne av digital mobbing, blir opplevd som en effektiv strategi av barna selv (Livingstone mfl. 2011: 71).

Avsendere og motivasjon for netthat

Til nå har vi konsentrert oss om mottakersiden, ved å se på tilgjengelig kunnskap om omfang av hatefulle ytringer, negative opplevelser og mobbing på nettet, hvem som rammes, og hva som er konsekvensene av slike opplevelser. I det følgende avsnittet retter vi oppmerksomheten mot avsendersiden.

Det er flere tilnærminger til kunnskap om hvem står bak hatefulle ytringer, og hva som driver dem. Noen undersøkelser spør de som har vært utsatt for netthat, om de vet hvem som sto bak, og hva som eventuelt kjennetegner dem (Hagen 2015; Pew Research Center 2014), og det finnes en rekke studier av kjennetegn ved gjerningspersoner bak hatkriminalitet (se for eksempel Chakraborti & Garland 2015; Hall 2005; Perry 2001). Andre har studert innholdet på «hatsider» eller i kommentarfelt og analysert motiv og kjennetegn ved avsenderne på den måten (Douglas, McGarty, Bliuc & Lala 2005; Duffy 2003; Erjavec & Kovačič 2012; Gerstenfeld, Grant & Chiang 2003; Glaser, Dixit & Green 2002; McNamee, Peterson & Peña 2010). Forklaringene på hva som ligger bak hatefulle ytringer, er sammensatte, og vi går her gjennom bidrag som belyser individuelle kjennetegn ved avsendere av hatytringer, motivasjonen bak, betydningen av nettkultur og større sosiale og kulturelle strukturer.

Individuelle kjennetegn ved avsendere av hatytringer

Tradisjonelt har hatkriminalitet blitt forstått som «stranger danger», altså en «fare fra fremmede», hvor offeret er et tilfeldig medlem av en minoritetsgruppe, og hatkriminaliteten skal skremme ikke bare det individuelle offeret, men hele gruppen. Nyere forskning viser at det ofte er en eller annen form for relasjon mellom offer og gjerningsperson. I Pew Research Centers undersøkelse av voksne internettbrukere sa halvparten av de som har blitt utsatt for trakassering på nettet, at avsenderen var en fremmed, eller at de ikke kjenner identiteten til den som står bak. Det er altså en betydelig andel som har opplevd trakassering fra noen de kjenner, og venner og bekjente var de største kategoriene av kjente avsendere (Pew Research Center 2014: 26). Det samme bekreftes av en svensk gjennomgang av politianmeldelser av «hat og krenkelses» mot enkeltpersoner via internett. Den viste at i 22 prosent av sakene hvor gjerningspersonen var

kjent, var det en nåværende eller tidligere partner som sto bak, mens 40 prosent var enten venner eller bekjente. Kun i 33 prosent av tilfellene var gjerningspersonen anonym eller ukjent (Brottsförebyggande rådet 2015). Chakraborti og Garland (2015) finner i sin gjennomgang av forskningen på hatkriminalitet at gjerningspersonen oftere er en fremmed når det gjelder alvorlige voldsepisoder, men at ved mindre alvorlige former for hatkriminalitet, som trakassering, er det vanlig at gjerningsperson og offer kjenner til hverandre fra før (Chakraborti & Garland 2015).

Menn står oftere enn kvinner bak netthets, og de uttrykker større toleranse for hets og seksuell trakassering enn kvinner (Ask mfl. 2016). En studie av netthetsrettet mot journalister og redaktører viste at de fleste, både kvinner og menn, opplevde å få sjikanerende eller truende meldinger fra menn (Hagen 2015). 60 prosent av journalistene og redaktørene som hadde opplevd sjikane, trusler eller vold, sa at avsenderen som oftest er menn. 17 prosent sa at det *alltid* er menn. 12 prosent svarte at det like ofte er menn som kvinner. Det var altså nesten ingen som sa at det som oftest eller alltid er kvinner som står bak de sjikanerende eller truende meldingene de mottar (Hagen 2015: 111).

Forskningslitteraturen på hatkriminalitet beskriver i all hovedsak et bilde av at de som står bak hatkriminalitet, typisk er menn, og at disse gjerne har en historie med kriminell og voldelig atferd og har en marginalisert bakgrunn (Chakraborti & Garland 2015). For eksempel beskriver rapporten *The year in hate and extremism* at mesteparten av hatet de har registret på nettet i USA, kommer fra folk med arbeiderklassebakgrunn, og i mindre grad fra den hvite middelklassen (Potok 2016). Likevel understreker flere forskere at også personer med relativt gode posisjoner i samfunnet står bak hatkriminalitet (Chakraborti & Garland 2015; Perry 2001).

Når det gjelder hatefulle ytringer, kan også sosial bakgrunn prege hvordan folk uttrykker seg og blir tolket. Det kan være at språket til personer med lavere utdanning blir oppfattet som mer «vulgært» og dermed som mer hatefullt. For eksempel viser en kvalitativ studie at ofre for digitale krenkelser vektlegger at hetsen de mottar, ofte har dårlig språk og er lite artikulert (Eggebo mfl. 2016). Språkbruken kan i seg selv prege hva mottagerne tolker som usaklig og hetsende. Samtidig kan hatefulle ytringer fra personer med høy status, som myndighetspersoner, politikere og andre opinionsdannere, ha større rekkevidde og større konsekvenser. Flere aktører har derfor argumentert for at en bør rette større oppmerksomhet mot retorikken til politikere og politiske partier (for eksempel ECRI 2016: 9; Hagen 2015: 153).

Forskningen på gjerningspersoner bak hatkriminalitet viser at bildet er mer sammensatt når det gjelder alder. En studie av profilen til 169 personer som var dømt for hatkriminalitet i Boston, USA, fant at unge var overrepresentert (McDevitt, Levin & Bennett 2002). Dette var imidlertid alvorlige saker, som gjerningspersonene hadde blitt dømt for. Det kan synes som om aldersprofilen er mer spredt hvis man ser på mindre alvorlige tilfeller. En studie av rasistisk trakassering og vold fant for eksempel at alle aldersgrupper er involvert (Sibbitt 1997 i Hall 2005: 87).

Andre har sett på sammenhengen mellom kommentarstil på internett og personlighet. Buckels og kollegaer finner en klar sammenheng mellom såkalt trolling (destruktiv, villedende («deceptive») eller forstyrrende atferd på nettet) og sadistiske og psykopatiske personlighetstrekk (Buckels, Trapnell & Paulhus 2014).

Mye forskning, spesielt fra USA, har studert organisert hat og hatgrupper, og de har særlig sett på høyreekstreme grupper. En oversikt fra Southern Poverty Law Center viser at antall hatgrupper vokste jevnt og trutt i USA fra 2005 til en topp i 2011. Fra toppåret 2011 var det en klar nedgang til 2014, mens det har vært svak økning fra 2014 til 2015 (Potok 2016). Det har spesielt vært en nedgang i de hardeste kjernene av den høyreekstreme bevegelsen («white supremacist»). Potok (2016) mener dette kan reflektere at en del av synspunktene og retorikken som før lå i ytterkantene av offentlig debatt, har blitt mer «mainstream» og vanlig. Rapporten viser at hatgrupper i økende grad kun opererer på internett, og den største hatgruppen, *Stormfront*, har mer enn 300 000 medlemmer. Et sentralt motiv for sinnet som uttrykkes av disse gruppene, er en følelse av en vanskeligere situasjon for den hvite arbeiderklassen i USA, økende inntektsulikhet, fremveksten av venstreorienterte bevegelser, som *Black lives matter*, bedre rettigheter for seksuelle minoriteter, et økende antall flyktninger og irregulære migranter og terrorisme (Potok 2016).

Selv om organiserte hatgrupper har brukt internett siden begynnelsen, kan det altså se ut til at tilstedeværelsen på nettet har minsket siden 2011 (Potok 2016). Forskerne konkluderer med at det nå er individer som er de primære kildene til hatmateriale på internett, noe som til dels skyldes at det er lettere for individer enn for grupper å forbli skjult bak anonyme profiler uten å bli oppdaget (Hawdon mfl. 2015; Potok 2015). Når det gjelder hatkriminalitet, står slike organiserte hatgrupper bak relativt få episoder, men til gjengjeld er hendelsene de står bak, gjerne mer ekstreme og har et stort skadeomfang (Chakraborti & Garland 2015: 111). Vi har ikke samme tradisjon for organiserte hatgrupper i

Norge som i USA, og følgelig er ikke dette et fremtredende tema i norsk forskning eller offentlig debatt.

Motiver for hatefulle ytringer og hatkriminalitet

Motivasjonen for å komme med hatefulle ytringer eller utføre hatkriminalitet varierer. To forskningsbidrag har laget typologier over avsendere og deres motivasjon.

Erjavec og Kovačič (2012) har analysert hatefulle ytringer i kommentarfeltet til Slovenias mest populære nyhetsnettsteder, og har intervjuet avsenderne av noen av disse meldingene. De skiller mellom ulike kategorier av avsendere og motivasjoner:

- *Soldater*: Organiserte produsenter av hatefulle ytringer. Aktive medlemmer av politiske partier eller organisasjoner. Motivasjonen for å spre hatytringer er å forsvare interessene til sin gruppe og angripe «fienden». De ser på «kampen» på internett som en forlengelse av kampen i politikken og en større kulturkrig.
- *Troende (Believers)*: Følger trofast sine politiske og ideologiske rollemodeller, men er ikke organiserte. Ligner ellers på soldatene ved at de forsvare politiske/ideologiske interesser og angriper antatte fiender. Forskerne mener at både de troende og soldatene er kjennetegnet av en autoritær personlighet: De respekterer autoriteter og er lojale til gruppens ideologi, mens de misliker og er fiendtlig innstilt til «annerledeshet».
- *Spillere (Players)*: Ser på nettdebatter som et spill og bruker hatytringer for moro skyld og for å ydmyke andre. Har ingen tydelige verdier og holdninger, og kan skifte posisjon for å forvirre meningsmotstandere. Hovedmotivasjonen for å bruke hatytringer er spenning og moro.
- *Vaktbikkjer*: Bruker hatytringer for å rette oppmerksomhet mot sosiale problemer. Er motivert av sosial urettferdighet. Kan endre standpunkt ut fra meningsmotstanderes argumentasjon. Dette var den eneste gruppen som innrømmet at bruken av hatefulle ytringer er problematisk.

McDevitt og kollegaer (2002) har analysert profilen til 169 personer som var dømt for hatkriminalitet i Boston, USA, og de har på en lignende måte laget en typologi over gjerningspersonene og deres motivasjon:

- *Spenning*: Typisk unge voksne som opptrer i gruppe og utfører hatkriminalitet for spenningens skyld. Har gjerne dratt ut med formål om å finne noen «å ta» (gjelder to tredjedeler av sakene). Også andre studier finner at de som står bak hatkriminalitet, ofte opptrer i gruppe. De har en sterk gruppeidentitet og skaper bilder av «fiendegrupper» (Chakraborti & Garland 2015).
- *Forsvar*: Utfører hatkriminalitet fordi de føler at nabolaget må «beskyttes» fra bestemte grupper (gjelder en fjerdedel av sakene).
- *Hevn*: Motivet er å hevne tidligere hendelser som enten offeret eller offerets gruppe antas å stå bak (mindre enn en tiendedel av sakene).
- *Haterne*: Er motivert av rent hat mot en gruppe, klart ideologisk motivert (mindre enn 1 prosent).

Begge studiene trekker fram at noen avsendere er motivert av et ønske om spenning, eller at de gjør det for moro skyld. Jane (2014) argumenterer på lignende vis for at mye av det som ser ut som hatefulle ytringer, heller bør ses på som kjedsomhetsprat («boredom speech»). Dette gjenspeiler konklusjonene i forskningen på såkalt trolling, det vil si folk som sender oppildnede eller irrelevante meldinger som kun er ment å fremprovosere emosjonelle reaksjoner hos de andre debattantene. Intervjuer med personer som står bak trolling, viser at kjedsomhet, oppmerksomhetssøken, hevn, lyst og et behov for å ødelegge for fellesskapet er motiver som trekkes fram (Shachaf & Hara 2010, se også Buckels mfl. 2014).

Folk som skriver ekstremistiske og hatefulle meldinger, ser ikke nødvendigvis på det de legger ut, som krenkende. Avsenderne kan forstå innholdet som opplysende, og hovedgrunnen til at de legger ut slikt innhold, er for å opplyse andre om deres gruppe eller ideologi, for å rekruttere andre til «sin» sak og for å kritisere andre for at de forsøker å trekke ned gruppens status (Hawdon mfl. 2015; McNamee mfl. 2010).

Det finnes en rekke amerikanske studier av innholdet på såkalte hatsider på nettet. Douglas (2007) oppsummerer denne forskningen og peker på tre hovedformål ved hatsider og hatgrupper:

1. *Knytte folk sammen*: Hatgrupper på nettet tilbyr individer fellesskap med andre likesinnede. Internett gir folk med sosialt uønskede synspunkter et utløp for deres synspunkter og frustrasjoner. En gjennomgang av 157 ekstremistiske nettsider (Gerstenfeld mfl. 2003) fant at ekstremistiske grupper bruker internett for å knytte sammen folk med lignende

holdninger, og bidrar dermed til at små og fragmenterte grupper kan samles i større grupper og skape en felles identitet med et felles mål. Hatsidene kommuniserer til andre at de ikke er alene om å ha bestemte synspunkter, og kan overtale dem om at disse synspunktene ikke er ekstreme (Gerstenfeld mfl. 2003).

2. *Opplyse*: Hatsidene har ofte en opplysende funksjon hvor formålet er å spre kunnskap til medlemmer av gruppen og andre utenforstående. Mange sider har for eksempel informasjon rettet mot barn som jobber med skoleprosjekter. De kan fungere som en offentlig plattform for å skape et positivt bilde av gruppen som står bak (Douglas mfl. 2005; McNamee mfl. 2010).
3. *Rekruttering*: Hatsidene har også som formål å rekruttere folk til «saken» eller mer spesifikt til den bestemte gruppa.

I en gjennomgang av 43 «white power»-nettsider fant Douglas og kollegaer (2005) lite oppmuntring til konflikt, og spesielt lite oppmuntring til vold. Sidene bruker heller andre overtalelsesstrategier, og en betydelig andel bruker religiøse eller vitenskapelige begrunnelser for den hvite rases overlegenhet (Douglas mfl. 2005).

Forskningen på hatsider på nettet tyder på at hatgrupper unngår å åpent oppmuntre til vold, både for å forsøke å bedre imaget sitt og for å unngå sanksjoner fra myndighetene (McNamee mfl. 2010). Disse studiene finner få direkte kampanjer mot spesifikke minoritetsgrupper, men deltagerne kommuniserer budskapet sitt på mer subtile måter. Oppmerksomheten er rettet mot å gjenereobre symbolsk status eller faktiske geografiske områder, og andre grupper blir fremstilt som sydebukker eller som uskyldige, men samtidig underlegne populasjoner (McNamee mfl. 2010).

Vi kan oppsummere forskningen i følgende typologi over ulike motivasjoner for å sende hatefulle ytringer:

- *Spinning og kjedsomhet*: For noen er hovedmotivasjonen for å bruke hatytringer, sende krenkelser på nettet eller stå bak hatkriminalitet rett og slett spinning, oppmerksomhetssøken og moro (Buckels mfl. 2014; Erjavec & Kovačić 2012; Shachaf & Hara 2010). De ser på det som del av et spill, og Jane (2014) argumenterer derfor for at mye av det som ser ut som hatefulle ytringer, heller bør ses på som kjedsomhetsprat («boredom speech»).

- *Utdanning og opplysning*: Folk som skriver ekstremistiske og hatefulle meldinger, ser ikke nødvendigvis på det de legger ut, som krenkende. Avsenderne kan forstå innholdet som opplysende, og hovedgrunnen til at de legger ut slikt innhold, er å opplyse andre om deres gruppe eller ideologi, forsvare gruppen mot kritikk eller rekruttere andre til «sin» sak (Hawdon mfl. 2015; McNamee mfl. 2010).
- *Forsterke gruppeidentiteter*: Internett gir folk med ytterliggående standpunkter et utløp for deres synspunkter og frustrasjoner. Ekstremistiske grupper bruker internett for å knytte sammen folk med lignende holdninger og skaper en følelse av felles identitet og felles mål (Gerstenfeld mfl. 2003). For noen er motivasjonen for å spre hatytringer å forsvare interessene til sin gruppe og angripe «fienden». De ser på «kampen» på internett som en forlengelse av kampen i politikken og i samfunnet for øvrig (Erjavec & Kovačič 2012).
- «*Hat*»: Noen er også klart ideologisk motivert og drives av rent hat mot en gruppe. En gjennomgang av personer som var dømt for hatkriminalitet, fant imidlertid at det svært sjelden var rent hat som var motivet for ugjerningen (McDevitt mfl. 2002). Hatefulle ytringer bør dermed ikke forstås som utelukkende drevet av sterke følelser av hat.

Nettkultur

Som vi har vært inne på ovenfor, tyder forskningen på at hatefulle ytringer ikke alltid fremstår som tydelig motivert av en sterk følelse av hat mot en spesifikk gruppe. Det er vanlig å legge vekt på kjennetegn ved internett som arena for å forklare hvorfor noen oppfører seg dårlig på nettet. Internett kan gi en opplevelse av å være anonym, noe som gjør at enkelte føler de kan si ekstreme ting uten å bli oppdaget og uten å måtte stå til ansvar for det på samme måte som man må ellers (Foxman & Wolf 2013; Gagliardone mfl. 2015). Terskelen for trakassering blir lavere når den som trakasserer, ikke har øyekontakt med offeret og kan trekke seg effektivt ut av situasjonen (Lapidot-Lefler & Barak 2012 i Ask mfl. 2016; Suler 2004). Det finnes likevel få empiriske bevis for at anonymitet i seg selv øker dårlig eller anti-normativ oppførsel på nettet (Douglas 2007; Santana 2014), men det finnes studier som tyder på at debatter med anonyme deltagere er mindre «siviliserte» enn debatter der deltagerne har fullt navn (Santana 2014).

Andre forskere peker på at det har utviklet seg en kultur på deler av internett der det er svært høy takhøyde for negative og krenkende ytringer. Jane (2014)

mener «recreational nastiness» er et vanlig kjennetegn ved diskursen på internett. I tråd med forskningen på trolling mener hun at for noen er det å være vennelig mot andre på nettet et fornøydlig spill hvor spillerne konkurrerer om å produsere de mest kreative krenkelsene, bryte flest mulig tabuer og fremkalle sterkest mulig emosjonell respons hos mottagerne. Men heller enn å knytte dette til personlighetstrekk ved avsenderne, argumenterer Jane for at et overdrevet aggressivt og slemt språk har blitt en vanlig, og nærmest forventet, måte for å uttrykke uenighet, teste og markere grenser, konkurrere, unngå kjedsomhet, søke oppmerksomhet og/eller simpelthen søke moro (Jane 2014: 542).

Norsk forskning på online-spill peker på noe av det samme. Ask og kollegaer finner at det er vanlig med seksuell trakassering og skjellsord som retter seg mot spesifikke grupper, som «gay», «retard» etc. (Ask mfl. 2016). Det ser ut til å være en kultur for bruk av skjellsord i online-spill, men spillerne legger ikke så mye i det selv. Spillkulturen er en subkultur der de skjellsordene som brukes, forstås på andre måter enn i samfunnet for øvrig. Ordene blir ikke sett på som iboende trakasserende, de er «bare» en måte å kommunisere på, og avsenderne blir heller ikke nødvendigvis sett på som ubehagelige eller frekke (Ask mfl. 2016: 11). Bruken av denne typen språk markerer for spillerne at spillet er noe separat fra «den virkelige verdenen», med egne normer og omgangsformer. Samtidig ser bruken av skjellsord rettet mot kjønn og seksuell orientering også ut til å være en tendens i ungdomskulturen mer generelt (Helseth 2007).

Denne forståelsen av hatefulle ytringer som uttrykk for en kultur og omgangsform som har utviklet seg på deler av nettet, legger dermed mindre vekt på individuelle kjennetegn ved avsenderne, og retter heller oppmerksomheten mot diskursen. Internett representerer en demokratisering av tilgangen til den offentlige sfære fordi den er tilgjengelig for «alle» og dermed kan øke rommet for ytringsfrihet. Samtidig har det utviklet seg en moralsk kodeks på deler av internett, som mange adopterer relativt ukritisk, og som gjør at de kan skrive ting de ellers aldri ville gjort (Barak 2005 i Hagen 2015: 121).

Større sosiale og kulturelle strukturer

Mye tyder på at en sterk følelse av hat i seg selv ikke er en primær motivasjon for hatefulle ytringer, og faktorer som spenningsøking og en nettkultur for stygg språkbruk, er vel så sentralt for å forstå fenomenet. Det kan tyde på at hatefulle ytringer er noe nærmest ordinært og rutinemessig. Men det er ikke tilfeldig hvem som blir ofre for skytset til dem som kanskje bare kjeder seg. Sosiale, strukturelle og kulturelle strømninger preger vår oppfattelse av hva og hvem som er «annerledes». Avsenderne bygger på fordommer, stereotyper og

forestillinger av forskjeller mellom grupper (Chakraborti & Garland 2015). Gordon Allport mente i sin klassiske bok om fordommer (Allport 1954) at alle fordommer sannsynligvis vil manifestere seg i handling på ett eller annet tidspunkt, men ikke nødvendigvis i en kriminell handling. Imidlertid er det fortsatt uklart hvorfor, hvordan og når fordommer omformes til negative handlinger (Hall 2005: 74).

En vanlig forklaring på hatkriminalitet i kriminologien har vært at hatkriminalitet er et uttrykk for sosiale og kollektive frustrasjoner over en situasjon som ikke gir folk muligheten til å oppnå målene sine. Når minoriteter oppfattes som en trussel mot mulighetene til å oppnå målene en har satt seg, for eksempel fordi det dannes et bilde av at de «tar jobbene fra vanlige folk», kan hatkriminalitet bli en respons (se for eksempel Glick 2005; Hall 2005).

Barbara Perry (2001: 37) påpeker at dette ikke kan være en fullstendig forklaring på hatkriminalitet, fordi ofrene for hatkriminalitet ofte er fra enda mer marginaliserte grupper. Hvis sosiale frustrasjoner forklarer tilbøyeligheten til hatytringer og hatkriminalitet, bør de mest marginaliserte være gjerningspersoner. Dessuten er det ikke utelukkende folk fra marginaliserte grupper som står bak hatytringer og hatkriminalitet (Hall 2005).

I stedet argumenterer Perry (2001) for at hatkriminalitet bør forstås som en måte å *gjøre forskjeller* på («doing difference»). Det eksisterer hierarkiske maktstrukturer i samfunnet, som bygger på forestillinger om forskjeller mellom grupper, og der en gruppe som representerer «normen», er på toppen. De som blir sett på som «annerledes», blir tilordnet underordnede posisjoner. Det er ofte når folk krysser eller truer grensene, og glemmer «sin plass», at hatkriminalitet blir en respons på disse truslene. Hatkriminalitet eller hatytringer er en måte å vokte grensene mellom grupper på. Det fungerer som en påminning til dem som er «annerledes», om hva som er deres plass. Dermed kan hatytringer og hatkriminalitet være et verktøy for å forsøke å bevare eller bekrefte en oppfattet dominerende posisjon. Gjerningsmenn «gjenskaper sin egen maskulinitet, eller hvithet, for eksempel, når de straffer ofrene for deres avvikende identiteter» (Perry 2001: 55).

I tråd med dette perspektivet mener Berdahl (2007 i Hagen 2015: 113) at det primære motivet som ligger til grunn for all trakassering, er et ønske om å beskytte ens egen sosiale status mot opplevde trusler. Hun beskriver hva som kan utløse et behov for å forsvare ens status:

- *Utvisking av forskjeller*: Opplevelse av at forskjellene mellom kategoriene er truet, for eksempel hva som gjør en mann til en mann og en kvinne til en kvinne.
- *Utfordring av tilhørighet*: Dersom noe truer et individs status som et «godt» eller «normalt» medlem av gruppen. Trigger behovet for å bevise at man tilhører gruppen, gjerne gjennom å bevise sin maskulinitet etc.
- *Ufrivillig kategorisering*: Trigger behov for å ikke bli assosiert med en lav-statusgruppe, gjennom for eksempel å snakke nedsettende om gruppen.
- *Nedvurdering*: Dersom noe truer verdien til gruppen du tilhører. Trigger behov for å forsvare ens egen gruppe og distansere seg fra andre grupper.

Dette perspektivet på hatytringer og hatkriminalitet flytter oppmerksomheten fra individet som står bak, til den sosiale konteksten og maktrelasjonene som eksisterer ellers i samfunnet. En innvending er at et slikt strukturelt perspektiv impliserer at det alltid må være medlemmer av den dominante gruppen som er gjerningsmenn, mens medlemmer av minoritetsgruppene bare kan være ofre. Men forskning viser at det motsatte også ofte er tilfellet (Hall 2005).

Dessuten vil ikke et slikt perspektiv kunne forklare hvorfor noen tyr til hatytringer og hatkriminalitet, mens de aller fleste i de dominerende gruppene ikke gjør det. Walters (2011 i Chakraborti & Garland 2015: 115) mener at de sosiokulturelle og strukturelle forklaringene må suppleres med individuelle forklaringer, og argumenterer for at det er personer med lav selvkontroll, som også har en følelse av intoleranse mot «andre» og følelse av frustrasjon, som mest sannsynlig ender opp med å utføre hatkriminalitet. Det er sannsynligvis samspillet mellom kontekstuelle faktorer (fordommer, frustrasjoner, opplevd trussel etc.) og psykologiske faktorer hos enkeltindivider som skaper hatytringer og hatkriminalitet (Hall 2005: 81).

4 Erfaringer med å motta hatefulle ytringer i sosiale medier i Norge

Hvor mange i Norge har opplevd å få hatefulle ytringer i sosiale medier? I dette kapitlet studerer vi omfanget og konsekvenser av hatefulle ytringer i den norske befolkningen fra et *mottakerperspektiv*. Det innebærer at vi studerer folks opplevelser med å motta hatefulle og andre ubehagelige ytringer. Formålet med analysene er å presentere estimater på hvor mange i Norge som har opplevd å få hatefulle og andre ubehagelige ytringer i sosiale medier, og hvordan dette varierer mellom ulike grupper i befolkningen.

Det er viktig å understreke at dette perspektivet avgrensar omfanget av hatefulle ytringer til de tilfellene der personer har mottatt disse direkte. Som beskrevet innledningsvis og i den juridiske utredningen verner straffeloven § 185 mot hatefulle ytringer som fremsettes «offentlig eller i andres nærvær». Med andre ord er også hatefulle ytringer som ikke er rettet direkte mot et bestemt individ, men som fremsettes offentlig, og som kan oppfattes av mange mennesker, ulovlige. Datagrunnlaget vi analyserer, fanger ikke opp erfaringer med å observere hatefulle ytringer med mindre disse er rettet direkte mot en selv. Som vist i kunnskapsoversikten i kapittel 3, tyder tidligere studier på at andelen som har observert hatefulle ytringer, er langt høyere enn andelen som har mottatt hatefulle ytringer direkte (Hawdon mfl. 2015; Pew Research Center 2014).

Kunnskapsoversikten viste også at de fleste studiene har målt ulike former for hat, hets og trakassering generelt, og at svært få studier har knyttet ytringene opp mot bestemte gruppetilhørigheter (men se Hawdon mfl. 2015). I undersøkelsene som analyseres i dette kapitlet, ba vi imidlertid respondenter som svarte at de har opplevd å få hatefulle ytringer, om å indikere hvilket grunnlag ytringene var rettet mot. Vi kan dermed skille mellom ytringer etter hvilket grunnlag de rettes mot, og formodentlig får vi dermed mer presise mål på hatefulle ytringer enn det mange tidligere studier har hatt.

Kapitlet er tredelt. Først undersøker vi omfanget av erfaringer med å motta ytringer som oppleves som hatefulle, i befolkningen som helhet, hva ytringene rettes mot, og hvem som oftest utsettes for slike. Deretter studerer vi forskjeller mellom majoritetsbefolkningen og to grupper vi kan anta er særlig utsatt for hatefulle ytringer: personer med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og

Afrika, og journalister. Innvandrere er potensielt mer utsatt for hatefulle ytringer i egenskap av å tilhøre minoritetsgrupper, mens journalister er potensielt mer utsatt for hatefulle ytringer i egenskap av sin offentlige posisjon. De ytrer seg oftere enn majoritetsbefolkningen, og eksponerer seg således i større grad for hatefulle og andre ubehagelige ytringer.

Til sist studerer vi én mulig konsekvens av hatefulle ytringer, nærmere bestemt i hvilken grad slike ytringer kan bidra til at personer trekker seg tilbake fra det offentlige ordskiftet. Dette er en konsekvens som er relevant med tanke på ytringsfriheten. På individnivå peker det på hvordan hatefulle ytringer kan begrense enkeltpersoners opplevelse av å ha *reell* ytringsfrihet. På samfunnsnivå gir det et mål på de potensielle demokratiske konsekvensene av hatefulle ytringer. Dersom bestemte enkeltgrupper i samfunnet påvirkes i større grad enn andre av slike ytringer, kan det bli en skeivfordeling i den demokratiske samtalen ved at enkelte typer synspunkter blir underrepresentert.

Nærmere om datamaterialet

Analysene bygger på til sammen fem spørreundersøkelser, gjennomført i 2013, 2015 og 2016, i regi av Institutt for samfunnsforskning. For å studere omfanget av opplevde hatytringer i befolkningen som helhet, hva disse rettes mot, og hvem som oftest opplever det, analyserer vi data fra en spørreundersøkelse som ble gjennomført i juni 2016, som del av prosjektet *Social Media in the Public Sphere* (SMIPS). I denne undersøkelsen ble mer enn 5000 respondenter spurt om de hadde erfart å få hatefulle ytringer i sosiale medier. Med spørsmålet fulgte en forenklet definisjon av hatefulle ytringer – ytringer som er «(...) nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende». Dersom respondentene svarte bekreftende på dette spørsmålet, fikk de et nytt spørsmål der de ble bedt om å indikere hva disse ytringene oftest har vært rettet mot. Det var mulig å krysse av for inntil 13 spesifiserte grunnlag (i tillegg til «Annet» og «Vet ikke»), herunder blant annet grunnlag som dekkes av straffeloven § 185 (religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet, funksjonsevne og seksuell orientering). Til sist fikk respondentene et spørsmål om opplevelsen har hatt konsekvenser i form av mulig selvsensur, nærmere bestemt om opplevelsen har ført til at de kommer til å være mer forsiktige med å si sin mening offentlig.

For å studere variasjoner mellom majoritetsbefolkningen på den ene siden og personer med innvandrerbakgrunn og journalister på den andre, analyserer vi data fra prosjektet *Status for ytringsfriheten* (se blant annet Enjolras, Rasmussen & Steen-Johnsen 2014; Staksrud mfl. 2014; Steen-Johnsen mfl. 2016). I 2013 ble det gjennomført en undersøkelse rettet særskilt mot personer

med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Afrika, parallelt med en undersøkelse som ble gjennomført blant den etniske majoritetsbefolkningen. På samme vis ble det i 2015 gjennomført en undersøkelse blant medlemmer av Norsk Journalistlag (NJ) og Norsk Redaktørforening (RF),⁶⁴ parallelt med en ny undersøkelse blant majoritetsbefolkningen. I alle disse undersøkelsene fikk respondentene spørsmål om de etter å ha deltatt i en diskusjon hadde erfart å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer. Spørsmålet ble på samme vis som i SMIPS-undersøkelsen etterfulgt med et oppfølgingsspørsmål om hvilke grunnlag disse kommentarene oftest var rettet mot. I tillegg fikk respondentene et spørsmål om de hadde erfart å motta trusler. Disse spørsmålene treffer ikke definisjonen av «hatefulle ytringer» direkte, men snarere opplevelser med ubehagelige ytringer av ulik grad og karakter. Formålet er således ikke å estimere omfanget av «hatytringer» i disse særskilte gruppene, det er snarere å studere *relative forskjeller* mellom den etniske majoritetsbefolkningen, journalister og innvandrere med bakgrunn fra ikke-vestlige land.

SMIPS-undersøkelsen stilte det mest presise spørsmålet om hatefulle ytringer, og har også noen metodiske fordeler fremfor undersøkelsene fra *Status for ytringsfriheten*. Den viktigste fordel er at i førstnevnte undersøkelse fikk samtlige respondenter spørsmål om de hadde fått hatefulle ytringer, mens i sistnevnte undersøkelser ble spørsmål om ubehagelige/nedlatende kommentarer og trusler stilt kun til dem som først svarte at de hadde ytret seg i ulike medier. Forutsetningen om at man måtte ha ytret seg førte til at en god del respondenter ikke fikk de spørsmålene vi er interessert i her. I tillegg har SMIPS-undersøkelsen langt flere respondenter, noe som gjør analyser av variasjoner mellom ulike undergrupper, som kvinner og menn, unge og gamle, mer statistisk robuste.

Alle undersøkelsene ble gjennomført på internett av TNS Gallup. Utvalgene til SMIPS-undersøkelsen og ytringsfrihetsundersøkelsene blant majoritetsbefolkningen ble trukket fra TNS Gallups aksesspanel, «GallupPanelet». Panelet består av om lag 50 000 tilfeldig rekrutterte personer som har sagt seg villig til å svare på spørreundersøkelser. Panelet benytter ikke såkalt selv-rekruttering – at personer selv kan melde seg på panelet – og dette styrker utvalgenes representativitet.⁶⁵ I alle undersøkelsene som ble gjennomført med utvalg fra GallupPanelet, ligger svarprosenten på +/- 50 prosent. Unge og lavt utdannede er noe underrepresentert. For å korrigere for disse skjevhetene har vi konstruert vektor basert på den reelle fordelingen av kjønn, alder og utdanning

64 Det ble også gjennomført en undersøkelse blant medlemmer av Norsk Journalistlag og Norsk Redaktørforening i 2013, men denne inneholdt ikke de spørsmålene vi analyserer i denne rapporten.

65 Se www.galluppanelet.no.

i befolkningen. Alle resultater som presenteres i kapitlet, er vektet i henhold til dette.

Undersøkelsene rettet mot innvandrergupper og journalister ble gjennomført likt som de andre, men utvalgene ble trukket fra andre kilder. Utvalget til den førstnevnte ble trukket fra folkeregisteret blant personer med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Afrika (innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre), med minimum fem års botid i Norge. Botidsbegrensningen ble gjort for å redusere språkproblemer. Dette er en vanlig prosedyre i undersøkelser rettet mot innvandrerbefolkningen. Svarprosenten i denne undersøkelsen var lav (15 prosent), noe som særlig skyldtes svært lav respons blant personer over 50 år. Vi anser derfor ikke utvalget som representativt for innvandrerbefolkningen samlet, og har i analysene fjernet alle som var mer enn 50 år på undersøkelsestidspunktet. Følgelig er det viktig å understreke at resultatene som presenteres, ikke har gyldighet for personer med innvandrerbakgrunn som er eldre enn dette. Resultater fra denne undersøkelsen sammenlignes systematisk med tilsvarende aldersgruppe i majoritetsundersøkelsen fra 2013.

Undersøkelsen blant journalister ble sendt til alle medlemmer av Norsk Journalistlag (NJ) og Norsk Redaktørforening (RF). Svarprosenten i denne undersøkelsen var også lav (14,5 prosent av NJs medlemmer og 11,5 prosent av RFs medlemmer), og resultatene fra dette materialet kan derfor ikke generaliseres til å være representative for alle journalister og redaktører i Norge. Resultater fra denne undersøkelsen sammenlignes systematisk med de respondentene i majoritetsundersøkelsen fra 2015 som svarte at de hadde ytret seg på minst én arena (kronikk/debattinnlegg i landsdekkende avis, regional- eller lokalavis, kommentarfelt i nettavis, i sosiale medier, på radio og/eller på TV).

Noen forbehold er viktige å ha med seg når man leser resultatene. For det første, og som beskrevet innledningsvis i rapporten, baserer vi oss på subjektive opplevelser av hatefulle ytringer. Ulike mennesker kan legge ulike tolkninger i hva som er «hatefullt». I SMIPS-undersøkelsen forsøkte vi å legge oss opp mot definisjonene som beskrives i straffeloven § 185 og av Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO 2015), ved å presisere at ytringen måtte være «nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende». Men også slike begreper kan tolkes ulikt av ulike respondenter. Et annet forbehold er knyttet til gjennomføringsmetode. Alle undersøkelser ble gjennomført på internett, noe som medfører at personer som ikke er på nett, ikke har mulighet til å delta. Det er heller ikke urimelig å anta at personer med svak nettkompetanse er underrepresentert i utvalgene. Dette kan oppfattes som et minimalt problem, all den tid formålet med analysene er å studere hatytringer i sosiale medier, og siden

personer med svake kunnskaper må antas å være mindre aktive på sosiale medier enn andre. Det oppstår likevel et problem når vi forsøker å estimere omfang av hatytringer i *befolkningen*. Snarere må vi anse analysene som presenteres i dette kapitlet, som representative for den delen av befolkningen som bruker og behersker internett. Dette trekker i retning av at de overordnede estimatene på omfanget av hatefulle ytringer kan være noe høye.

Et tredje forhold trekker imidlertid i retning av at estimatene kan være for lave. Personer med innvandrerbakgrunn, og særlig personer som har kort botid, er gjennomgående underrepresentert i spørreundersøkelser (jf. Djuve mfl. 2009). I SMIPS-undersøkelsen har vi dessverre heller ikke god informasjon om respondentenes landbakgrunn. Vi veier delvis opp for dette gjennom analysene av datamaterialet fra undersøkelsene som ble gjennomført som del av *Status for ytringsfriheten* i 2013, men som nevnt over ble ikke respondentene i disse undersøkelsene spurt direkte om hatefulle ytringer. For det fjerde er vi, på grunn av lav svarprosent, usikre på representativiteten i undersøkelsene blant innvandrere og journalister, og følgelig må små forskjeller mellom disse og majoritetsbefolkningen tolkes varsomt. Gruppeforskjeller i disse undersøkelsene understrekes kun dersom variasjonene er betydelige.

Erfaringer med hatefulle ytringer i majoritetsbefolkningen

Vi begynner med å se på omfanget av opplevelser med hatefulle ytringer i befolkningen som helhet, hva disse rettes mot, og hvem som oftest mottar slike. Respondentene i SMIPS-undersøkelsen fikk spørsmål om de selv hadde mottatt hatefulle ytringer via sosiale medier. Med spørsmålet fulgte en definisjon av «hatefulle» som «ytringer som er nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende».

Samlet sett svarte 7,2 prosent at de hadde opplevd å motta ytringer i sosiale medier som de opplevde som hatefulle (tabell 3). Det er naturlig å tenke seg at omfanget henger sammen med aktivitet i sosiale medier. I undersøkelsen ble respondentene også spurt om hvor ofte de er på Facebook. Avgrenser vi utvalget til de personene som er på Facebook daglig, øker andelen som svarer at de har mottatt hatefulle ytringer, med om lag ett prosentpoeng.

Tabell 3. Har mottatt ytringer i sosiale medier, som oppleves som hatefulle. Prosent

	%	n (uvektet)
Alle	7,2	5054
Er på Facebook daglig	8,3	3542

Kilde: SMIPS (2016).

Note: Spørsmålsformulering: «Har du selv mottatt hatefulle ytringer via sosiale medier? Med 'hatefulle' menes ytringer som er nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende.» Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Å oppleve at en ytring er «hateful», kan innebære så mangt. For at vi skulle få bedre forståelse av ytringenes innhold, ble respondentene bedt om å indikere hva ytringene oftest rettes mot. Det var mulig å krysse av for flere grunnlag.

Tabell 4 viser hva ytringene oftest rettes mot, som andel av dem som svarte at de hadde mottatt slike, og som andel av hele utvalget (befolkningen). Det var mulig å krysse av for flere grunnlag. Tabellen viser også hvordan svarene fordeles seg på respondentenes kjønn. Uthevede tall indikerer signifikante kjønnsforskjeller ($p < 0.05$).

Tabell 4. Hva ytringer som oppleves som hatefulle, oftest rettes mot. Etter kjønn og totalt. Prosent

	Andel som har mottatt ytringer som oppleves som hatefulle			Andel av hele utvalget		
	Menn	Kvinner	Totalt	Menn	Kvinner	Totalt
Innholdet i argumentet	47,5	31,4	40,9	4,0	1,8	2,9
Politisk ståsted	46,0	27,1	38,2	3,9	1,6	2,7
Personlighet	36,0	40,7	37,9	3,0	2,4	2,7
Utseende	14,0	17,2	15,3	1,2	1,0	1,1
Kjønn	6,5	27,0	14,9	0,5	1,6	1,1
Yrke	10,6	7,7	9,4	0,9	0,5	0,7
Nasjonalitet	9,8	6,3	8,4	0,8	0,4	0,6
Religion	9,6	6,3	8,2	0,8	0,4	0,6
Utdanning	6,8	5,8	6,4	0,6	0,3	0,5
Funksjonsevne	6,2	5,0	5,7	0,5	0,3	0,4
Hudfarge	6,9	2,7	5,1	0,6	0,2	0,4
Seksuell orientering	4,6	4,6	4,6	0,4	0,3	0,3
Etnisitet	5,9	0,0	3,5	0,5	0,0	0,2
Annet	5,0	12,0	7,8	0,4	0,7	0,6
Vet ikke	4,8	10,2	7,0	0,4	0,6	0,5
n (uvektet)	178	129	307	2611	2443	5054

Kilde: SMIPS (2016).

Note: Spørsmålsformulering: «Hvis du tenker på den type hatefulle ytringer du oftest får, har disse vært rettet mot din/ditt?». Det var mulig å krysse av for flere grunnlag. Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Tabellen viser at ytringene oftest rettes mot grunnlag som ikke dekkes av straffeloven § 185, men snarere mot forhold som argumentets innhold, ens politiske ståsted eller personlige egenskaper/personlighet. Rundt 40 prosent av dem som har mottatt det de opplever som hatefulle ytringer (nærmere 3 prosent av hele utvalget), svarte at ytringene først og fremst var rettet mot minst én av disse faktorene. Deretter følger kjønn og utseende (15 prosent), som også er grunnlag som ikke vernes av § 185. Flere menn enn kvinner har erfart å få det de opplever som hatefulle ytringer, rettet mot innholdet i argumentet eller politisk ståsted, mens flere kvinner enn menn har erfart å få det de opplever som hatefulle ytringer, rettet mot kjønn. Disse svarene indikerer at folks subjektive vurderinger av hva som er «hatefulle ytringer», avviker relativt betydelig fra hva som defineres som hatefulle ytringer i straffeloven.

Ser vi nærmere på de grunnlagene som dekkes av § 185, er det nasjonalitet og religion (8 prosent) som nevnes av flest av de som har mottatt hatytringer, etterfulgt av funksjonsevne (5,7 prosent), hudfarge (5,1 prosent), seksuell orientering (4,6 prosent) og etnisitet (3,5 prosent). Som andel av hele utvalget, og dermed som et estimat på omfanget i hele populasjonen, ligger alle disse tallene på under 1 prosent. Men her er det viktig å gjenta forbeholdet som ble nevnt innledningsvis, nemlig at personer med innvandrerbakgrunn er underrepresentert i utvalget. Menn har i noe større grad enn kvinner erfart å få det de oppfatter som hatefulle ytringer, rettet mot nasjonalitet, religion, hudfarge og etnisitet.

Basert på listen over grunnlag som hatytringer oftest rettes mot, kan vi konstruere ulike definisjoner av hatefulle ytringer. I resten av kapitlet forholder vi oss til to typer:

1. *Vernede grunnlag*: Ytringer som oppleves som hatefulle, rettet mot religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet, seksuell orientering og funksjonsevne.
2. *Utvidet definisjon*: Vernede grunnlag pluss kjønn, utseende og personlige egenskaper/personlighet.

Vernede grunnlag ligger tettest opp mot straffeloven § 185, mens utvidet definisjon i tillegg tar opp i seg andre personlige egenskaper. Den utvidete definisjonen representerer således ett mulig eksempel på en utvidelse av begrepet, som enkelte har argumentert for er nyttig blant annet i forebyggende arbeid (LDO 2015).⁶⁶ Omfanget av hatefulle ytringer i befolkningen (internettpopulasjonen) i henhold til disse tre definisjonene er oppsummert i tabell 5. Merk at vi her viser til andel av hele utvalget, altså estimerer på omfanget av hatytringer i hele populasjonen.

Tabell 5. Har mottatt ytringer i sosiale medier, som oppleves som hatefulle. Vernede grunnlag og utvidet definisjon. Prosent av hele utvalget

	Vernede grunnlag	Utvidet definisjon	(n uvektet)
Alle	1,9	4,4	5054
Er på Facebook daglig	2,2	5,2	3542

Kilde: SMIPS (2016).

Note: «Vernede grunnlag» inkluderer religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet, seksuell orientering og funksjonsevne. «Utvidet definisjon» inkluderer i tillegg personlige egenskaper/personlighet, kjønn og utseende. Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

66 Merk at LDO ikke inkluderer utseende og personlighet i sin definisjon, ettersom disse peker mot personlige egenskaper.

Tabell 5 viser at om lag 2 prosent har opplevd å få ytringer som de opplever som hatefulle, rettet mot minst ett av de vernede grunnlagene, altså ytringer som potensielt dekkes av § 185. Omfanget øker marginalt om vi utelukkende ser på dem som er på Facebook hver dag. Utvider vi definisjonen av hatefulle ytringer til også å inkludere kjønn, utseende og personlige egenskaper, svarer i overkant av 4 prosent av respondentene at de har mottatt slike. Omfanget øker til rundt 5 prosent når vi ser kun på dem som er på Facebook hver dag.

Spørsmålet som reises, er hvordan omfanget varierer etter kjennetegn ved respondentene. Tabell 6 viser omfanget av de to ulike definisjonene av hatefulle ytringer, brutt ned på kjønn, alder, utdanning, geografi, ideologisk ståsted (høyre–venstre), partivalg og hvor aktiv en er med å dele egne meninger og synspunkter på internett.

Tabell 6. Har mottatt ytringer i sosiale medier, som oppleves som hatefulle. Vernede grunnlag og utvidet definisjon. Bakgrunnskjenneegn. Prosent

	Vernede grunnlag	Utvidet definisjon
Mann (n = 2611)	2,7	4,9
Kvinne (n = 2443)	1,2	3,9
<i>Sig (F-test)</i>	0,000***	0,086
15–29 år (n = 784)	4,3	9,0
30–39 år (n = 644)	2,9	5,1
40–49 år (n = 686)	1,4	4,3
50–59 år (n = 884)	0,8	2,5
60–66 år (n = 749)	0,4	1,5
67+ år (n = 1307)	0,3	1,1
<i>Sig (F-test)</i>	0,000***	0,000***
Grunnskole (n = 298)	2,3	6,1
VGS (n = 1118)	2,8	5,6
Fag/yrkesutdanning (n = 745)	0,9	2,1
Høgskole/universitet < 4 år (n = 1750)	1,5	3,9
Høgskole/universitet > 4 år (n = 1143)	1,7	4,1
<i>Sig (F-test)</i>	0,007**	0,000***
Oslo/Akershus (n = 1251)	1,7	3,2
Østlandet ellers (n = 1293)	1,5	3,7
Sørlandet (n = 305)	2,0	4,9

	Vernede grunnlag	Utvidet definisjon
Vestlandet (n = 1232)	1,9	4,2
Trøndelag (n = 470)	1,3	5,2
Nord-Norge (n = 502)	4,4	8,3
Sig (F-test)	0,003**	0,000***
Ideologi		
Radikal venstre (n = 220)	4,6	9,1
Moderat venstre (n = 1079)	0,9	3,5
Sentrum (n = 1809)	1,8	4,3
Moderat høyre (n = 1291)	1,6	3,5
Radikal høyre (n = 320)	3,6	6,6
Sig (χ^2)	0,000***	0,000***
Hvis stortingsvalg i morgen		
Rødt (n = 157)	3,8	7,3
SV (n = 301)	2,2	6,7
Ap (n = 1280)	0,9	3,2
MDG (n = 157)	5,5	12,7
Sp (n = 275)	3,3	6,1
KrF (n = 184)	1,1	1,1
Venstre (n = 211)	1,4	7,3
Høyre (n = 960)	1,2	2,4
FrP (n = 564)	2,8	5,8
Andre partier (n = 59)	12,2	13,2
Vet ikke / ville ikke stemt (n = 906)	1,5	3,3
Sig (χ^2)	0,000***	0,000***
Deler meninger og synspunkter på internett		
Ofte (n = 314)	9,6	19,6
Sjelden (n = 1197)	3,4	7,4
Nesten aldri (n = 1925)	1,0	2,8
Aldri (n = 1617)	0,5	0,1
Sig (F-test)	0,000***	0,000***

Kilde: SMIPS (2016). Sig. nivå: * $\leq 0,05$ ** $\leq 0,01$ *** $\leq 0,001$

Note: «Vernede grunnlag» inkluderer religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet, seksuell orientering og funksjons-
evne. «Utvidet definisjon» inkluderer i tillegg personlige egenskaper/personlighet, kjønn og utseende. Vektet etter
kjønn, alder og utdanning.

Tabellen viser at menn i noe større grad enn kvinner svarer at de har opplevd å motta hatefulle ytringer rettet mot vernede grunnlag. Kjønnforskjellen forsvinner imidlertid når definisjonen av hatytringer utvides («utvidet definisjon»), noe som først og fremst skyldes at vi her også inkluderer kjønn som grunnlag.

Totalt 1,6 prosent av kvinnene og 0,5 prosent av mennene svarte at de hadde mottatt hatefulle ytringer rettet mot kjønn (se tabell 4).

Ikke overraskende har unge langt oftere enn eldre opplevd å få hatefulle ytringer i sosiale medier, og dette gjelder uavhengig av hvilken definisjon vi legger til grunn. I den yngste aldersgruppen (15–29 år) svarer 4,3 prosent at de har opplevd å få hatytringer rettet mot vernede grunnlag, og 9 prosent svarer at de har fått hatytringer rettet mot grunnlagene som inngår i den utvidete definisjonen. Blant dem som er 50 år eller eldre, har under 1 prosent opplevd hatytringer rettet mot vernede grunnlag, og under 3 prosent har opplevd hatytringer rettet mot grunnlagene som inngår i den utvidete definisjonen. Selv om tendensen er lik, er aldersvariasjonen noe mindre når det gjelder hatefulle ytringer rettet mot andre forhold.

Det er relativt små variasjoner knyttet til utdanningsnivå, men vi ser en tendens til at personer med grunnskole eller videregående som høyeste utdanning oftest har erfart ulike former for hatefulle ytringer, mens personer som har fag- eller yrkesutdanning i minst grad har erfart dette. Personer med høyskole- eller universitetsutdanning befinner seg et sted imellom. At omfanget er størst blant dem med grunnskole- og videregående utdanning, henger dels sammen med alder; mange i aldersgruppen 15–29 år har dette som høyeste nivå.

Geografisk tilhørighet har en viss betydning. Når vi ser på både vernede grunnlag og den utvidete definisjonen av hatytringer, svarer flere i Nord-Norge enn andre steder at de har erfaringer med slike. Det er imidlertid ingen signifikant geografisk variasjon når det gjelder ytringer rettet mot andre forhold.

Det er naturlig å tenke seg at politisk/ideologisk ståsted kan ha betydning for om man har mottatt hatefulle ytringer, ettersom noen ståsteder blir oppfattet som mer kontroversielle enn andre. Vi har målt dette både ved å se på respondentenes ideologiske plassering på en 11-punktskala (venstre–høyreaksen)⁶⁷ og ved å spørre om hvilket parti de ville stemt på dersom det var stortingsvalg i morgen. Begynner vi med ideologisk ståsted, er det en tendens til at personer som plasserer seg ytterst på venstresiden (radikal venstre), oftest har opplevd å få hatefulle ytringer, etterfulgt av personer som plasserer seg ytterst til høyre (radikal høyre). Det er små variasjoner mellom dem som plasserer seg i sentrum, og dem som plasserer seg på den moderate høyre- eller venstresiden. Det er med andre ord en tendens til at personer med radikale holdninger er mer utsatt for hatytringer enn andre.

67 Ideologisk ståsted er slått sammen til fem kategorier: 0–1 = radikal venstre, 2–3 = moderat venstre, 4–6 = sentrum, 7–8 = moderat høyre, 9–10 = radikal høyre.

Når det gjelder partivalg, er mønsteret mindre tydelig, noe som kan skyldes at en god del respondenter svarer at de ikke vet hva de ville stemt, eller at de ikke ville stemt overhodet (18 prosent av utvalget). Variasjonene er generelt små når vi ser på erfaringer med hatefulle ytringer rettet mot vernede grunnlag. Unntakene er personer som ville stemt på MDG eller partier i gruppen «andre», som noe oftere har mottatt slike ytringer. Sistnevnte gruppe består imidlertid kun av 59 respondenter og potensielt svært mange forskjellige partier, så det er uklart hvordan dette skal tolkes. Når det gjelder den utvidete definisjonen, forsterkes dette bildet ved at om lag 13 prosent av velgerne til MDG og partiene som befinner seg i gruppen «andre», svarer at de har erfart å få hatefulle ytringer rettet mot noen av disse grunnlagene. Også velgerne til Rødt, SV, Sp, Venstre og FrP er noe overrepresentert. At velgerne til de nevnte partiene fremstår som noe mer utsatt enn andre, kan både henge sammen med at de har mange unge velgere (MDG og SV), og at de befinner seg på ytterkantene av det norske politiske spektrumet (Rødt og FrP).

Til sist ser vi imidlertid at – ikke overraskende – ytringsaktivitet på internett har stor betydning. Respondentene ble spurt om de deler personlige meninger og synspunkter på internett. Blant dem som svarer at de gjør dette ofte, har 10 prosent opplevd å motta hatefulle ytringer rettet mot vernede grunnlag, mens dobbelt så mange har opplevd ytringer rettet mot noen av grunnlagene som inngår i den utvidete definisjonen. De tilsvarende tallene for dem som svarer at de sjelden deler personlige meninger og synspunkter på internett, er gjennomgående mindre enn halvparten så store. Blant dem som aldri deler personlige meninger, er omfanget av hatytringer svært lavt.

Resultatene som er beskrevet ovenfor, er basert på enkle bivariate sammenhenger. Det kan imidlertid tenkes at flere av forholdene henger sammen, f.eks. kan årsaken til at unge oftere enn eldre har opplevd hatytringer, være fordi unge oftere enn eldre deler meninger og synspunkter på internett. For å avdekke hvilke faktorer som er viktigst når de ses i sammenheng, har vi estimert flere multivariate regresjonsmodeller. Denne metoden gjør det mulig å vurdere hvilken betydning hver enkelt variabel har (nettoeffekt) når man tar høyde for alle de andre variablene. I tabell 7 vises resultater (odds) fra to logistiske regresjonsmodeller for begge definisjonene av hatefulle ytringer. I modell 1 analyseres kjønn, alder, utdanning, politisk ideologi og geografisk bosted samlet. Vi utnytter hele variasjonen i ideologisk ståsted og inkluderer den originale variabelen med 11 verdier. Siden vi så en antydning til at personer på ytterkantene av det politiske spektrum oftere enn andre har erfart å få hatefulle ytringer, inkluderer vi også en variabel som viser ideologisk ståsted kvadrert (ideologi * ideologi). Ved å gjøre dette kan vi undersøke om effekten er kurvelineær. Partivalg er utelatt fra

modellene, ettersom disse korrelerer sterkt med ideologisk ståsted.⁶⁸ I modell 2 inkluderes i tillegg ytringsaktivitet på internett.

Tabell 7. Har mottatt ytringer i sosiale medier, som oppleves som hatefulle. Vernede grunnlag og utvidet definisjon. Bakgrunnskjenetegnet. Odds fra logistisk regresjonsanalyse

	Vernede grunnlag		Utvidet definisjon	
	Modell 1	Modell 2	Modell 1	Modell 2
Menn	2,12**	1,98*	1,24	1,18
Alder	0,95***	0,95***	0,96***	0,96***
VGS (ref.)				
Fagskole	0,50	0,52	0,51*	0,50*
Høyere utdanning	0,82	0,84	0,85	0,85
Venstre–høyre	0,60*	0,71	0,63***	0,75†
Venste–høyre (kvadrert)	1,05*	1,04†	1,05***	1,03†
Oslo/Akershus	0,33**	0,35*	0,32***	0,33***
Østlandet ellers	0,39*	0,41†	0,46**	0,48*
Sørlandet	0,36†	0,34	0,52	0,52
Vestlandet	0,40*	0,41†	0,47*	0,49*
Trøndelag	0,22*	0,25*	0,49†	0,56
Nord-Norge (ref.)				
Deler ofte meninger på nett		6,84***		7,11***
Konstantledd	0,64	0,37	1,23	0,70
Pseudo r²	0,12	0,17	0,08	0,14
n	5054	5054	5054	5054

Kilde: SMIPS (2016). Sig. nivå: † ≤ 0,1 * ≤ 0,05 ** ≤ 0,01 *** ≤ 0,001.

Note: Avhengig variabel er sannsynlighet for å ha mottatt hatefulle ytringer i sosiale medier. «Vernede grunnlag» inkluderer religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet, seksuell orientering og funksjonsevne. «Utvidet definisjon» inkluderer i tillegg personlige egenskaper/personlighet, kjønn og utseende. Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Sammenlignet med de bivariate analysene, viser regresjonsmodellene at flere av variasjonene vi observerte i tabell 7, holder seg når vi analyserer alt samlet.

Begynner vi med kjønn, ser vi at selv når det kontrolleres for en rekke andre faktorer, har menn oftere enn kvinner erfart å få hatefulle ytringer rettet mot vernede grunnlag. En odds på 2 betyr at menn har dobbelt så stor sannsynlighet som kvinner for å ha opplevd å få hatefulle ytringer rettet mot vernede grunnlag.

68 Bytter vi ut ideologisk ståsted med partivalg, er det først og fremst velgerne til MDG og partier i gruppen «andre» som skiller seg ut.

Videre har unge langt større sannsynlighet for å ha erfart de ulike formene for hatytringer enn det eldre har (odds under «1» betyr negativ sammenheng, altså at økende alder minsker sannsynligheten for å ha erfart hatytringer). Det er ingen utdanningsvariasjon knyttet til opplevelser med hatefulle ytringer rettet mot vernede grunnlag, men personer med fagskoleutdanning har noe mindre sannsynlighet enn personer med videregående skole som høyeste nivå for å ha opplevd hatytringer rettet mot de grunnlagene som inngår i den utvidete definisjonen.

Ideologisk ståsted har signifikant kurvelineær betydning i modell 1 på tvers av definisjoner. Det betyr at personer som plasserer seg lengst til venstre eller lengst til høyre, har størst sannsynlighet for å ha opplevd å få hatefulle ytringer, selv når vi kontrollerer for alder. Ideologi mister imidlertid mye av forklaringskraften sin når vi inkluderer ytringsaktivitet i modell 2. Dette tyder på at de mest politisk radikale også er de som oftest deler meninger og synspunkter på internett, og at det først og fremst er ytringsaktiviteten som har betydning for om man har erfart å få hatefulle ytringer.

De geografiske variasjonene vi observerte ovenfor, holder seg også stort sett i regresjonsmodellene. Nord-Norge er referanse kategorien, og personer som bor i andre regioner, har gjerne mindre sannsynlighet for å ha opplevd hatefulle ytringer (Sørlandet skiller seg ikke signifikant fra Nord-Norge, noe som kan skyldes at det er få respondenter fra denne landsdelen). Men også betydningen av geografi svekkes når vi inkluderer ytringsaktivitet i modell 2.

Ytringsaktivitet fremstår som en svært viktig faktor. Når denne variabelen inkluderes i modell 2, øker modellenes forklaringskraft betraktelig (Pseudo r^2 øker). Oddsene for ytringsaktivitet er også svært høye, om lag 7 når vi måler vernede grunnlag og den utvidete definisjon. Dette betyr at personer som ofte deler sine meninger og synspunkter på internett, har – alt annet likt – om lag 7 ganger så stor sannsynlighet som andre for å ha opplevd å få hatefulle ytringer rettet mot noen av grunnlagene som inngår i disse definisjonene, rettet mot seg.

For å oppsummere har vi sett at rundt 7 prosent av befolkningen (internett-populasjonen) har fått det de selv oppfatter som hatefulle ytringer, via sosiale medier. Det er vanligst å få hatefulle ytringer rettet mot grunnlag som ikke dekkes av straffeloven § 185, som argumenters innhold, ens politiske ståsted og personlige egenskaper/personlighet. Ser vi utelukkende på de egenskapene som dekkes av straffeloven § 185, svarer om lag 2 prosent av befolkningen at de har opplevd dette. Utvides definisjonen til også å gjelde kjønn, utseende og personlige egenskaper, øker omfanget til litt over 4 prosent av befolkningen. Menn og

unge er mest utsatte for hatytringer, men dersom ytringer som rettes mot kjønn, tas med i regnskapet, forsvinner forskjellen mellom kvinner og menn. Personer med politisk radikale oppfatninger (venstre eller høyre) har oftere enn andre mottatt ytringer de opplever som hatefulle. Men den viktigste av forklaringene som ble analysert for om man har opplevd å få hatefulle ytringer, er at man selv ofte deler egne meninger og synspunkter på nett.

Potensielt utsatte grupper – innvandrere og journalister

I denne delen skal vi sammenligne majoritetsbefolkningen med to grupper som er potensielt særlig utsatt for hatefulle ytringer: personer med innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika og Øst-Europa, og journalister. I ytringsfrihetsundersøkelsene fikk respondentene spørsmål om de hadde opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer og trusler. Mens alle journalistene fikk disse spørsmålene, ble de i undersøkelsen blant majoritetsbefolkningen og blant innvandrergrupper kun stilt til personer som først svarte at de på en eller annen måte hadde ytret seg, enten i tradisjonelle eller i sosiale medier. Dersom respondentene svarte at de aldri ytret seg, fikk de altså ikke spørsmål om de hadde opplevd ubehagelige kommentarer eller trusler. Som nevnt over var også innvandrere over 50 år sterkt underrepresentert i undersøkelsen fra 2013. For sammenlignbarhetens skyld avgrensner vi derfor majoritetsundersøkelsene på følgende vis:

- Innvandrertutvalget sammenlignes med majoritetsutvalget avgrenset til personer inntil 50 år
- Journalistutvalget sammenlignes med majoritetsutvalget avgrenset til dem som har ytret seg i minst ett medium (inkludert sosiale medier)

Erfaringer med ubehagelige eller nedlatende kommentarer

Vi begynner med å se på den bredeste kategorien av ytringer, nemlig opplevelser med ubehagelige eller nedlatende kommentarer. Tabell 8 viser andelen som i 2013 og 2015 svarte at de hadde erfart å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha deltatt i en diskusjon. Kolonnene til venstre sammenligner innvandrere og majoritetsbefolkningen inntil 50 år, mens kolonnene til høyre sammenligner medlemmer av NJ og RF med majoritetsbefolkningen som har ytret seg på minst én arena.

Tabell 8. Har mottatt ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha deltatt i en diskusjon. Majoritetsbefolkningen, innvandrere og journalister. Prosent

	Innvandrere inntil 50 år (2013)		Majoritet inntil 50 år (2013)		Diff.	Medlemmer av NJ/RF (2015)		Majoritet – har ytret seg (2015)		Diff.
	%	n	%	n		%	n	%	n	
Alle	18,5	395	20,3	751	-1,8	55,8	1164	24,2	808	31,6***
Har ytret seg i sosiale medier	31,1	210	29,9	481	1,2	-	-	24,7	689	31,1***
Har ytret seg i kommentarfelt	32,0	142	33,3	208	-1,3	-	-	31,6	320	24,2***

Kilde: Status for ytringsfriheten (2013, 2015). Sig.nivå: † ≤ 0,1 * ≤ 0,05 ** ≤ 0,01 *** ≤ 0,001.

Note: Spørsmålsformuleringer: (2013) «Etter å ha deltatt i en diskusjon og sagt din mening offentlig, har du opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer?». (2015) «Etter å ha deltatt i en diskusjon og sagt en mening offentlig, har du opplevd noe av det følgende? 1. Ubegavelige eller nedlatende kommentarer; 2. Trusler». Majoritetsutvalg og innvanderutvalg vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Tabellen viser for det første at omfanget av erfaringer med ubehagelige eller nedlatende kommentarer er omtrent likt i innvanderutvalget og i majoritetsutvalget. Rundt 20 prosent av dem inntil 50 år svarer at de har opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha deltatt i en diskusjon. Blant dem som har ytret seg i sosiale medier eller i kommentarfelt, er andelen på om lag 30 prosent i begge utvalgene.

Journalister skiller seg tydelig fra den delen av majoritetsbefolkningen som har ytret seg på minst én arena. 56 prosent av journalistene og 24 prosent av majoritetsbefolkningen har opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha deltatt i en diskusjon. Journalistene fikk ikke spørsmål om hvor ofte de ytrer seg i sosiale medier eller i kommentarfelt, men selv om vi bare ser på dem i befolkningen som har ytret seg på disse plattformene, kommer ikke omfanget i befolkningen i nærheten av omfanget blant journalistene.

Som i SMIPS-undersøkelsen inneholdt også ytringsfrihetsundersøkelsene et oppfølgingsspørsmål om hva de ubehagelige eller nedlatende kommentarene var rettet mot. Det er imidlertid viktig å bemerke at grunnlagene «nedsatt funksjonsevne», «yrke» og «utdanning», som var med i SMIPS-undersøkelsen, ikke var med i ytringsfrihetsundersøkelsene. Svarene er oppsummert i tabell 9. Det var mulig å krysse av for flere grunnlag. For å kunne gi en relevant sammenligning av variasjoner i hva ytringer oftest rettes mot, viser vi her kun resultater blant dem som har mottatt ubehagelige eller nedlatende kommentarer, og ikke hele

utvalg. Det er viktig å bemerke at det totale antallet respondenter (n) derfor er begrenset, særlig i innvandrertutvalget (n = 74), og at små variasjoner i prosentnivå må tolkes varsomt.

Tabell 9. Hva ubehagelige eller nedlatende kommentarer oftest rettes mot. Blant personer som har mottatt slike; majoritetsbefolkningen, innvandrere og journalister. Prosent

	Innvandrere inntil 50 år (2013)	Majoritet inntil 50 år (2013)	Differanse	Medlemmer av NJ/RF (2015)	Majoritet – har ytret seg (2015)	Differanse
Innholdet i argumentet ditt	60,2	69,5	-9,3	59,9	49,4	10,5**
Politisk ståsted	23,8	54,0	-30,2***	34,7	48,1	-13,4***
Personlige egenskaper/personlighet	20,5	31,3	-10,8 [†]	42,9	35,5	7,4 [†]
Kjønn	20,6	11,6	9,0 [†]	17,2	14,2	3,0
Religion	35,9	8,9	27,0***	4,7	13,2	-8,5***
Utseende	18,4	8,8	9,6*	7,6	8,4	-0,8
Etnisitet	23,4	5,0	18,4***	3,3	6,1	-2,8 [†]
Hudfarge	24,4	2,7	21,7***	1,9	5,6	-3,7**
Nasjonalitet	43,3	3,4	39,9***	2,5	5,2	-2,7*
Seksuell orientering	3,4	2,9	0,5	3,2	3,4	0,2
Annet	2,6	2,6	0,0	16,4	3,6	12,8***
Vet ikke	4,1	2,3	1,8	5,8	4,7	1,1
n (uvektet)	74	148		688	212	

Kilde: Status for yttringsfriheten (2013, 2015). Sig. nivå: [†] ≤ 0,1 * ≤ 0,05 ** ≤ 0,01 *** ≤ 0,001.

Note: Spørsmålsformulering: «Hvis du tenker på den type ubehagelige eller nedlatende kommentarer du som oftest får, er disse rettet mot din/ditt:». Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Når det gjelder innvandrere sammenlignet med majoritetsbefolkningen, viser tabellen at kommentarene som ble rettet mot innvandrere, oftere handlet om nasjonalitet, religion, hudfarge, etnisitet og utseende. Men de handlet til en viss grad også om kjønn (p < 0.1). Kommentarene som ble rettet mot majoritetsbefolkningen, handlet på sin side relativt sett oftere om politisk ståsted og dels også om personlige egenskaper/personlighet (p < 0.1). Kommentarene innvandrerne får, er med andre ord oftere potensielt omfattet av straffeloven

§ 185, noe som ikke er overraskende, all den tid lovens formål er å verne minoriteter.

Når det gjelder journalister sett opp mot majoritetsbefolkningen, viser tabellen at kommentarer som ble rettet mot journalister, oftere handlet om innholdet i argumentet, andre forhold og også til dels personlige egenskaper ($p < 0.1$). Kommentarene som ble rettet mot befolkningen, handlet på sin side relativt sett oftere om politisk ståsted, religion, hudfarge, nasjonalitet, og også til dels etnisitet ($p < 0.1$). Med andre ord dekkes kommentarene rettet mot journalister *i mindre grad* av straffeloven § 185. Men her er det viktig å gjenta at tabellen viser andelen blant dem som har mottatt ubehagelige eller nedlatende kommentarer. *Antallet* som svarte at de hadde mottatt slike kommentarer, var, som nevnt over, langt høyere blant journalister enn blant befolkningen som helhet.

Basert på oversikten over hvilke grunnlag ubehagelige og nedlatende kommentarer rettes mot, kan materialet deles inn på samme vis som i befolkningsanalysene over: vernede grunnlag og en utvidet definisjon. *Vernede grunnlag* inkluderer religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet og seksuell orientering, mens *utvidet definisjon* i tillegg inkluderer kjønn, utseende og personlige egenskaper/personlighet.

Tabell 10 viser andelen i de tre undersøkelsene som svarte at de hadde erfaring med de ulike formene for ubehagelige eller nedlatende kommentarer. Merk at vi her estimerer andelen av *alle respondentene*, ikke bare de som har opplevd å få slike kommentarer.

Tabell 10. Har mottatt ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha deltatt i en diskusjon. Vernede grunnlag og utvidet definisjon. Prosent

	Innvan- drere inntil 50 år (2013)	Majoritet inntil 50 år (2013)	Differanse	Medlemmer av NJ/RF (2015)	Majoritet – har ytret seg (2015)	Differanse
Vernede grunnlag	11,4	3,2	8,2***	6,2	6,7	-0,5
Utvidet definisjon	12,7	10,2	2,5	32,6	16,2	16,4***
n (uvektet)	395	751		1164	808	

Kilde: Status for ytringsfriheten (2013, 2015). Sig. nivå (t-test): * $\leq 0,05$ ** $\leq 0,01$ *** $\leq 0,001$.

Note: «Vernede grunnlag» inkluderer religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet og seksuell orientering. «Utvidet definisjon» inkluderer i tillegg personlige egenskaper/personlighet, kjønn og utseende. «Andre forhold» inkluderer innholdet i argumentet ditt, politiske ståsted, annet og vet ikke. Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Tabell 10 viser at en betydelig høyere andel i innvandrertutvalget enn i majoritetsbefolkningen har opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer rettet mot vernede grunnlag. Tallene tyder således på at innvandrerne som deltok i undersøkelsen, ikke overraskende, oftere hadde opplevd ubehagelige kommentarer som *kan* rammes av straffeloven § 185. Når vi utvider definisjonen av ubehagelige eller nedlatende kommentarer til også å inkludere kjønn, utseende og personlige egenskaper, utviskes imidlertid forskjellen. Det er ingen statistisk signifikant forskjell mellom andelen innvandrere og majoritetsnordmenn som har mottatt ubehagelige kommentarer i henhold til denne utvidete definisjonen. Med andre ord tyder materialet på at innvandrere i større grad enn majoritetsbefolkningen utsettes for kommentarer som kan dekkes av straffeloven § 185, mens majoritetsbefolkningen minst like ofte mottar ubehagelige kommentarer som rettes mot andre forhold.

Beveger vi oss videre til journalistene, viser tabellen at disse ikke har større sannsynlighet for å være utsatt for ubehagelige kommentarer rettet mot vernede grunnlag enn det den delen av befolkningen som har ytret seg i minst ett medium, har. Utvider vi definisjonen av ubehagelige kommentarer, trer imidlertid en markant forskjell fram. En langt høyere andel av journalistene enn befolkningen ellers svarer at de har opplevd å få ubehagelige kommentarer i henhold til den utvidete definisjonen.⁶⁹ Oppsummert tyder materialet derfor på at journalister oftere får ubehagelige kommentarer rettet mot seg, men at dette først og fremst er kommentarer som rettes mot andre forhold enn de som dekkes av straffeloven § 185.

Erfaringer med konkrete trusler

Mens ubehagelige eller nedlatende kommentarer kan anta ulik grad av alvorlighet, er konkrete trusler per definisjon svært alvorlig og kan straffes, avhengig av alvorlighetsgrad, etter straffeloven § 264 og § 265 (se kapittel 2). I ytringsfrihetsundersøkelsene fikk de respondentene som svarte at de hadde opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer, et oppfølgingsspørsmål om de også hadde opplevd å få konkrete trusler. Siden forutsetningen for å få spørsmålet var at man både hadde ytret seg i minst ett medium og hadde opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer, bør de absolutte tallene som presenteres i dette avsnittet, tolkes med varsomhet. De *relative forskjellene* mellom

⁶⁹ Journalister har også i langt større grad enn befolkningen ellers opplevd å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer rettet mot de andre grunnlagene som ble vist i tabell 9 (innholdet i argumentet, politiske ståsted, annet og vet ikke). 52 prosent av journalistene og 21 prosent av majoritetsbefolkningen har mottatt slike kommentarer.

majoritetsbefolkningen, innvandrere og journalister påvirkes imidlertid ikke like mye av disse filtrene.

Tabell 11 viser andelen av de ulike utvalgene som svarte at de har mottatt konkrete trusler etter å ha deltatt i en diskusjon. I tillegg viser tabellen andelen som har mottatt trusler, avhengig av om de har ytret seg i sosiale medier eller i kommentarfelt.

Tabell 11. Har mottatt konkrete trusler etter å ha deltatt i en diskusjon. Prosent

	Innvandrere inntil 50 år (2013)		Majoritet inntil 50 år (2013)		Diff.	Medlemmer av NJ/RF (2015)		Majoritet – har ytret seg (2015)		Diff.
	%	n	%	n		%	n	%	n	
Alle	4,3	395	3,8	750	0,5	15,0	1164	4,1	808	10,9***
Har ytret seg i sosiale medier	7,5	210	5,8	481	1,7	-	-	4,6	689	10,4***
Har ytret seg i kommentarfelt	7,5	142	6,2	208	1,3	-	-	8,9	320	6,1**

Kilde: Status for ytringsfriheten (2013, 2015). Sig. nivå (t-test): * ≤ 0,05 ** ≤ 0,01 *** ≤ 0,001.

Note: Spørsmålsformuleringer: (2013) «Hva med konkrete trusler, har du opplevd dette?». (2015) «Etter å ha deltatt i en diskusjon og sagt en mening offentlig, har du opplevd noe av det følgende? 1. Ubehagelige eller nedlatende kommentarer; 2. Trusler». Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Tabellen viser at det ikke er noen signifikante forskjeller mellom innvandrertutvalget og majoritetsbefolkningen. Om lag 4 prosent av alle i begge grupper svarte at de har mottatt trusler etter å ha deltatt i en diskusjon. Når vi forutsetter at de har ytret seg i sosiale medier eller i et kommentarfelt, øker andelen som svarte at de har fått trusler, mer i innvandrertutvalget enn i majoritetsbefolkningen. Men grunnet få respondenter er ikke variasjonene statistisk signifikante, og følgelig kan vi ikke basert på dette materialet konkludere med at innvandrere er mer utsatt for trusler etter å ha deltatt i en diskusjon enn det majoritetsbefolkningen er.

Når det gjelder journalister, ser vi imidlertid at disse i langt større grad enn den delen av majoritetsbefolkningen som har ytret seg i minst ett medium, har opplevd å få konkrete trusler. 15 prosent av journalistene svarer dette, noe som er omtrent tre ganger så mange som i majoritetsbefolkningen. Når vi forutsetter at befolkningen skal ha ytret seg i sosiale medier, endrer tallene seg svært lite, men blant dem som har ytret seg i kommentarfelt, svarer 9 prosent at de har fått trusler.

Kort oppsummert gir ikke datagrunnlaget noen indikasjoner på at innvandrere fra Øst-Europa, Asia og Afrika er mer utsatt for verken ubehagelige eller nedlatende kommentarer eller trusler etter å ha deltatt i en diskusjon enn det majoritetsbefolkningen er. Innvandrere og majoritetsbefolkningen rammes imidlertid av ulike former for ubehagelige kommentarer. Mens innvandrere oftere får kommentarer rettet mot de egenskapene som dekkes av straffeloven § 185, får majoritetsbefolkningen oftere kommentarer rettet mot andre grunnlag. Journalister på sin side er gjennomgående mer utsatt for både ubehagelige og nedlatende kommentarer og trusler. Avgrenser vi befolkningen til dem som har ytret seg i minst ett medium, tyder imidlertid tallene på at journalister ikke skiller seg ut hva gjelder erfaringer med å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer rettet mot de grunnlagene som dekkes av § 185. Snarere får journalister svært mange flere kommentarer rettet mot egenskaper utover dette – som dreier seg både om identitet og om andre forhold.

Konsekvenser av hatytringer

Hvilke konsekvenser har hatytringer for dem ytringene rettes mot? Man kan tenke seg mange ulike konsekvenser av hatytringer, og her vil vi bare ta for oss én mulig konsekvens, nemlig å trekke seg tilbake fra det offentlige rom. Kvalitative studier av personer i Norge som har opplevd ulike former for digitale krenkelser, har vist at erfaringene kan føre til tilbaketrekning, både fra digitale arenaer og fra det fysiske offentlige rom (Eggebo mfl. 2016). Således kan hatytringer bidra til at stemmer forsvinner fra offentligheten, noe som er problematisk i et demokratisk perspektiv.

I SMIPS-undersøkelsen fikk alle som svarte at de hadde mottatt hatefulle ytringer, et oppfølgingsspørsmål om opplevelsen har gjort at de kommer til å være mer forsiktige med å si sin mening offentlig. Det samme spørsmålet ble også stilt i ytringsfrihetsundersøkelsene i 2013 til dem som hadde fått konkrete trusler. Dette gjør det mulig å sammenligne innvandrere med majoritetsbefolkningen. Vi ser først på resultatene for befolkningen som helhet og hvordan selvbegrensning varierer etter bakgrunnskjennetegn. Til slutt ser vi på forskjellen mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen.

Tabell 12 viser svarfordelingen på spørsmålet om framtidig selvbegrensning, etter de to definisjonene av hatytringer (vernede grunnlag og utvidet definisjon).

Tabell 12. Vil være mer forsiktig med å si sin mening offentlig etter å ha mottatt ytringer som oppleves som hatefulle. Vernede grunnlag og utvidet definisjon. Prosent

	Vernede grunnlag	Utvidet definisjon
Ja	27,2	26,4
Nei	66,3	67,1
Vet ikke / ønsker ikke å svare	6,5	6,5
N (uvektet)	73	179

Kilde: SMIPS (2016).

Note: Spørsmålsformulering: «Har opplevelsen gjort at du kommer til å være mer forsiktig med å si din mening offentlig?». «Vernede grunnlag» inkluderer hatefulle ytringer rettet mot religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet, seksuell orientering og funksjonsevne. «Utvidet definisjon» inkluderer i tillegg personlige egenskaper / personlighet, kjønn og utseende. Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Tabellen viser at 26–27 prosent av dem som har fått hatefulle ytringer, svarer at opplevelsen har gjort at de kommer til å være mer forsiktige med å si sin mening offentlig. Dette gjelder uavhengig av hvordan vi definerer hatytringer, og indikerer således at konsekvensene på aggregert nivå kan være like store uavhengig av hvilke grunnlag ytringene rettes mot.

Det er naturlig å tenke seg at ulike personer reagerer ulikt på hatytringer. Tabell 13 viser andelen som svarte at de ville bli mer forsiktig med å si sin mening offentlig, etter bakgrunnskjennetegn. Siden relativt få personer i materialet har opplevd å få hatefulle ytringer, benytter vi her grovere kategorier enn i tabellen tidligere i kapitlet, og vi har av samme grunn utelatt politiske partier. Særlig med hensyn til ytringer som er rettet mot vernede grunnlag, bør resultatene tolkes varsomt, ettersom disse bygger på få respondenter (n = 73).

Tabell 13. Vil være mer forsiktig med å si sin mening offentlig etter å ha mottatt ytringer som oppleves som hatefulle. Vernede grunnlag og utvidet definisjon. Bakgrunnskjenne tegn. Prosent

	Vernede grunnlag	Utvidet definisjon
Mann	16,6	16,9
Kvinne	50,1	38,5
<i>Sig. (F-test)</i>	0,002**	0,001***
15–29 år		
15–29 år	22,1	22,9
30–49 år		
30–49 år	27,9	26,7
50+ år		
50+ år	46,9	35,8
<i>Sig. (F-test)</i>	0,350	0,390
Utdanning lav		
Utdanning lav	21,1	24,7
Utdanning høy		
Utdanning høy	44,5	30,7
<i>Sig. (F-test)</i>	0,049*	0,410
Oslo/Akershus		
Oslo/Akershus	34,1	22,9
Østlandet ellers		
Østlandet ellers	23,7	29,9
Sørlandet/Vestlandet		
Sørlandet/Vestlandet	32,1	23,7
Trøndelag/Nord-Norge		
Trøndelag/Nord-Norge	19,4	28,8
<i>Sig. (F-test)</i>	0,720	0,850
Ideologi		
Venstre		
Venstre	59,3	33,2
Sentrum		
Sentrum	20,7	27,1
Høyre		
Høyre	23,9	25,7
<i>Sig. (F-test)</i>	0,026*	0,689
Deler meninger og synspunkter på internett		
Ofte		
Ofte	19,8	13,5
Sjelden/aldri		
Sjelden/aldri	30,2	31,2
<i>Sig. (F-test)</i>	0,366	0,017*
n (total, uvektet)	73	179

Kilde: SMIPS (2016). Sig. nivå: † ≤ 0,1 * ≤ 0,05 ** ≤ 0,01 *** ≤ 0,001.

Note: Spørsmålsformulering: «Har opplevelsen gjort at du kommer til å være mer forsiktig med å si din mening offentlig?». «Vernede grunnlag» inkluderer hatefulle ytringer rettet mot religion, etnisitet, hudfarge, nasjonalitet, seksuell orientering og funksjonsevne. «Utvidet definisjon» inkluderer i tillegg personlige egenskaper / personlighet, kjønn og utseende. Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Tabell 13 viser at kvinner i langt større grad enn menn svarer at opplevelser av hatytringer fører til selvbegrensning. Dette gjelder både opplevelser med ytringer som er rettet mot vernede grunnlag, og opplevelser med ytringer som er rettet mot de grunnlagene som inkluderes i den utvidete definisjonen.

Utover dette er det begrenset med signifikante variasjoner. Personer som har mottatt hatefulle ytringer rettet mot de vernede grunnlagene, og som har høy utdanning og/eller befinner seg på den politiske venstresiden, svarer oftere enn andre at de vil være mer forsiktige med å si sin mening offentlig. Ser vi på den utvidete definisjonen, er det kun signifikante variasjoner knyttet til hvor ofte en selv deler meninger og synspunkter på internett. De som gjør dette ofte, uttrykker i *mindre grad* enn de som gjør det sjelden eller aldri, at erfaringen med hatytringer har betydning for selvbegrensning. Dette virker logisk: Personer som allerede deler meningene sine i begrenset grad, svarer også at de har blitt mer forsiktige. Således bekrefter tallene at hatytringer kan ha negative konsekvenser for demokratisk deltagelse.

Til sist viser tabell 14 svarfordelingen på et tilsvarende spørsmål i ytrings-frihetsundersøkelsene fra 2013, blant henholdsvis innvandrere fra Øst-Europa, Asia og Afrika og majoritetsbefolkningen inntil 50 år. Spørsmålene ble stilt på litt ulik måte i de to undersøkelsene. I innvandrerundersøkelsen ble det stilt spesifikke oppfølgingsspørsmål både knyttet til ubehagelige eller nedlatende kommentarer og knyttet til trusler. I majoritetsutvalget ble det kun stilt et generelt spørsmål til dem som hadde opplevd å få trusler. Tabellen viser svar på alle tre spørsmålene. Antallet respondenter er følgelig begrenset, og vi ser derfor utelukkende på de aggregerte tallene.

Tabell 14. Vil være mer forsiktig med å si sin mening offentlig etter å ha mottatt ubehagelige kommentarer og trusler. Innvandrere og majoritetsbefolkningen. Prosent.

	Innvandrere inntil 50 år (2013)		Majoritet inntil 50 år (2013)
	Ubehagelige kommentarer	Trusler	Trusler
Ja	35,7	49,0	17,8
Nei	59,2	42,2	72,1
Vet ikke / ønsker ikke å svare	5,1	8,8	10,1
Sig. (innvandrere vs. majoritet)	0,025*	0,011*	-
n	82	21	83

Kilde: Status for ytringsfriheten (2013). Sig. nivå (t-test): * $\leq 0,05$ ** $\leq 0,01$ *** $\leq 0,001$.

Note: Spørsmålsformuleringer: (innvandrere) «Har opplevelsen med ubehagelige eller nedlatende kommentarer gjort at du kommer til å være mer forsiktig med å si din mening offentlig?», «Har opplevelsen med konkrete trusler gjort at du kommer til å være mer forsiktig med å si din mening offentlig?» (majoritet) «Har opplevelsen gjort at du kommer til å være mer forsiktig med å si din mening offentlig?». Vektet etter kjønn, alder og utdanning.

Tabellen viser at en betydelig høyere andel av innvandrerne enn av majoritetsbefolkningen svarer at opplevelsene har ført til at de vil bli mer forsiktige med å si sin mening offentlig. Det er svært få respondenter i innvandrerrutvalget som danner grunnlag for dette tallet ($n = 21$), men andelen som svarer «Ja», er høyere også når vi sammenligner innvandreres erfaring med ubehagelige eller nedlatende kommentarer med majoritetsbefolkningens erfaringer med trusler. Men selv om variasjonen er statistisk signifikant, skal vi være varsomme med å konkludere for bastant når antallet respondenter er såpass lavt og, som beskrevet over, når vi ikke kan vite om innvandrerrutvalget er representativt. Resultatene må derfor tolkes som tendenser. Basert på det foreliggende materialet kan det imidlertid se ut som at erfaringene har større konsekvenser for personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn enn for majoritetsbefolkningen. Vi kjenner ikke til det konkrete innholdet i kommentarene og truslene, men en hypotese er at innvandrere opplever relativt sett «tøffere» ytringer enn det majoritetsbefolkningen gjør. Det er behov for mer forskning for å forstå hvilke konsekvenser hatefulle ytringer har for ulike grupper i befolkningen.

For å oppsummere har den siste delen av kapitlet vist at om lag en fjerdedel av dem som har fått hatytringer, svarte at dette har gjort at de vil være mer forsiktige med å si sin mening offentlig. Videre kan det se ut til at hatytringer har større konsekvenser for kvinner enn for menn, og det er også en tendens til at opplevelser med ubehagelige kommentarer og trusler har større konsekvenser for

personer med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Afrika enn for majoritetsbefolkningen.

Oppsummering og konklusjon

I dette kapitlet har vi gjennom analyser av fem ulike spørreundersøkelser studert omfanget av hatefulle ytringer i Norge fra et mottakerperspektiv. Fordelen med metoden vi har brukt, er at den gjør det mulig å generalisere resultater til befolkningen som helhet, mens begrensningen er at vi baserer oss på subjektive vurderinger av hva som er «hatefulle» ytringer. Dette gjør at resultatene ikke kan kobles direkte til ytringer som med sikkerhet ville blitt rammet av straffeloven § 185, men snarere bør tolkes som variasjoner av et fenomen som kan oppleves som ubehagelig, og som i noen tilfeller *kan* være ulovlig.

Analysene har vist at rundt 7 prosent av befolkningen (internettpopulasjonen) i 2016 svarte at de har fått det de selv oppfatter som hatefulle ytringer, via sosiale medier. De fleste ytringene var rettet mot innholdet i argumentene de fremførte, deres politiske ståsted og deres personlige egenskaper / personlighet. Avgrensning av ytringene til dem som var rettet mot grunnlag som vernes av straffeloven § 185, tyder analysene på at om lag 2 prosent av befolkningen har opplevd slike ytringer. Utvider vi definisjonen til også å inkludere kjønn, utseende og personlige egenskaper, øker omfanget til 4–5 prosent av befolkningen.

Unge er klart mer utsatt for hatytringer i sosiale medier enn det eldre er, men analysene har også antydnet at menn oftere enn kvinner utsettes for hatytringer. Kjønnforskjellen forsvinner imidlertid hvis vi inkluderer kjønn som grunnlag for ytringene. Ikke overraskende har kvinner oftere enn menn opplevd å motta hatefulle ytringer som dreier seg om kjønn. En svært viktig faktor for om man har opplevd å få hatefulle og andre ubehagelige ytringer, er om man selv ofte deler egne meninger og synspunkter på nett. Jo mer man deler, desto større er sannsynligheten for at man har opplevd å få hatefulle ytringer i retur. Det er også en tendens til at politisk radikale, både på høyre- og venstresiden, er mer utsatt for hatytringer enn det mer politisk moderate er. Betydningen av politisk ideologi svekkes imidlertid når vi kontrollerer for ytringsfrekvens. En lignende tendens ser vi for geografi: Personer som er bosatt i Nord-Norge, er mer utsatt for hatytringer enn det andre er, men betydningen av geografi svekkes når det kontrolleres for ytringsaktivitet.

Når det gjelder potensielt utsatte grupper, har vi sett at innvandrere fra Øst-Europa, Asia og Afrika i 2013 ikke var mer utsatt for verken nedlatende eller ubehagelige kommentarer eller trusler etter å ha deltatt i en diskusjon enn det majoritetsbefolkningen var. Innvandrere og majoritetsbefolkningen rammes imidlertid av ulike former for ubehagelige og nedlatende kommentarer. Mens innvandrere oftere fikk kommentarer rettet mot de egenskapene som dekkes av straffeloven § 185, som nasjonalitet, etnisitet og religion, fikk majoritetsbefolkningen oftere kommentarer rettet mot andre forhold, som politisk ståsted.

Journalister, derimot, var i 2015 gjennomgående mer utsatt for både ubehagelige og nedlatende kommentarer og trusler enn det majoritetsbefolkningen var. Avgrensner vi befolkningen til dem som har ytret seg i minst ett medium, tyder imidlertid tallene på at journalister ikke skilte seg ut hva gjelder erfaringer med å få ubehagelige eller nedlatende kommentarer rettet mot de grunnlagene som dekkes av § 185. Snarere fikk journalister svært mange flere kommentarer rettet mot andre grunnlag, som kjønn, politisk ståsted og personlighet.

Til sist har vi sett at hatytringer kan ha konsekvenser i form av tilbaketrekning fra det offentlige ordskiftet. Om lag en fjerdedel av dem som har fått hatefulle og andre ubehagelige ytringer, svarer at dette har gjort at de vil være mer forsiktige med å si sin mening offentlig. Dette gjaldt både for ytringer som var rettet mot vernede grunnlag, og for ytringer som var rettet mot de grunnlagene som inngikk i den utvidete definisjonen. Med andre ord er det ikke nødvendigvis slik at ytringer som rettes mot de vernede grunnlagene, har større konsekvenser enn andre ubehagelige ytringer. Videre kan det se ut til at hatefulle og andre ubehagelige ytringer har større konsekvenser for kvinner enn for menn, og også noe større konsekvenser for personer med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Afrika enn for majoritetsbefolkningen. Med andre ord rapporterer flere menn enn kvinner at de har opplevd å få hatytringer rettet mot seg, men konsekvensene av ytringene virker å være noe større for kvinner enn for menn. Det foreliggende materialet kan ikke gi svar på om dette skyldes egenskaper ved respondentene, eller om det skyldes hatytringenes karakter. Dette er spørsmål som fremtidig forskning må gi svar på.

5 Politiets arbeid mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet

Hatkriminalitet er løftet frem som et spesielt viktig og prioritert område for politiet. I Riksadvokatens rundskriv for 2016 om mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen for politiet og statsadvokatene er hatkriminalitet en av seks sakstyper som er prioritert for iverksettelse og gjennomføring av etterforskning. Hatkriminalitet har dessuten vært definert som et prioritert område siden 2012.⁷⁰ Hatkriminalitet er et videre fenomen enn hatefulle ytringer, og Riksadvokaten beskriver det som «Straffbare handlinger motivert av fornærmedes hudfarge, nasjonalitet, religion eller livssyn, seksuelle orientering eller nedsatte funksjonsevne (hatkriminalitet)» (Riksadvokaten 2016: 7). Dette inkluderer hatefulle ytringer, men også andre typer lovbrudd, for eksempel vold som er motivert av grunnlagene som er nevnt over.

I dette kapitlet presenterer vi to casestudier av politiets arbeid med forebygging og etterforskning av hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett. Nærmere bestemt har vi studert hatkrim-gruppa ved Oslo politidistrikt og Kripas' arbeid med politiets tilstedeværelse på internett.

Kort om data og metode

Hatkrim-gruppa i Oslo politidistrikt og Kripas' arbeid med politiets tilstedeværelse på internett ble plukket ut fordi disse to miljøene er, så vidt vi vet, de eneste som per dags dato eksplisitt jobber med tematikk knyttet til hatefulle ytringer. Dette trenger imidlertid ikke bety at det utelukkende er personer i disse miljøene som jobber med hatkriminalitet i politiet. Casene representerer således en avgrenset del av politiets arbeid.

Hatkrim-gruppa i Oslo politidistrikt (heretter omtalt som «hatkrim-gruppa») er en etterforskningsgruppe som har ansvar for alle saker som omhandler hatkriminalitet i distriktet. Vi har intervjuet lederen for gruppa, én etterforsker, den fagansvarlige juristen og en representant for Strategisk stab i Oslo politidistrikt

70 I 2012 var formuleringen at «Straffbare handlinger som synes rasistisk motivert» skulle prioriteres, men fra 2015 ble dette utvidet til å gjelde «Straffbare handlinger motivert av fornærmedes hudfarge, nasjonalitet, religion eller livssyn, seksuelle orientering eller nedsatte funksjonsevne (hatkriminalitet)».

som var sentral i opprettelsen av gruppa. Lederen og etterforskeren ble intervjuet samlet, mens de to andre ble intervjuet hver for seg.

Kripos' arbeid med politiets tilstedeværelse på internett (heretter omtalt som «Kripos») driver Facebooksiden *Politiets nettpatrulje – Kripos*, og har ansvaret for to av områdene på www.tips.kripos.no (radikalisering og voldelig ekstremisme samt rasistiske ytringer). Vi har gjennomført ett samlet intervju med:

- lederen av arbeidet med politiets tilstedeværelse på internett på Kripos
- den ansvarlige for Politiets nettpatrulje og utvidelsen av tilstedeværelsen på Facebook
- den ansvarlige for Kripos' tipsmottak. Vedkommende er også ansvarlig for oppfølgingen av tiltak 24 i handlingsplanen mot radikalisering og voldelig ekstremisme, nemlig å styrke politiets tilstedeværelse på nettet

Alle intervjuene ble gjennomført våren 2016. Formålet med intervjuene var å kartlegge hvordan politiet på ulike måter jobber med hatefulle ytringer på nettet, og hvilke vurderinger de gjør av problematikken og muligheten til å jobbe forebyggende.

Alle intervjuene ble tatt opp på bånd og skrevet ut. Miljøene vi har intervjuet er små, og det er dermed svært krevende å anonymisere deltagerne i studien, noe deltagerne på forhånd ble gjort oppmerksomme på. Selv om det er mulig å identifisere deltagerne ut fra deres posisjoner, har vi valgt å ikke referere til dem ved navn. Dette er gjort delvis for å bevare en viss anonymitet, men primært for å signalisere at vi har vært interessert i informantene i kraft av deres posisjoner og miljøet de representerer, og ikke som enkeltpersoner.

Bakgrunn og arbeidsoppgaver

I det følgende gir vi en kort presentasjon av de to casene vi har studert, bakgrunnen for at de jobber med hatefulle ytringer, og hvordan de jobber med denne tematikken.

Hatkrim-gruppa i Oslo politidistrikt

Bakgrunnen for opprettelsen av hatkrim-gruppa var at Oslo politidistrikt erkjente at de ikke hadde hatt tilstrekkelig oppmerksomhet på hatkriminalitet, på tross av Riksadvokatens presisering om at denne sakstypen skal prioriteres. Informantene i studien forklarer at denne erkjennelsen i stor grad kom etter press fra sivilsamfunnet, og at hatkriminalitet i mindre grad var noe politiet selv

hadde vært særlig opptatt av. Dette virker å være et ganske utbredt fenomen. I den internasjonale litteraturen pekes det nettopp på at sivilsamfunnet har mye av æren for at hatkriminalitet har kommet på den politiske og sosiale agendaen (Chakraborti 2014: 16). Som diskutert i gjennomgangen av anmeldelsesstatistikken (kapittel 3), antas det å være store mørketall når det gjelder anmeldelser av hatkriminalitet og hatefulle ytringer, og ett av målene bak opprettelsen av gruppa var nettopp å forsøke å redusere omfanget av mørketall.

Våren 2016 besto hatkrim-gruppa av en leder, fire etterforskere på heltid og en fagansvarlig jurist, som også jobber med andre saker. Gruppa skal etterforske alle anmeldte hatkriminalitetssaker i Oslo politidistrikt, og opparbeide spesialisert kunnskap og kompetanse om sakstypen.

Hatkrim-gruppa er en *etterforskningsgruppe*. Primæroppgaven er altså å etterforske alle saker som registreres som hatkriminalitet i Oslo politidistrikt. Oslo politidistrikt har utarbeidet følgende definisjon av hatkriminalitet, som definerer hvilke saker som faller i denne kategorien:

Hatkriminalitet er straffbare handlinger som helt eller delvis er motivert av negative holdninger på grunn av etnisitet, religion, homofil orientering og/eller nedsatt funksjonsevne. (Oslo politidistrikt 2016: 3)

Erfaringen til informantene er at mange i politidistriktet har fått med seg at slike saker skal sendes videre til hatkrim-gruppa, men at anmeldelsene som kommer inn til gruppa, ofte er for dårlig belyst til at de kan avgjøre om det er hatkriminalitet. Det finnes ofte ikke nok informasjon til å kunne påvise om det er et hatefullt motiv rettet mot et av grunnlagene i definisjonen av hatkriminalitet som ligger bak handlingen. Lederen for hatkrim-gruppa forklarer at de likevel har forsøkt å være «veldig på tilbudssiden». De tar sakene selv om informasjonen som meldes, er mangelfull, og gjør selv en ekstra jobb for å belyse motivet.

I etterforskningsarbeidet legger hatkrim-gruppa spesielt vekt på å følge opp fornærmede, og de har et eget program for dette. I rapporten *Hatkriminalitet* understreker Oslo politidistrikt at det er viktig hvordan personer som anmelder hatkriminalitet, blir mottatt, og at etterforskningen viser at politiet tar saken på alvor. Dersom det blir en henleggelse, bør det kommuniseres til fornærmede på en måte som gjør at det er tydelig at henleggelsen ikke betyr at saken ikke ble tatt på alvor (Oslo politidistrikt 2013: 31).

En annen viktig oppgave for hatkrim-gruppa er intern opplæring i politidistriktet. Som vi har vært inne på i diskusjonen av anmeldelsesstatistikken i

kapittel 3, snakker man om «doble mørketall» når det gjelder hatkriminalitet. Mørketallene er store, ikke bare fordi folk kvier seg for å anmelde slike hendelser, men også fordi ikke alle anmeldelser som burde vært registrert som hatkriminalitet, blir identifisert og registrert som dette av politiet. Dermed er det viktig med opplæring om fenomenet, og om hva som skal registreres, og hvordan det skal registreres (jf. LDO 2015). Et viktig mål med opplæringen er også å skape god fenomenforståelse og å jobbe med politiets holdninger. Ifølge en rapport fra Oslo politidistrikt (2016: 9) har samtlige ordensavdelinger hatt dagskurs i hatkriminalitet rettet mot fenomenkunnskap og straffelovens bestemmelser. I tillegg har flere etterforskere, krimvakta og påtalejurister hatt opplæring om temaet. Informantene i studien understreker at det er krevende å komme gjennom alle med opplæring fordi det er så mange ansatte i distriktet.

I tillegg til at hatkrim-gruppa driver med etterforskning og internopplæring, har de utstrakt foredragsvirksomhet, og de har tett kontakt med sivilsamfunnsorganisasjonene, for eksempel Antirasistisk senter og FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold.

Kripas' arbeid med politiets tilstedeværelse på nettet

Norsk politi har over lang tid vært til stede på nettet på ulike måter, men dette har gjerne hatt en skjult karakter, for eksempel i forbindelse med etterforskning. Kripas så imidlertid at det var et behov for å etablere en mer åpen og synlig tilstedeværelse på nettet, og å ha en kontaktflate ut mot publikum. I denne sammenheng har vi vært interessert i to av satsingene til Kripas, nemlig *Politiets nettpatrulje – Kripas* (også referert til som nettpatruljen) og Kripas' tipsmottak på nettet.

Nettpatruljen er en side på Facebook, som drives av Kripas. Kripas forklarer formålet med etableringen av en Facebook-side slik:

Ved å etablere oss på Facebook ønsker vi å drive et åpent, forebyggende politiarbeid på en plattform der vi møter folk flest. Vi ønsker å være en premissleverandør for trygg og god nettbruk og et synlig politi som er tilgjengelig for folk på internett. (Kripas 2016)

Nettpatruljen jobber med en rekke ulike temaer, inkludert hatefulle ytringer. Andre temaer de har rettet oppmerksomhet mot den siste tiden, er radikalisering, trygg databruk og datakriminalitet. Nærmere bestemt jobber nettpatruljen med:

- Rådgivning i form av å svare på henvendelser fra publikum

- Utadrettet informasjonsvirksomhet hvor de publiserer innhold og formidler informasjon og kunnskap om ulike temaer. Dette er gjerne basert på fagartikler de skriver i samarbeid med andre fagmiljøer, og formålet er å få oppmerksomhet om temaer de mener er viktige
- «Utrykninger» som svar på aktuelle saker. Et eksempel på denne arbeidsformen er å vurdere diskusjoner i sosiale medier. Informantene trekker fram en konkret sak der de hadde fått inn svært mange tips om innholdet i en gruppediskusjon på Facebook. I dette tilfellet valgte de å gjøre en vurdering av innholdet i diskusjonen i samråd med en jurist, og gikk ut med en sak om hva som var politiets standpunkt, nemlig at innholdet var usmakelig, men neppe i strid med norsk lov
- Dialogmøter «der vi gir publikum en trygg arena for diskusjon, og oss selv en mulighet for korreksjon av feilinformasjon» (Kripos 2016). Dette gjøres for eksempel ved å legge ut aktuelle saker hvor de forventer og legger opp til en diskusjon etter saken. Nettpatroljen svarer på spørsmål og moderer diskusjonen. Formålet er at ulike grupperinger skal møtes til debatt på deres sider, og forhåpentligvis komme nærmere en felles forståelse. Dette er en arbeidsform som politiet bruker ellers, og som nettpatroljen jobber med å overføre til nettet.

I tillegg til nettpatroljen er tipsmottaket en sentral del av Kripos' åpne tilstedeværelse på nettet. <https://tips.kripos.no> er et nettbasert tipsmottak for noen utvalgte typer saker. Relevant i denne sammenheng er tipsmottaket for «Radikalisering og voldelig ekstremisme på Internett» og for «Rasistiske ytringer på Internett». Andre sakstyper det er mulig å tipse om, er seksuell utnyttning av barn, menneskehandel og straffbar omsetning av kjemiske stoffer. Det er historiske grunner til hvilke saker det er åpnet for på tipsmottaket, for eksempel at det kun er rasistiske ytringer som dekkes, mens ytringer rettet mot de andre grunnlagene i § 185 ikke er med.

Informantene påpeker at politiet mangler et godt tipsmottak som fungerer på alle typer saker. Den eksisterende portalen er utformet som et tipsmottak for noen få saksfelt, men det er en åpning for å melde inn tips om «Andre forhold». En av informantene på Kripos sier:

Burde vi hatt en egen inngang for hatefulle ytringer? Ja. Det er ganske mange temaer vi burde hatt en inngang for. Det er ikke godt ivaretatt på den eksisterende løsningen.

Når det kommer inn et tips til tipsmottaket, gjør Kripos en førstelinjevurdering på om det er noe straffbart, eller om det er andre grunner til at politiet bør reagere på tipset. Informantene beskriver at det er stor bredde i det som kommer inn fra publikum, og at ikke alt rammes av straffelovens bestemmelser. Hvis tips om rasistiske eller hatefulle ytringer skal behandles, er første steg å identifisere hvem som fremsetter ytringen som er meldt inn, før de sender saken videre til lokalt politi. Vi kommer tilbake til den lokale oppfølgingen av tips og saker senere i kapitlet.

Hvordan sakene kommer inn: Ingen patruljering av nettet

Internett rommer en enorm mengde innhold. Hvordan jobber politiet med å håndheve loven om hatefulle ytringer, når omfanget av potensielt straffbare ytringer på nettet er nærmest endeløst? Begge gruppene følger samme type strategi: De forholder seg primært til saker som kommer inn til dem. For hatkrim-gruppa betyr det at sakene de tar, har kommet inn som anmeldelser, mens Kripos forholder seg til konkrete tips.

Kripos forteller at de får mange henvendelser om å gå inn på grupper eller enkeltprofiler på Facebook. Avhengig av hvilke personverninnstillinger gruppene eller enkeltprofilene har valgt, er det i mange tilfeller tekniske begrensninger for å kunne gjøre dette. Men lederen for arbeidet med Kripos' tilstedeværelse på nett forklarer også at det er prinsipielle grunner til at de ikke oppsøker potensielt straffbart innhold:

Vi har tatt en prinsipiell beslutning om at den uniformerte polititjenesten skal ikke ha en skjult karakter. Vi kan ikke gå og snike og plutselig stå der i uniform. Vår tilnærming er foreløpig at for den uniformerte tjenesten så skal folk komme til oss med ting.

For Kripos handler det om at nettpatruljen ikke skal ha en skjult karakter, men heller være som en virtuell politistasjon, altså et sted folk selv kommer til. Det er flere andre grunner til at de synes det er problematisk å lete opp innhold:

Vi er også reserverte med å gjøre en sånn nålestikkøvelse. Det kan slå uheldig ut. Vi har ikke mulighet til å følge opp. Hvis vi sier: «det må du slutte med», og de sier «nei», så kan vi ikke gjøre noe. For det andre er dette offentlig og synlig for alle. Det kan oppleves veldig som å bli hengt ut, vi har mange følgere, mange som kan få det med seg hvis vi griper inn sånn.

For det første understreker Kripos at de på Facebook ikke har mulighet til å håndheve lovverket umiddelbart, slik de har til vanlig, og dette er med på å undergrave autoriteten deres. For det andre gjør de tekniske løsningene at det blir synlig for mange hvis de går inn et sted, de ønsker derfor heller å ta saker på «tomannshånd». Vurderingene av hvordan de skal opptre på nettet, holdes hele tiden opp med hvordan politiet jobber utenfor nettet. Informantene forklarer at de heller ikke «på gata» ville irettesatt noen foran en stor menneskemengde.

Selv om Kripos ikke leter etter potensielt straffbart innhold, og heller ikke følger opp enkelttips i form av å gå inn på noens side og irettesette dem, hender det at de kommenterer for eksempel innholdet på en gruppe offentlig. Dette gjelder først og fremst hvis det er innhold de har fått flere henvendelser om, som beskrevet over. De kan også plukke opp og kommentere pågående mediasaker.

Kripos går i begrenset grad videre med sakene selv. De understreker at nett-patroljen er en dialogtjeneste, og ikke et tipsmottak eller et sted man kan levere anmeldelse. Når de får konkrete tips, oppfordrer de derfor folk til å levere en anmeldelse via ordinære kanaler eller å tipse via tipsmottaket. På Facebook eier de ikke dataene selv, og de har begrenset med muligheter for å etterforske og innhente informasjon. Det hender de sender sakene videre i systemet, men de ønsker primært at folk bruker de vanlige kanalene.

Hatkrim-gruppa har svært like vurderinger som Kripos når det gjelder hvordan de forholder seg til de potensielt store mengdene straffbare ytringer på nettet. Lederen av gruppa forklarer:

Vi tar det som kommer inn til oss. Hvis vi får kunnskap om det, og det er straffbart, kan vi opprette sak. Men vi leter ikke etter det, på nettet er det flust.

I likhet med Kripos understreker hatkrim-gruppa at de ikke aktivt leter etter saker. Hatkrim-gruppa er en etterforskningsgruppe, og sakene kommer til dem enten ved at noen har levert en anmeldelse, eller ved at politiet «ute på gata» har opprettet sak. Det siste er imidlertid ikke så aktuelt når det gjelder hatefulle ytringer på internett. En del av anmeldelsene av hatefulle ytringer på nett kommer derimot fra sivilsamfunnsorganisasjoner, for eksempel Antirasistisk senter.

Hatkrim-gruppa har likevel gjort noen unntak, og opprettet anmeldelse på eget initiativ etter medieoppslag om hatefulle ytringer:

Noen få ganger har vi sett i media saker vi ikke kan se bort fra. Vi skulle ønske at noen anmeldte det, vi får ikke med oss alt. Så da kan noen rette pekefinger mot oss når det gjelder hvilke saker vi tar og ikke tar. I de tilfellene vi ser at det er åpenbart straffbart og mye diskusjon i media, blir det veldig feil å ikke gjøre noe.

Dette har vært saker som har fått stor publisitet, og som de vurderer som åpenbart straffbare ytringer. For eksempel opprettet de anmeldelse etter en stor mediasak om en kjendis som hadde mottatt rasistiske meldinger på sin åpne Facebook-profil. Samtidig som slike saker gjør at de får markert at visse ytringer faktisk er straffbare, synes de det er problematisk å bruke medieoppslag som utgangspunkt for hva de skal etterforske. Hatkrim-gruppa understreker at dersom de skal lete etter innhold selv, må det ligge en strategi til grunn, og «da må politikerne si hvordan vi vil vi skal ha det i Norge».

Politiet går altså i svært begrenset grad ut og leter etter saker selv, og både hatkrim-gruppa og Kripas understreker at de har mer enn nok tilfang av saker uten å selv lete. Deres vurderinger er i tråd med Sundes konklusjoner i rapporten *Forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme på internett* (Sunde 2013: 72). Hun argumenterer for at etterforskning av hatefulle ytringer bør baseres på anmeldelse fordi det gir en indikasjon på ytringens krenkende karakter, og det gjør det mindre sannsynlig at politiet opptrer eller oppfattes som et «meningspoliti». Vi kommer tilbake til frykten for å bli et «meningspoliti» under diskusjonen av politiets perspektiver på forebyggende arbeid.

Lokal oppfølging

Et dilemma med saker på nettet er at det ofte ikke er klart hvilket politidistrikt sakene tilhører, før etterforskningen begynner. Hovedregelen i politi-Norge er at saker etterforskes av distriktet der gjerningspersonen er hjemmehørende, altså har gjerningspersonens bosted konsekvenser for hvem som har ansvaret for etterforskningen. Men internett er ikke geografisk avgrenset, noe som gjør det utfordrende å avgjøre *hvor* ytringene har falt, og, mer relevant, utfordrende å raskt kunne avgjøre hvor avsenderen er hjemmehørende. Både hatkrim-gruppa og Kripas legger vekt på viktigheten av lokal oppfølging, selv om det særlig for hatkrim-gruppa kan gi noen utfordringer.

Hvis det viser seg at sakene tilhører et annet distrikt etter at hatkrim-gruppa i Oslo har startet etterforskningen, sender de sakene videre. Lederen for gruppa sier at de alltid skriver på saken at det dreier seg om hatkriminalitet, og presiserer at det skal prioriteres, med referanse til Riksadvokatens rundskriv.

Når de sender fra seg saken, mister de kontrollen over etterforskningen, og lederen forklarer at «Da er det avhengig av hvilket distrikt [saken er sendt til], hvordan det blir behandla». De stiller seg imidlertid til disposisjon hvis den nye etterforskningsgruppa har spørsmål eller ønsker å diskutere saken.

Også Kripos sender tips videre til lokalt politi hvis det er noe som skal følges opp av politiet. Når det gjelder tipsmottaket, har de faste kontaktpersoner i hvert distrikt, som de sender sakene til.

Hatkrim-gruppa har en klar oppfatning om at det varierer hvordan hatkriminalitetssaker og hatefulle ytringer følges opp lokalt. Også Politidirektoratet deler denne vurderingen:

Politidirektoratet er kjent med at politidistriktene har ulikt fokus på hatkriminalitet. Det er store forskjeller i distriktenes kunnskap og kompetanse om hva som er hatkriminalitet [...] (Politidirektoratet 2015: 5)

Hatkrim-gruppa understreker også at det stort sett er lite kompetanse i de andre distriktene, og inntrykket deres er at sakene ikke alltid blir behandlet slik de skal. Hatkrim-gruppa har verken mandat eller ressurser til å følge sakene videre etter at de sender dem fra seg, men de er åpne for å svare på spørsmål og diskutere sakene. Mens de fra noen distrikter gjerne får oppfølgingsspørsmål og henvendelser, er det helt stille fra andre. Dette ser de som et tegn på at det er variasjoner mellom politidistriktene når det gjelder hvor stor oppmerksomhet sakene får.

Sivilsamfunnsorganisasjonene har foreslått at hatkrim-gruppa burde ha et nasjonalt koordineringsansvar for hatkriminalitet, men ifølge lederen for gruppa har de kommet fram til at det ikke er en god løsning. De mener det er viktig at sakene følges opp lokalt. Dette handler blant annet om forebygging: «[...] at politiet skal kunne ha en tett kontakt og dialog med gjerningsmenn. Og kunne følge opp gjerningspersonen der de bor.»

Lokal oppfølging av disse sakene krever imidlertid at det er tilstrekkelig kompetanse i alle politidistriktene, noe som kan være krevende å oppnå. Lederen for hatkrim-gruppa beskriver at de har gått en lang vei for å komme dit de er:

Vi famla utrolig mye i mørket i begynnelsen. Det var ingen som kunne noe over oss, heller. Det var veldig vanskelig å få noen retningslinjer. Vi har nesten fått frie tøyler: 'Bare gjør det bra.'

Gruppa sier at i stedet for å få et nasjonalt ansvar, vil de gjerne bidra med erfaringsutveksling og opplæring til andre politidistrikt, såfremt de får ressurser

til det. De er åpne for å fungere som et bistandsorgan for å hjelpe andre politidistrikt til å komme i gang med arbeidet med hatkriminalitet. De har blant annet snakket om muligheten for at andre kunne kommet og hospitert hos dem i en periode. Men lederen understreker at de er nødt til å bli tilført nye stillinger hvis de skal kunne fungere som et nasjonalt bistandsorgan.

Fenomenforståelse i politiet

Flere av informantene understreker at det er behov for bedre *fenomenforståelse* i politiet. Altså en forståelse av hva hatefulle ytringer og hatkriminalitet er, hvordan det kan arte seg, hvordan det skal behandles, og hvorfor tematikken er viktig. Politidirektoratet understreker følgende:

Økt kunnskap om denne kriminaliteten [hatkriminalitet] er viktig. Den enkelte polititjenesteperson må være i stand til å gjenkjenne hatkriminalitet, og dermed kunne bidra til å sikre at de som anmelder får god behandling. Et høyere kunnskapsnivå vil gjøre samfunnet og politiet bedre rustet til å forebygge hatkriminalitet. (Politidirektoratet 2015: 5)

En del av arbeidsoppgavene til hatkrim-gruppa er å drive intern opplæring i Oslo politidistrikt, og de opplever at arbeidet mot hatkriminalitet på noen måter bryter med logikken politiet ellers opererer etter. Spesielt gjelder dette at saker om for eksempel hatefulle ytringer skal prioriteres foran andre typer saker. Som etterforskeren på hatkrim-gruppa forklarer:

Vi er vant til å måtte sile knallhardt. Vi har ikke ressurser til å jobbe med alle straffesaker. Noen straffesaker får man aldri jobba med, og andre må vente fordi det er mange andre alvorlige saker. Det er en kultur for å prioritere alvorlige voldssaker: 'Det er jo det vi må jobbe med.' Det er ikke like lett å se at en hatefull ytring skal prioriteres foran en voldshandling.

Hatkrim-gruppa forklarer at de bruker mye tid på å få andre politifolk til å forstå og akseptere at hatkriminalitet og hatefulle ytringer skal prioriteres foran andre hendelser som i seg selv er mer alvorlige. Som lederen for gruppa sier: «Det er ikke noe vi har dratt med oss fra [politihøg]skolen. Det er en holdningsgreie som tar litt tid.»

Også forskningslitteraturen har vist at hatkriminalitet ofte ses på som mindre viktig kriminalitet av politiet. Flere studier finner at politiet, ofte ubevisst, opererer etter et klart hierarki over hva slags type kriminalitet som blir sett på som «ordentlig» og relevant for politiet (se Hall 2013: 129). Bowling (1999) fant for eksempel at rasistisk motivert kriminalitet kom langt ned i hierarkiet

hos det britiske politiet. Dette til tross for økt politisk oppmerksomhet og på tross av en sterkere prioritering av etterforskning på slike forhold (se Hall 2013 for en grundig diskusjon).

Hatkrim-gruppa forteller at de ikke opplever en sterk motstand i det norske politiet mot å prioritere hatkriminalitet, men at det tar tid før forståelsen av fenomenet og skadevirkningene det kan ha, forankrer seg ordentlig.

Samtidig finnes det ingen offisiell og felles definisjon av hatkriminalitet i politi-Norge. Det som skiller hatkriminalitet fra mange andre typer saker politiet jobber med, er at det kan referere til hvilket som helst straffbart forhold, bare motivasjonen er «hatefull». Selv om det mangler en felles definisjon, bruker Politidirektoratet i sine seneste publikasjoner definisjonen som Oslo politidistrikt har utviklet, som ble gjengitt innledningsvis i dette kapitlet (se Oslo politidistrikt 2015: 3; Politidirektoratet 2015: 2). Denne har likevel ikke status som en offisiell definisjon. Mangelen på en felles definisjon oppleves som en klar utfordring av medlemmene i hatkrim-gruppa (se også LDO 2015). Så lenge det ikke er avklart hva som regnes som hatkriminalitet, er det heller ikke avklart hva slags saker som skal prioriteres. Samtidig er nok uklarheten mindre prekær når det gjelder hatefulle ytringer, fordi det her er en lovbestemmelse (§ 185) som definerer fenomenet for politiet.

Som vi har vært inne på i innledningen, kan det blant annet i forbindelse med forebyggende arbeid være relevant å operere med en bredere forståelse av fenomenet hatefulle ytringer enn det som reguleres i § 185 (jf. LDO 2015). Representanten fra Oslo politidistrikt understreker også at den forebyggende innsatsen må være rettet mot både straffbare og ikke-straffbare ytringer. Men i det praktiske politiarbeidet er hatkrim-gruppa tydelige på at det er en streng juridisk definisjon som gjelder. Som etterforskeren forklarer:

Vi jobber med etterforskning av straffesaker. Det blir litt svart-hvitt for oss, enten er det straffbart og vi etterforsker det, eller så er det ikke det. For oss i politiet er det veldig enkelt.

De er imidlertid også opptatt av at folk skal ha en mest mulig riktig forståelse av hva slags ytringer som dekkes av loven, fordi det er uheldig med usikkerhet om hva som kan anmeldes og ikke: «Det er jo kjedelig hvis folk kommer og anmelder det de mener er hatefulle ytringer, og så blir det henlagt fordi det ikke er straffbart.» De refererer blant annet til situasjonen i Sverige, hvor det er mye høyere anmeldelsestall på hatkriminalitet enn i Norge, men hvor de er nødt til å henlegge mange saker fordi ingen straffbare forhold er bevist.

Samtidig viser de til at det legges vekt på «hat» i hatkriminalitet og hatefulle ytringer, og det kan gi inntrykk av at ytringene må være ekstreme, mens loven om hatefulle ytringer også dekker ytringer som «forhåner» eller snakker nedsettende om en gruppe. Det er uansett en kommunikasjonsutfordring å gi publikum en mest mulig riktig forståelse av hva de kan anmelde.

På den ene siden er det viktig å få kommunisert at man tar denne typen saker alvorlig, og at det nytter å anmelde, og de prøver å gi et omtrentlig bilde av hva som kan anmeldes. På den andre siden spør representanten fra Oslo politidistrikt retorisk om det kan ha noen konsekvenser å løfte frem hatkriminalitet:

Det er et stort dilemma: Hva gjør vi når vi sier at dette er viktig? Kan vi bidra til å blåse det opp og male fanden på veggen? At ting folk før blåste av, gjør at de nå føler seg som ofre for kriminalitet? Hva gjør man når man drar i gang et sånt apparat? Det er store spørsmål som vi gjerne skulle hatt forskning på.

Hatefulle ytringer – konkrete erfaringer

I denne delen skal vi gå over til å se på politiets erfaringer med saker om hatefulle ytringer. Hvem er det som anmelder eller tipser om hatefulle ytringer, hvilke grunnlag retter ytringene seg mot, og hvem står bak ytringene?

Hvor anmeldelsen eller tipset kommer fra

Vi har allerede vært inne på at mange av sakene hatkrim-gruppa jobber med, har kommet inn som anmeldelser fra organisasjoner, spesielt når det gjelder hatefulle ytringer på nettet. Ofte har organisasjonene selv fått tips om innhold på nettet, som de vurderer som så grovt at de ønsker å anmelde. En del av anmeldelsene kommer også direkte fra enkeltpersoner.

Tipsmottaket om rasistiske ytringer på internett får derimot nærmest utelukkende inn tips fra enkeltpersoner, og politiet har ikke inntrykk av at organisasjonene er aktive brukere av tipsløsningen. Kripos beskriver at det er stor variasjon i tipsene de får inn, både når det gjelder innhold og alvorlighetsgrad. En del av tipsene som kommer inn via tipsmottaket for rasistiske ytringer på nettet, omhandler innhold som ikke går på rasistiske ytringer. De anslår at rundt 35 prosent av tipsene omhandler «reelle rasistiske ytringer».

Tipsmottaket er et lavterskeltilbud for å gjøre politiet oppmerksom på innhold på nettet. Hatkrim-gruppa forholder seg kun til saker som er anmeldt, for som

den ene etterforskeren sier: «Det er sånn at de som anmelder der ute, de finner seg en terskel. Hva er ille nok til at vi skal anmelde? Og så får vi inn de tilfellene.» Hatkrim-gruppas oppfatninger er at folk har en høy terskel for å anmelde saker. Som lederen forklarer: «Det er ikke mange sakene som blir henlagt fordi det ikke er noe å undersøke. De aller fleste sakene er straffbare.» Sett i sammenheng med de relativt lave anmeldelsestallene på hatefulle ytringer og hatkriminalitet, er det dermed sannsynlig at folks terskel for å anmelde er for høy, og at mange potensielt straffbare saker aldri anmeldes.

Hatkrim-gruppa er opptatt av at hatefulle ytringer og hatkriminalitet kan oppleves som summen av mange små, mindre alvorlige krenkelser (se også Bowling 1999). Når disse erfaringene bygger seg opp over tid, kan man en dag få nok og anmelde. Etterforskeren beskriver det slik:

Man tåler en god del når man har lært seg til at folk slenger en del kommentarer etter deg. Men så kan det være den tiende kommentaren den dagen, den var ikke den verste, du fikk høre noe verre i stad, men du har blitt sliten etter lang tid med mange kommentarer, og så er det den som får det til å tippe over.

Informantene utdyper: «Du blir trakassert over tid. Kanskje er ikke den enkelte hendelsen veldig straffbar i seg selv, men over tid gir det skadevirkninger». Derfor jobber hatkrim-gruppa også med saker som gjelder trakassering over tid, i forhold der den enkelte hendelsen som har blitt anmeldt, ikke nødvendigvis er så alvorlig.

Grunnlag for hatefulle ytringer

Hvilke grunnlag er det ytringene som kommer inn til gruppene, særlig rettes mot? Tipsmottaket handler spesifikt om rasistiske ytringer, så der er det primært etnisitet og hudfarge som er grunnlaget for de hatefulle ytringene som det tipses om. Hos nettpatroljen er det ingen avgrensning i tematikken folk henvender seg om, og det de kommer mest i befatning med, er hatefulle og truende ytringer knyttet til migrasjon og migrasjonsstrømmen, eller det de beskriver som «brede strøk av fremmedfrykt». Den ansvarlige for nettpatroljen forklarer: «Og da blir det litt blandings mellom om det er hudfarge eller religion, det er ikke alle som vet hva de er sinna på.» Når det gjelder de andre grunnlagene som er dekket av straffeloven § 185, har de fått noen få kommentarer på ytringer rettet mot nedsatt funksjonsevne, mens de ikke har fått noen tips om ytringer rettet mot seksuell legning.

Bildet hatkrim-gruppa tegner, er svært likt. Blant sakene de får inn, er etnisitet det største grunnlaget for hatefulle ytringer, mens det har vært en økning i saker på religion. Det har vært svært få saker om seksuell orientering og ingen på nedsatt funksjonsevne. I sum tegner det seg altså et klart bilde av at omfanget av innmeldte saker på hatefulle ytringer oftest er knyttet til ulike sider ved innvandrere og innvandring, noe som er i tråd med tendensene som vi beskrev i kunnskapsgjennomgangen i kapittel 3.

Avsenderne

Hva kjennetegner avsendere av hatefulle ytringer? Bildet som tegnes, er ikke helt entydig. Den ansvarlige for tipsmottaket sier:

Inntrykket er at dette er hvermannsen. Man kan ikke avgrense det til kjønn eller alder eller geografisk lokasjon. [...] Man kan ikke profilere vedkommende på den måten.

Juristen i hatkrim-gruppa beskriver imidlertid de typiske sakene de får inn på hatefulle ytringer på internett som:

[...] folk som har mistet jobben nylig, og synes det er veldig skummelt med flyktingkrisen og folk som kommer hit og terror. Og så har de sittet en sen natt og drukket for mye og så kommer det ting ut som de ser i ettertid at dette var ikke helt greit. Jeg synes vi har mye av det der.

Hun utdyper videre at det ikke er uvanlig med «alkoholmisbruk, rusmisbruk, kanskje også litt psykiatri».

Nettpatroljen er til tider i dialog med avsendere av hatefulle ytringer. Den ansvarlige for nettpatroljen mener de ser to typer avsendere: de som kan korrigeres og gjengangerne:

Du har de som sier noe i affekt. Og så sier du ifra, også sier de 'Jaja, jeg skjønner at det ikke er lov'. Så blir det bedre, i hvert fall hos oss, jeg vet ikke hva de gjør andre steder. Så er det de som bare spyr ut. Hvor mye som er det ene og det andre, det vet jeg ikke.

Denne inndelingen gjenspeiles i hatkrim-gruppas erfaringer, men de knytter den også til forskjellen mellom ulike typer plattformer:

Facebook-kommentarene er ofte korte og enkeltstående. Det viser seg ofte at gjerningspersonene, etter mitt inntrykk, angret veldig og skjønner at man har gått for langt. Mens blogg-sakene er folk som har skrevet mange innlegg over tid, og er langt inne i noen konspirasjonsteorier. At politiet kommer, er bare en bekreftelse på det de alltid har tenkt.

I kunnskapsgjennomgangen i kapittel 3 så vi at en sterk følelse av hat ikke nødvendigvis er en primær motivasjon for hatefulle ytringer (for eksempel Erjavec & Kovačić 2012). Dette er også noe hatkrim-gruppa trekker frem. Etterforskeren forklarer det ikke alltid virker som det ligger så mye i ytringene:

Det er jo litt typisk at når man skal si noe stygt så velger man det man ser: du har utestående nese, du er homo, muslim. Det er så lett å se etter sånne ting og tenke at dette stikker litt. 'Nå skal du føle min vrede.' Men det er vanskelig å veie det opp, er det hatefulle ytringer fordi du har ordentlig nedsettende negative holdninger i bønn eller var det fordi du bare der og da skal finne på noe.

Samtidig understreker informantene at det rent juridisk, og for den fornærmede, ikke nødvendigvis spiller noen rolle hva motivasjonen for ytringen er:

Den fornærmede vil oppleve det like krenkende, tror jeg, uansett om du egentlig ikke mente det så veldig, og bare slengte det ut av deg. De ser ikke forskjell på de som har ment det hele livet og ikke. Det er de samme tingene som blir sagt.

Spesielt i den amerikanske forskningslitteraturen har det vært rettet mye oppmerksomhet mot organisert hat og hatgrupper. Basert på sakene som kommer inn, mener imidlertid politiet at dette er mindre relevant i en norsk sammenheng. Hatkrim-gruppa har hatt lite etterforskning av nettverk. Sakene de får inn, handler oftest om folk som opptrer alene. Kripos forteller at de får inn tips om grupper på Facebook, men de er opptatt av at disse gruppene ikke bør ses på som organiserte hatgrupper tilsvarende de man finner mange av i USA:

Det er ikke det samme. Vi får tips om aktiviteten for eksempel på en Facebook-gruppe som gjør at folk reagerer. Men det er ikke sånn at dette er folk som møtes hele tiden og møtes regelmessig. Det er ganske lett å bli medlem av en gruppe på nett. [...] Det kan føles ganske uforpliktende å bli medlem av en gruppe og finne seg noen meningsfeller.

Likevel beskriver de en gruppedynamikk på nettet hvor ulike grupperinger med motstridende syn hauser hverandre opp, og bidrar til å skape sterkere samhold innad i gruppene. De har også eksempler på internettgrupper på Facebook som begynner som en arena hvor meningsfeller kan møtes og diskutere, og som blir til et verktøy disse personene bruker for å organisere seg i den virkelige verdenen.

Praktiske vurderinger av grenseoppgangen mellom straffbare og uønskede ytringer

Et av formålene med denne casestudien av politiets arbeid med hatefulle ytringer har vært å få mer kunnskap om hvordan politiet håndterer og vurderer grenseoppgangen mellom straffbare og lovlige ytringer. Faktiske juridiske grenseoppganger ble utredet i kapittel 2. Her er vi interessert i vurderingene til dem som i praksis jobber med deler av dette lovverket.

Juristen i hatkrim-gruppa forteller at de nå har fått opp en god base av saker de har tatt for retten på hatefulle ytringer. Det har tidligere vært få saker om hatefulle ytringer i retten, og de har derfor tatt det skritt for skritt for å finne ut hva de kan få gjennom.

Juristen mener: «Det har vært en oppfatning lenge om at terskelen for å få disse sakene gjennom er høyere enn det faktisk er, etter min erfaring. Både blant folk flest, men også blant jurister.» I 2012 kom det en dom i Høyesterett i den såkalte dørvakt-saken (se kapittel 2 for en nærmere beskrivelse av denne), som har vært definerende. Juristen forklarer:

Før det [dørvakt-saken] var det en rettspraksis som etter min mening var vanskelig å bli klok på, og vanskelig å vite hvor grensene gikk. Og man hadde noen frifinnelser i Høyesterett. Så jeg tror man var redd for å prøve saker etter den bestemmelsen. I 2012 kom en kjennelse, den bruker jeg i hver eneste sak jeg har i retten.

Juristen forklarer videre at hun mener Høyesterett i denne dommen gjør en grenseoppgang mellom politiske og religiøse ytringer på den ene siden og ren sjikane på den andre. Og ren sjikane:

[...] har ingenting med det ytringsfriheten skal beskytte, som er det frie ordskiftet. Her er vernet av ytringsfriheten veldig, veldig lite, om noe. Og man sier at dette er klart straffbart.

Skillet mellom ren sjikane og politiske/religiøse ytringer er en sentral grenseoppgang juristen ser etter når hun vurderer saker som går på hatefulle ytringer. Juristen opplever altså saker som går på ren sjikane, som lette å vurdere og å få gjennom i retten. Mange av sakene om hatefulle ytringer på internett er nettopp av denne typen. Altså saker hvor det ikke foreligger noen diskusjon eller meningsutveksling, eller politiske eller religiøse ytringer, det er kun negative skjellsord, som i eksemplet hun kommer med: «Jævla svarting, disse utlendingene, ha dere ut av landet.» Når det gjelder saker som er ren sjikane, har ikke hatkrim-gruppa så høy terskel for å opprette sak.

Når det gjelder ytringer som på en eller annen måte er av religiøs eller politisk karakter, derimot, er de mer varsomme med å opprette anmeldelse, selv om de også kan opprette anmeldelser på denne typen saker hvis innholdet er ekstremt. Juristen trekker frem nettopp denne typen ytringer, de politiske og religiøse, som de vanskeligste å håndtere rent juridisk, delvis fordi det mangler god veiledning i forarbeidene.

Juristen hos hatkrim-gruppa trekker frem to momenter til som Høyesterett legger vekt på når de vurderer om ytringer er straffbare. Det første er hvorvidt det er en oppfordring eller tilslutning til integritetskrenkelser (altså skader på personer) mot grupper. Da vil det fort være straffbart. Hun forklarer: «Typisk hvis du ser trusler om vold, eller om det er fint at jøder blir drept, da tenker jeg at vi oppretter [sak].» Det andre momentet er om det er en grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd. Dette synes juristen er mer uholdbar fordi det er vanskelig å vite hva som ligger i begrepet. Hun kommer likevel med et eksempel:

Typisk en sak vi hadde, hvor afrikanere ble omtalt som halvaper som bare voldtar og plyndrer og kan brukes som primitive våpen. Det er en måte å omtale en hel gruppe mennesker på, nesten å snakke om dem som de er dyr. Det er en grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd, det er såpass klart, at da oppretter vi [sak].

Når det gjelder hatefulle ytringer på internett, trekker juristen frem en uklarhet i den nye straffeloven som gjelder tillegget om at det ikke bare er ytringer som er fremsatt på offentlig sted, som omfattes av paragrafen, men også ytringer som fremsettes «i andres nærvær». Hun opplever at det er uklart hva som menes med andres nærvær når det er snakk om ytringer på nettet:

Der er det litt uklart hva man mener med andres nærvær. Vi har så vidt begynt å bruke dette. For eksempel på Facebook med private grupper med for eksempel ti medlemmer. Og noen på denne gruppen tilhører også – for eksempel at det er hatefulle ytringer mot muslimer, og at en i gruppa er muslim. Er det andres nærvær? Eller må det være fysisk nærvær? Det er alltid et etterslep i loven når det gjelder internett. [...] Det står ingenting om det noe sted. Men det får jeg bare prøve i retten.

Til sammen er det tre kriterier juristen trekker fram som hun ser på for å vurdere om en ytring er straffbar: Det første er å vurdere om det er ren sjikane eller en politisk eller religiøs ytring. Deretter ser hun på om det er oppfordring eller tilslutning til integritetskrenkelser (for eksempel trusler eller oppfordring til vold), og om det er en grov nedvurdering av menneskeverdet.

Lederen for hatkrim-gruppa trekker frem et annet moment i vurderingen av ytringer. Hun forteller at de også får inn saker som gjelder ytringer som i seg selv ikke er alvorlige nok til for eksempel å defineres som trusler, men som likevel oppleves som skremmende. Hun beskriver en sak av denne typen:

Vi har en sak hvor de sier «takk, takk, tikk, takk». Det sies en del ting, men som ikke er rene trusler. Det mener vi kan falle inn under hensynsløs atferd. Jeg føler vi driver og prøver oss frem på den. Det er egentlig en 'ekskjæresteparagraf'. De som aldri slutta, som alltid hadde noe å hente og tar kontakt uten at det er noe grunn til det. Der får vi favna en del saker som er straffbare på å være skremmende og hensynsløse, men som ikke er direkte trusler eller ren vold.

Selv om ytringen i seg selv ikke når opp til å være en trussel, prøver de seg altså frem med en annen paragraf for å kunne straffeforfølge ytringen (se også diskusjonen i kapittel 2 om andre paragrafer i straffeloven som kan anvendes mot ytringer som ikke faller inn under § 185).

Når det gjelder grunnlagene som dekkes av § 185, påpeker juristen at de synes det er en mangel i lovgivningen:

Med hatefulle ytringer er det fortsatt et problem at det ikke er noe vern av transpersoner, tenker vi. Av en eller annen grunn har man bare tatt med homofil orientering. Strengt tolket omfatter ikke det personer med en annen kjønnsidentitet. Vi synes det er rart fordi de er veldig utsatt når det gjelder hatkriminalitet, og sikkert hatefulle ytringer. Så det er noen sårne ting som mangler i loven.

Hun etterlyser altså at kjønnsidentitet og/eller kjønnsuttrykk spesifiseres som et vernet grunnlag når det gjelder hatefulle ytringer. I den engelskspråklige forskningslitteraturen er det diskusjoner om hvorvidt også kjønn burde være et vernet grunnlag (Mason 2014: 63–65). På spørsmål om hva hun tenker om dette, er derimot juristen mer tilbakeholden, og understreker at formålet med loven – og grunnen til at sakene skal prioriteres – er å verne grupper som er spesielt sårbare og har et særskilt behov for vern.

For å oppsummere er erfaringen til den fagansvarlige juristen på hatkrim-gruppa at det blant en del jurister og andre er en feilaktig oppfatning om at saker om hatefulle ytringer er vanskelige å håndtere, og at terskelen for å få en sak gjennom er høy. Etter å ha prøvd en rekke saker for retten er hennes erfaring snarere at mange av sakene er greie å få gjennom, og at jussen er klar på en del punkter. Samtidig peker hun på momenter hun fortsatt opplever som uklare, både i lovteksten og i rettspraksis. Hun forteller at de har bygget seg opp en base med saker som gjør at de er tryggere på vurderingen av hvilke ytringer som

rammes av bestemmelsen om hatefulle ytringer. Ambisjonen er nå å jobbe mer med straffeutmåling, som de ikke har jobbet like mye med.

Politiets perspektiver på forebyggende arbeid

Hvordan kan og bør politiet jobbe forebyggende med hatefulle ytringer? I denne delen går vi gjennom informantenes synspunkter på og dilemmaer knyttet til hvordan politiet best kan jobbe forebyggende mot hatefulle ytringer. I neste kapittel går vi gjennom kunnskap og forskning om ulike forebyggende strategier.

Faren for å bli et «meningspoliti»

Et poeng som går igjen i intervjuene, er at det er viktig å unngå å bli et «meningspoliti». For eksempel sier en av informantene: «Vi er veldig opptatt av å ikke være meningspoliti, og har hatt mange diskusjoner rundt det. Politiet skal være siste ledd.»

Denne problemstillingen ble aktuell i kjølvannet av *Handlingsplanen mot radikaliserings og voldelig ekstremisme*. Da fikk politiet i oppdrag å være mer aktive på internett for å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme. Kripes beskriver vurderingene de gjorde i den forbindelse:

Oppdraget var i utgangspunktet at vi skulle delta i diskusjoner på nett også, men vi fikk dempet det fokuset. Vi hadde innsigelser mot at politiet skulle inngå i diskusjon om ideologi. [...] Politiets oppgave er ikke å gå inn og korrigere folks meninger om ting, men mer å sørge for sikkerhet og lov og orden. Vi sa at i den utstrekning vi skal delta aktivt i noe, så gjør vi det primært gjennom nettpatroljen og så ved å påpeke faktafeil og gi generelle normer, enn å gå inn i enkeltdiskusjoner. (Kripes)

Kripes beskriver at de har klare motforestillinger mot at politiet går inn i diskusjoner, og forsøker å komme med såkalte motnarrativer («counternarratives») (se beskrivelse av denne strategien i kapittel 6). I stedet beskriver de sitt arbeid med hatefulle ytringer på nett som «av informativ karakter». De har rettet oppmerksomheten mot loven mot hatefulle ytringer, skrevet et notat på Facebook om den, og kommet med eksempler på hva som rammes av bestemmelsen og ikke.

Spre kunnskap om lovverket

Et viktig aspekt ved forebyggende arbeid, som både hatkrim-gruppa og Kripes trekker fram, er nettopp behovet for å spre kunnskap om lovverket. De påpeker

at forebyggende politiarbeid alltid har lagt vekt på informasjon om hva som er lov og ikke lov. Hatefulle ytringer og ytringsfrihet er temaer som engasjerer folk, og som stadig er gjenstand for offentlig debatt. Kripos får mange spørsmål om hatefulle ytringer på nettpatroljen. Folk lurer på hvor mye de kan si, og hvor grensene går for hva som er lovlig. Som lederen av gruppa ved Kripos beskriver:

Internett er særegent i at det er mange subkulturer som har utviklet seg over tid, uten noe særlig myndighetstilværelse. Mange tror at du kan si hva du vil på internett uten at det er gærent. Det er ikke riktig.

Også hatkrim-gruppa påpeker at det er uklarhet i offentligheten om hvor grensene går. De mener at selv i den akademiske og offentlige debatten er det mange som har feilaktige oppfatninger om at alle ytringer er beskyttet av ytringsfriheten.

Mens Kripos informerer om lovverket gjennom nettpatroljen på Facebook, holder hatkrim-gruppa mange foredrag der de understreker at visse typer ytringer er straffbare, og at politiet er pålagt å prioritere denne typen saker. Begge gruppene har i tillegg en klar mediestrategi, og bruker mediene aktivt for å informere om lovverket. Juristen ved hatkrim-gruppa forteller at de prøver å være ute i mediene med sakene de har, for å gjøre dem kjent, og med tanke på en allmennpreventiv virkning: «Du kan ikke si hva som helst på internett.»

Selv om politiet ser informasjon om lovverket som en sentral del av det forebyggende arbeidet, understreker Kripos at de prøver å vri oppmerksomheten bort fra akkurat hvor de juridiske grensene går: «Vi har kommunisert ut at for oss handler det om å oppføre seg ordentlig og fokusere på det, i stedet for å være opptatt av akkurat hvor den grensa går.» Dette understreker at det i mange praktiske tilfeller, og i et forebyggende perspektiv, kan være nyttig å operere med en vid forståelse av hatefulle ytringer.

Oppsøkende virksomhet på nettet

En annen måte å jobbe forebyggende på er oppsøkende virksomhet på nettet, noe nettpatroljen har som ambisjon å få til etter hvert. Tanken er at ren tilstedeværelse på nettet kan virke forebyggende: «Det samme er jo hvis det er en samling på torget og det står to politimenn der, så har det en effekt. Det samme kan man gjøre på internett.» En strategi de ser for seg, er å be om å få bli medlem i grupper hvor de vet det er sannsynlig at det kan komme straffbart innhold:

[...] bare å be om å bli medlem, så vet de at vi kjenner til dem. Og så er det mange begrensninger. Man har ingen umiddelbar håndheving, lov-giver på internett er jo egentlig brukervilkårene til Facebook. Men vi tenker at selv om vi ikke kan direkte overføre alle grepene fra det virkelige liv, kan vi ta med noen prinsipper. Som for eksempel synlighet.

Foreløpig er det mange tekniske begrensninger knyttet til oppsøkende virksomhet på nettet. I tillegg møter politiet på utfordringen som er nevnt tidligere: På internett har ikke politiet mulighet for å håndheve lovverket umiddelbart, og det kan svekke deres autoritet.

En annen utfordring ved oppsøkende virksomhet på nettet er å få en forståelse innad i politiet om at politiets tilstedeværelse på nett ikke bare er en kommunikasjonsoppgave, men faktisk politiarbeid. Kripos opplever at det er vanskelig å få gehør for at man trenger å gjøre politiarbeid på internett. Synlig tilstedeværelse på nett har stort sett vært drevet av kommunikasjonsfolk og vært rettet mot omdømmebygging og rekruttering. Informantene beskriver at det eksisterer «en konservativ oppfatning om at internett er noe kommunikasjonsavdelingene holder på med. Det er ikke politiarbeid». Kripos har imidlertid vært opptatt av å utforske hvordan de «vanlige» politimetodene kan overføres til den digitale sfæren.

Etterforskning og påtale som forebygging

Selv om hatkrim-gruppa er en etterforskningsgruppe og ikke har et mandat om å jobbe forebyggende, understreker de at «god etterforskning er forebygging». Kritikken tidligere gikk på at slike saker ikke ble tatt på alvor når de ble anmeldt. Det å vise at sakene er prioritert, kalle folk inn til avhør og ha god oppfølging av fornærmede, har også en forebyggende effekt. Som juristen ved hatkrim-gruppa sier: «Jeg liker å tro at det kan ha en allmennpreventiv effekt, bare det at man blir avhørt og dømt.»

Lederen for hatkrim-gruppa utdyper:

Vi tenker at det vi gjør som er forebyggende, er at vi har ganske stor oppklaringsprosent. Vi klarer å etterforske sakene godt og får irettført dem [føre sakene for retten], det virker preventivt i seg selv.

Dermed kan etterforskning og påtale i seg selv bli sett på som en del av forebyggingsarbeidet.

Mangel på en forebyggende strategi

Det finnes ingen samlet forebyggende strategi knyttet til hatefulle ytringer, verken nasjonalt eller i Oslo politidistrikt, hvor hatkrim-gruppa hører hjemme.

Som nevnt er hatkrim-gruppa en etterforskningsgruppe og har dermed ikke forebygging som mandat. På politistasjonen de er lokalisert, har en person på den forebyggende seksjonen fått fagansvar for hatkriminalitet, og vedkommende er i ferd med å prøve ut et undervisningsopplegg om tematikken for skoleelever. Dette er imidlertid kun et lokalt initiativ på denne stasjonen.

De forebyggende enhetene i Oslo politidistrikt har ikke vært en del av opplæringen om hatkriminalitet på en systematisk måte, selv om noen sannsynligvis har vært med på samlingene som hatkrim-gruppa har arrangert. Informantene viser til at alle forebyggende grupper i Oslo politidistrikt har minoritetskontakter og ekstremismekontakter som er ute og forebygger i det daglige. De har grundig opplæring i tematikken, og representanten fra Oslo politidistrikt poengterer at siden de jobber på små enheter, blir det kompetansespredning fordi de snakker med sine kollegaer. Av grunnlagene som dekkes av § 185, jobber imidlertid ekstremismekontaktene kun opp mot etnisitet og religion. I tillegg til ekstremismekontaktene er dialogpolitiet i politidistriktet i kontakt med mange ytterliggående grupper, og kan informere dem om hvor grensene går. Likevel er det ingen som har et formalisert ansvar for forebygging av hatkriminalitet og hatefulle ytringer.

Også når det gjelder forebyggende arbeid, understreker informantene viktigheten av det lokale arbeidet. Lederen for Kripas' arbeid med politiets tilstedeværelse på nettet sier:

Forebygging skjer helst lokalt. Nettopp fordi det er begrenset mulighet til å gripe inn på internett. Hvis noen opererer, sogar med fiktivt navn, så kan vi ikke gripe tak i dem sånn vi kan på gata. Hvis vi får den på lokalt nivå, så kan man ha lokalforebyggende tiltak mot grupper eller enkeltpersoner som utmerker seg. Selv om geografien viskes litt ut på internett, bor disse menneskene et sted. Vi er veldig opptatt av å få dette ut til politidistriktene.

Utfordringen med et lokalt ansvar for forebygging er at det er mangel på kompetanse og kapasitet lokalt.

Erfaringer med arbeidet mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet

Hvilke erfaringer har hatkrim-gruppa og Kripos gjort seg så langt når det gjelder arbeidet med hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett? Kripos' arbeid er relativt nyoppstartet, og når dette skrives, er de i gang med en internevaluering. Hatkrim-gruppa har holdt på lenger, og mener at de ser resultater av arbeidet allerede.

Ett mål med opprettelsen av hatkrim-gruppa var å øke antall anmeldte forhold på hatkriminalitet i Oslo, noe distriktet har lyktes med. Det første året hatkrim-gruppa var virksom hele året, var det mer enn en dobling av antall anmeldelser fra året før (fra 64 i 2014 til 133 i 2015) (Oslo politidistrikt 2016: 4). Et av målene med opplæringen om hatkriminalitet har vært at politiet selv skal skrive flere anmeldelser på hatkriminalitet. Tallene for 2015 viser at det har vært en dobling i antall anmeldelser fra politiet, og det har samtidig vært mer enn en dobling i anmeldelser fra fornærmede (Oslo politidistrikt 2016).

Hatkrim-gruppa melder at folk i politidistriktet begynner å bli bevisste på hvordan de skal håndtere hatkriminalitetssaker, og at slike saker skal sendes til dem. Da Oslo statsadvokatembete hadde inspeksjonsrunde, fant de svært få saker på hatefulle ytringer eller hatkriminalitet som ikke hadde blitt fanget opp, og det så gjennomgående ut som om disse sakene hadde blitt håndtert riktig i distriktet.

Ikke alle sakene var avgjort da Oslo politidistrikts siste rapport ble skrevet, men rapporten melder at en tredjedel av de anmeldte forholdene om hatkriminalitet endte i forelegg, tiltale eller tilståelsesdom. Oslo politidistrikt konkluderer selv slik:

Dette er langt over hva man tidligere har hatt i noe politidistrikt i Norge så lenge det er ført statistikk, og må sies å være et svært godt resultat for Oslopolitiets hatkrimgruppe. (Oslo politidistrikt 2016: 22)

Hatkrim-gruppa understreker at ingen saker så langt har vært henlagt på grunn av kapasitetsmangel.

Representanten fra Oslo politidistrikt oppsummerer erfaringene med hatkrim-gruppa slik:

Nå prioriterer vi sakene på en helt annen måte. Og de fornærmede føler seg ivaretatt. Vi har gjort et godt stykke arbeid med å oppklare jussen. Og fått kompetanse på å ta avhør i denne typen saker. Arbeidet har vært tillitvekkende.

En grunn til at arbeidet har vært vellykket, har, ifølge gruppa selv, vært at arbeidet har vært samlet. Én samlet gruppe har hatt et særskilt ansvar for hatkriminaliteter, og de har kunnet jobbe mer eller mindre fullt med tematikken. For juristen har det blant annet vært viktig å kunne jobbe konsentrert med avgrensede problemstillinger, og dermed få «mengdetrening». Dette har vært særlig viktig når det gjelder hatefulle ytringer, som er et felt hun mener mange jurister synes er vanskelig å håndtere. Manglende kompetanse kan i verste fall føre til at saker blir liggende, mens juristene heller konsentrerer seg om saker de synes er greiere. Juristen på hatkriminalitet-gruppa forklarer:

Det jeg så fort når jeg begynte å jobbe med det, er at det ikke er så vanskelig, egentlig. Du må bare få litt mengdetrening. Og få litt magefølelse på hva som fungerer og ikke. Det har vært viktig for meg, og gruppa, å få mengdetreningen, og når vi jobber spesifikt med det, kan man gi det den prioriteringen det skal ha. Hvis det skal spres, er det så sjelden at man får en sånn sak, at du ikke får mengdetreningen, og det kan lett drukne i andre saker, som familievold, som også skal prioriteres.

Prioritering av ressurser er alltid en utfordring i politiet. Lederen av hatkriminalitet-gruppa forklarer at selv om det er en hard kamp om stillinger i politidistriktet, har de fått stillinger når de har bedt om det. Likevel opplever de et kapasitetsproblem. Gruppas suksess i å frembringe nye anmeldelser betyr at de får for mye å gjøre. Etterforskning er primæroppgaven, og i perioder med mye saker går etterforskning på bekostning av foredrag og opplæring. De har ikke ressurser til å lære opp alle de skal. Juristen merker også at saksomfanget har økt; noe som gjør det mer krevende å balansere hatkriminalitetssakene med andre sakstyper hun har ansvar for, og som også er definert som saker som skal prioriteres.

Både Kripos og hatkriminalitet-gruppa presiserer at de har gjort nybrottsarbeid på sine områder. Det lå få føringer for dem i utgangspunktet, og de har måttet utvikle arbeidsmåter og tilnærminger selv underveis i arbeidet. De har lært mye gjennom prøving og feiling. Alt i alt opplever de at arbeidet mot hatkriminalitet og hatefulle ytringer har vært en suksess, ved at både kunnskapen om fenomenet og anmeldelsesfrekvensen har økt. Når det gjelder den videre organiseringen av arbeidet, er begge gruppene opptatt av at dette ikke bør sentraliseres, men at det må bygges kapasitet og kompetanse i de andre politidistriktene. Dersom

hatkrim-gruppa og Kripas får ressurser til det, er de positive til å bistå distriktene i oppbyggingsarbeidet.

Oppsummering

Det er stort samsvar mellom hvordan hatkrim-gruppa i Oslo politidistrikt og Kripas tenker rundt arbeidet med hatefulle ytringer. De baserer seg på tips eller anmeldelser som kommer inn til dem, og de «leter» i svært liten grad etter potensielt straffbare ytringer på nettet. Begge gruppene legger vekt på viktigheten av lokal oppfølging, altså at sakene skal håndteres av politidistriktet der gjerningspersonen er hjemmehørende, selv om det er svært varierende kompetanse om tematikken i de ulike distriktene. Sakene om hatefulle ytringer de to miljøene kommer i befatning med, er i all hovedsak rettet mot etnisitet, nasjonalitet og religion. Både Kripas og hatkrim-gruppa understreker at ikke bare etterforskningen bør foregå lokalt, men at også forebyggingsinnsatsen må være lokal om den skal være vellykket. Det finnes imidlertid ingen samlet forebyggende strategi knyttet til hatefulle ytringer, verken nasjonalt eller i Oslo politidistrikt, hvor hatkrim-gruppa hører hjemme. I tillegg er det lite kompetanse om hatefulle ytringer og hatkriminalitet i politidistriktene. Dette gjør at saker om hatefulle ytringer sannsynligvis ikke prioriteres på den måten som de skal, og at slike saker blir sett på som mer juridisk krevende enn det de i realiteten er. Begge gruppene har lagt ned betydelig arbeid i å bygge kompetanse og utvikle arbeidsformer. Erfaringene fra arbeidet er gode, men det er åpenbart et behov for å bygge kompetanse og kapasitet lokalt, både for å kunne jobbe forebyggende og for å etterforske og gå i retten med slike saker.

6 Forebygging og bekjempelse av netthat

Det verserer ulike ideer om hvordan man best forebygger hatefulle ytringer. Disse ideene henger gjerne sammen med forståelsen av offentlighetens rolle, og de aktualiserer ulike posisjoner i debatter om ytringsfrihet. Som beskrevet innledningsvis i rapporten er én posisjon at alle ytringer bør slippes til så de kan imøtegås i det offentlige rom. Utredningen til Ytringsfrihetskommisjonen på slutten av 1990-tallet (NOU 1999: 27) tar nettopp denne posisjonen. Kommisjonen argumenterte for en vidtrekkende aksept for hatefulle og andre uønskede ytringer, fordi slike ytringer best bekjempes med motargumenter, selv om kommisjonen også anerkjente at hatefulle ytringer kan ha negative konsekvenser for dem som rammes. Kommisjonen la til grunn at:

... friheten til å ytre seg i det offentlige rom fører til utluftning, renselse og anstendiggjøring av standpunkter gjennom samtale og kritikk. For at offentligheten skal fungere på denne måten, må de diskriminerende holdninger komme til uttrykk, for det er først når de er uttrykt, at de kan bekjempes gjennom offentlig kritikk. I prinsippet er altså ytringsfrihet tenkt som et vern mot diskriminering. (NOU 1999: 27: 10)

Det ligger altså til grunn en antagelse om at «offentlighetens rensende funksjon» i seg selv vil kunne være det beste vernet mot hatefulle ytringer. Under ligger det en vurdering av at undertrykkelsen av sterke ytringer har negative konsekvenser for ytringsfriheten, noe som gjør at toleransen for ubehagelige ytringer skal være høy.

Andre har stilt spørsmål ved premisset om «offentlighetens rensende funksjon», og snarere lagt vekt på at ytringsfriheten som verdi må veies opp mot andre sentrale verdier i et liberalt demokrati, som vern av minoriteter (såkalt «balance of harms», se for eksempel Bangstad & Vetlesen 2011; Waldron 2012).

Argumentet er at de negative konsekvensene hatefulle ytringer kan ha for enkeltindivider og samfunnet, må føre til begrensninger i ytringsfriheten. En sentral påstand innenfor denne posisjonen er at hatytringer kan skape større legitimitet for fordommer og hat mot enkelte grupper, noe som igjen kan bidra til at omfanget av denne typen ytringer øker snarere enn minsker.

Bjørgero og Gjelsvik (2015) viser at det pågår en parallell debatt innen forskningen på voldelige ekstremister. Spørsmålet er om de mindre ekstreme miljøene utgjør en barriere («firewall») mot mer ekstreme miljøer ved å redusere rekrutteringsgrunnlaget og overta deres kampsaker i en mer moderat utgave, eller om de heller fungerer som et transportbånd («conveyer belt») inn i de voldseksremistiske miljøene ved å fungere som en rekrutteringsbase gjennom å legitimere hatefulle retorikk. Blant dem som argumenterer for en mest mulig vidtrekkende ytringsfrihet, refereres det på samme vis ofte til «trykkoker-teorien»: forestillingen om at hatefulle ytringer er en måte å lufte ut ekstreme holdninger, og dermed minske sjansen for vold, på. Blant dem som inntar en «balance og harms»-tilnærming, advares det på sin side mot mulige «mainstream-effekter» av ekstreme holdninger. Når en stadig eksponeres for ekstremt og hatefulle tankegods, kan slikt tankegods oppleves som normalt, legitimt og holdbart (Foxman & Wolf 2013; Strømmen 2011).

Det finnes altså motstridende syn på hvorvidt det er ønskelig å slippe ekstreme og hatefulle ytringer til i det offentlige ordskiftet. Disse synspunktene er gjerne grunnet i filosofiske og normative oppfatninger, og i begrenset grad forankret i den empiriske forskningslitteraturen. Med andre ord er det uklart om en videst mulig ytringsfrihet eller et sterkest mulig rettslig vern mot hatefulle ytringer er den beste forebyggende strategien. Den amerikanske statsviteren Erik Bleich, som har studert rasismelovgivning i USA og flere europeiske land, har påpekt at utbredelsen av rasisme i de fleste vestlige land har gått ned over lengre tid, på tross av ulikt lovverk. Mens USA ikke har noen lov mot hatefulle ytringer, har europeiske land siden annen verdenskrig strammet inn på dette feltet (Bleich 2011). Dette viser at større samfunnsendringer spiller en rolle, men også at forebyggende arbeid kan ha betydning.

I norsk sammenheng har LDO argumentert for at «myndighetenes innsats for å begrense og motarbeide omfanget av hatytringer [har] vært svært beskjeden» (LDO 2015: 22). De anbefaler myndighetene å utarbeide en helhetlig nasjonal handlingsplan som gjelder hele spekteret av hatefulle og andre ubehagelige ytringer, både lovlige og ulovlige, med hensyn til alle de ulike grunnlagene som motiverer hatytringer. Ombudet foreslår at en slik handlingsplan inneholder tiltak rettet mot forskning, styrket innsats i skolen, aktivitetsplikt for offentlige myndigheter, holdningsskapende arbeid og styrking av sivilsamfunnets arbeid med hatytringer (LDO 2015: 25–27). Etter LDOs rapport utkom, har regjeringen satt i gang arbeidet med en strategi mot hatefulle ytringer som etter planen kommer november 2016. De har også lansert en handlingsplan mot antisemittisme.

I det følgende diskuterer vi noen tilnæringer til forebygging av hatefulle ytringer, som er beskrevet i forskningslitteraturen. Disse tilnærmingene knytter seg i varierende grad opp mot de to posisjonene i debatten mellom ytringsfrihet og vern mot hatefulle ytringer.

Det har vært mye oppmerksomhet rettet mot juridiske responser på hatytringer, mens det har vært klart mindre diskusjon om ikke-juridiske og sosiale responser (Gagliardone mfl. 2015). Det er dette vi vil konsentrere oss om her. Forebygging av hatefulle ytringer på internett kan skje på flere nivåer (Akdeniz 2001: 131), og kan ha som formål å redusere tilbudet eller omfanget av hatefulle ytringer, eller å redusere etterspørselen etter slikt innhold. Her går vi gjennom teknologiske løsninger, involvering av internettaktører, motnarrativer, og utdanning, digital kompetanse og kunnskap. Til slutt kommer vi kort innom straffeforfølgning som et ledd i en forebyggende strategi. De ulike løsningene som beskrives i litteraturen, kan oppfattes som mer eller mindre kontroversielle i et ytringsfrihetsperspektiv, og det er viktig å understreke at vi her ikke tar stilling til de ulike løsningenes legitimitet.

Teknologiske løsninger

En tilnærming til å redusere tilbudet av hatefulle ytringer er teknologiske løsninger for å kontrollere innholdet på internett. Internett er ikke en arena som er utenfor myndighetenes regulering og kontroll. Alle samfunn har implementert en eller annen form for internettensur (for eksempel filtre mot barnepornografi). Spørsmålet er altså ikke om internett kan kontrolleres, men hvor mye og på hvilke områder kontrollen bør innføres (Gemmerli 2015: 18).

En rapport om forebygging av radikaliserings online deler den sikkerhetsteknologiske tilnærmingen inn i fire kategorier (Gemmerli 2015):

1. *Stenging av nettsider og brukerprofiler*: En tilnærming for å forhindre spredningen av hatefulle ytringer er å forsøke å fjerne problematisk innhold på nettet og å stenge nettsider og brukerprofiler. Tradisjonelt har myndighetene gjort dette gjennom rettskjennelser eller gjennom press på internettaktørene som gjør innholdet tilgjengelig på nettet. I det siste har derimot de sosiale mediens rapporteringsfunksjoner blitt viktige. De fungerer som en slags frivillig brukerdrevet sensur hvor man forsøker å skape et felles ansvar for kampen mot hatefull retorikk og ekstremisme.

2. *Filtrering og manipulering av innhold*: I tilfeller hvor det ulovlige materialet ligger på servere i andre land, er myndighetenes jurisdiksjon begrenset. En strategi er å lede nettrafikken gjennom en rekke «virtuelle flaskehals» hvor innholdet filtreres og manipuleres. Dette fungerer typisk ved at de private internetttilbyderne opererer med svartelistede adresser som de begrenser tilgangen til (se Gemmerli 2015 for en beskrivelse av andre metoder for å filtrere og manipulere informasjon).
3. *Overvåkning og monitorering av internettrafikk*: Rapporten peker på at overvåkning av internettinhold foregår i stort omfang, i tillegg til at offentlig tilgjengelige sider monitoreres.
4. *«Data nudging» og andre sosiale teknikker*: Denne kategorien dekker såkalte atferdsendrende teknologier. Det fremste eksemplet er innføringen av ulike former for registrering for å opprette online-profiler eller for å få tilgang til offentlige internettf forbindelser. Tanken er at det å registrere seg med eget navn vil føre til moderasjon.

Bruken av slike sikkerhetsteknologiske løsninger foregår i en gråson mellom myndigheter, etterretningstjenester, hackere, private internetttilbydere og tilbydere av sosiale medier. Gemmerli (2015: 22) påpeker at det er svært vanskelig å få oversikt over hvilke strategier som brukes hvor, og i hvilket omfang.

Bruken av sikkerhetsteknologiske begrensninger av tilbud stiller samfunnet overfor en rekke etiske og demokratiske utfordringer. For eksempel er internettfiltrering ofte usynlig for brukerne, og opererer utenfor offentlighetens kontroll. Brukernes innrapportering av innhold på sosiale medier kan også være problematisk. Den desentraliserte måten det fungerer på, gjør at ingen har det fulle overblikket over sensuren og dens konsekvenser. Og i mindre demokratiske land kan funksjonen brukes av regimetilhengere og statsmakter til å bekjempe sosiale bevegelser. Samtidig virker brukernes innrapportering av problematisk innhold raskere og er mer fleksibelt enn myndighetsbasert sentral sensur. Brukerinnrapportering kan også virke disiplinerende og bidra til å sette nye grenser for debatt og tone på sosiale medier (Gemmerli 2015).

Det er umulig å fjerne alt ulovlig innhold fra nettet, og de fleste forsøk på å begrense tilbudet av slikt innhold har omkostninger. Samtidig vil det alltid være måter å omgå sensur på, og brukere kan med enkle midler unngå nasjonale filtre. Strategiene som innebærer å begrense tilgangen til innhold, kan ses som ren symptombehandling. Det kan ha en kortvarig effekt, men å begrense

tilgangen til problematisk innhold vil være et evighetsarbeid på grunn av den dynamiske karakteren til internett og sosiale medier (Gemmerli 2015: 26).

Gemmerli (2015) argumenterer for at de forskjellige hindringene risikerer å presse folk ut i mer avansert bruk av kryptering, noe som gjør overvåkning vanskeligere. Når nettekstremismen presses ned i det skjulte, blir også kunnskapsgrunnlaget for å forstå fenomenet og for å jobbe forebyggende dårligere. Imidlertid er Gemmerli opptatt av effekten på radikalisering og eventuell voldsbruk. Hvis formålet er å begrense tilbudet av hatefulle ytringer, vil det selvfølgelig ha en effekt å fjerne slikt innhold. Hvorvidt det er den mest hensiktsmessige forebyggende strategien, er imidlertid ikke åpenbart. Foxman og Wolf (2013) peker på at det enorme omfanget av innhold og brukere av internett gjør det umulig for noe programvare å ha oversikt over alle mulige varianter av netthat. For å avgjøre om noe er hat, må man analysere konteksten utsagnet kommer i, noe som enten krever menneskelig vurdering eller ekstremt sofistikert programvare. De konkluderer derfor med at teknologi kan være et nyttig verktøy, men at «det tilbyr ingenting i nærheten av en fullstendig løsning» (Foxman & Wolf 2013: 93). Det finnes uansett lite kunnskap om hvorvidt tilbudsreducerende strategier har noen effekt (Gemmerli 2015: 28).

Nedenfor skal vi se på tilnærminger som har som mål å begrense *etterspørselen* etter ekstremistisk eller hatefullt innhold.

Involvering av internettaktører

UNESCOs rapport om hatefulle ytringer på internett (Gagliardone mfl. 2015) presiserer at arbeidet mot hatytringer på nettet krever kollektive løsninger. Siden internett ikke er begrenset av nasjonale grenser, er det også begrenset hva myndighetene kan gjøre alene. Kanskje de viktigste plattformene for ytring på nettet i realiteten er private rom som har en offentlig funksjon (for eksempel Facebook og Twitter), noe som skaper utfordringer for nasjonale myndigheter og deres eventuelle ambisjoner om å regulere ytringer. Rapporten fremhever at sivilsamfunn og internettaktører spiller en viktig rolle i arbeidet mot hatefulle ytringer.

Gagliardone mfl. (2015) understreker at mye av oppmerksomheten om hvordan man kan identifisere og respondere på hatytringer, har konsentrert seg om myndigheters rolle. Internettaktører («Internet intermediaries») som medierer kommunikasjonen på nettet, spiller imidlertid også en sentral rolle i reguleringen av ytringer. Mange av disse aktørene, spesielt søkemotorer og sosiale

nettverksplattformer, er transnasjonale og regulerer brukernes interaksjon basert på sine egne brukervilkår og egne definisjoner av hatytringer. De baserer seg stort sett på at brukerne varsler om upassende innhold, før de vurderer om innholdet bryter med deres egne brukervilkår. Det varierer hvordan slike internettaktører forholder seg til nasjonal og internasjonal lovgivning og reguleringer. UNESCO-rapporten viser til flere eksempler på hvordan transnasjonale private internettaktører, som Facebook, har respondert på press fra ulike sivilsamfunnsaktører. Rapporten peker også på utfordringene ved å gi private organisasjoner mandat til å bestemme hva slags innhold som er passende. UNESCO anbefaler likevel at sosiale nettverksplattformer og internettleverandører oppmuntres til å spille en mer aktiv rolle i å respondere på hatytringer på nett (Gagliardone mfl. 2015).

Den samme anbefalingen har kommet i norsk sammenheng. Sunde (2013: 74) anbefaler at man reiser en debatt om forumeiers ansvar for å holde en etisk standard på sitt nettsted. Hun foreslår at det bør stilles krav om at enhver forum-eier tydelig publiserer formålet for nettstedet og har en policy for ytringenes karakter. Videre argumenterer Sunde for at forumeiers policy bør ligge «godt over terskelen for det straffbare» (Sunde 2013: 74). Hun mener høflighet, respekt og toleranse bør etterstrebnes i det offentlige rom. De som bryter policyen, bør få sine innlegg slettet, og ethvert nettsted bør ha en tydelig varslingsmulighet (se også Foxman & Wolf 2013).

EU-kommisjonen kom våren 2016 med en uttalelse om at de sammen med en rekke store IT-aktører (Facebook, Twitter, YouTube og Microsoft) har blitt enige om en «Code of Conduct», som inkluderer en rekke forpliktelser for å bekjempe spredningen av hatefulle ytringer på internett i Europa (European Commission 2016). IT-aktørene har forpliktet seg til å fortsette kampen mot «ulovlige hatytringer» på internett gjennom:

- kontinuerlig utvikling av interne prosedyrer og opplæring av ansatte for å garantere at de vurderer majoriteten av gyldige varsler om fjerning av ulovlige hatytringer innen 24 timer, og fjerne eller blokkere innhold til sånt innhold, hvis nødvendig
- å styrke det pågående samarbeidet med sivilsamfunnsorganisasjoner som vil bidra med å rapportere innhold som oppmuntrer til vold eller hatefulle atferd
- å fortsette arbeidet med å identifisere og promotere uavhengige motstemmer, nye ideer og initiativer og støtte utdanningsprogrammer som oppmuntrer til kritisk tenkning

Det siste punktet i avtalen mellom EU-kommisjonen og de sentrale IT-aktørene peker mot de neste tilnærmingene til forebyggende arbeid, nemlig motstemmer, eller motnarrativer, og utdanning. Dette er også strategier som tar sikte på å redusere etterspørselen etter hatefullt innhold.

Motnarrativer og motargumenter

Foxman og Wolf argumenterer for at den beste «motgiften» mot hatytringer er motargumenter («counter-speech»). Altså at man «avdekker hatytringenes løgnaktige og falske innhold, setter skapet på plass og fremmer verdier som respekt og mangfold» (Foxman & Wolf 2013: 129). «Counter-speech» er å utfordre, motbevise og dementere hatefulle meldinger. Dette er i tråd med forestillingen om «offentlighetens rensende funksjon». Argumenter må møtes med motargumenter.

Den mest direkte måten å gjøre dette på er å konfrontere det hatefulle innholdet med dialog og diskusjon der det oppstår. Strategien med direkte konfrontasjon bygger ofte på en grunnantagelse om at verdensbildet og forestillingene som ligger bak hatefulle ytringer, er basert på feilinformasjon og konspirasjonsteorier, og at når de blir avslørt som nettopp det, vil det sås tvil hos sympatisørene, og de blir «rettledet» (Gemmerli 2015: 32).

En beslektet strategi er mer indirekte og har som mål å påvirke de som kan være sårbare for ekstremistiske eller hatefulle budskap, gjennom å tilby andre handlingsalternativer, budskap og identiteter. I stedet for å plukke fra hverandre det hatefulle budskapet og vise at det ikke holder mål, er formålet heller å utkonkurrere ekstremismen gjennom å tilby noe annet. Da handler motnarrativene ikke om å «vinne diskusjonen» eller om å overbevise målgruppen om riktigheten av en alternativ virkelighetsbeskrivelse, men om å gradvis lede folk i «riktig retning» gjennom å spille på følelser i tillegg til fakta (Gemmerli 2015).

Det største problemet med internettbaserte motnarrativer som strategi er at den enkelte er nødt til frivillig å oppsøke innholdet. Det kan dermed være vanskelig å treffe målgruppen. I tillegg er det en utfordring at motargumenter lett kan avvises som propaganda, særlig om myndighetene står bak. Dermed argumenterer Gemmerli (2015) for at denne strategien er mer effektiv om troverdige sivilsamfunnsaktører står bak.

I tråd med dette påpeker UNESCO at det er viktig å mobilisere sivilsamfunnet i arbeidet mot hatefulle ytringer, og de anbefaler en koordinert innsats fra

sivilsamfunnet for å skape nasjonale og internasjonale koalisjoner for å mobilisere mot netthat (Gagliardone mfl. 2015).

Utdanning, digital kompetanse og kunnskap

En siste tilnærming til å redusere etterspørselen etter hatefullt innhold er å bygge digital kompetanse og kritisk refleksjonsevne hos potensielt sårbare unge. Evne til kritisk tenkning og kildekritikk kombinert med digital kunnskap og kunnskap om internetts virkemåter kan virke forebyggende på unges engasjement med voldelige og hatefulle ideologier. Flere forskere har på ulike måter derfor argumentert for å utvikle unge menneskers mediekompetanse og deres kunnskap om hvordan hatefulle ytringer påvirker offentlig debatt og enkeltmenneskers demokratiske rettigheter, og å styrke unges evne til å tolke og reagere på hatefullt innhold (for eksempel Foxman & Wolf 2013: 152; Gagliardone mfl. 2015).

Gemmerli oppsummerer forskningen på feltet og viser at det særlig er kritiske ferdigheter på tre områder som trekkes frem: 1) forstå propagandaens teknikker på nettet og evne til kildekritikk, 2) forstå internetts oppbygning og hvordan for eksempel søkeresultater genereres, og 3) forstå og dekonstruere ekstremistiske og hatefulle budskap (Gemmerli 2015: 35).

Blant forskere og andre aktører er det større tiltro til strategier som forsøker å begrense etterspørsel, enn strategier som forsøker å begrense tilbud (Gemmerli 2015: 38). Utdanning og utvikling av digital kompetanse er også mindre problematisk i et demokratisk perspektiv enn å regulere innhold.

For å kunne utvikle god og relevant opplæring er det imidlertid behov for mer kunnskap om hatefulle ytringer. For eksempel understreker UNESCO i sin rapport om hatefulle ytringer at for å få en bedre forståelse av dynamikken som fører til bestemte typer hatytringer, trenger vi mer kunnskap om hvem som er avsendere av hatefulle ytringer, hvorfor de sier det de sier, og hvordan de forstår sine egne handlinger (Gagliardone mfl. 2015: 57). Europarådet har også løftet fram behovet for mer kunnskap i sin anbefaling for hvordan man kan bekjempe hatytringer. De peker på behovet for kunnskap om forutsetningene for at hatytringer brukes, de ulike formene det tar, omfanget av hatytringer og skadevirkningene av slike ytringer (ECRI 2016). Vi kommer nærmere tilbake til sentrale kunnskapshull når det gjelder hatytringer, i siste kapittel. Her ønsker vi imidlertid å understreke at mer kunnskap om fenomenet i seg selv kan ses som en del av en forebyggende innsats (jf. blant annet ECRI 2016; Gagliardone mfl. 2015; Hagen 2015; LDO 2015).

Straffeforfølgelse av ytringer som et ledd i det forebyggende arbeidet

Straffeforfølgelse av ulovlige hatefulle ytringer kan være en del av en forebyggende strategi. Det finnes noe forskning på konsekvenser av lovgivning mot hatefulle ytringer. I en relativt fersk studie av mulige effekter av lovgivningen i australske delstater, som begynte å straffebelegge hatefulle ytringer i 1989, finner Gelber og McNamara blant annet at disse lovene har hatt en oppdragende effekt på den offentlige debatten. Én indikasjon på dette er at avisredaksjoner mottar færre leserinnlegg med hatefullt innhold enn tidligere. Studien fant heller ingen støtte for at det vært en «chilling effect» i den australske debatten. Det vil si at trusselen om straff for visse ytringer ikke har ført til at folk som ellers kanskje hadde hatt noe viktig å si, lar være å ytre seg i det offentlige rom. Kontroversielle saker diskuteres i like stor grad som tidligere (Gelber & McNamara 2015). Samtidig påpeker Bleich, som nevnt innledningsvis i dette kapitlet, at det er vanskelig å si noe bastant om slike effekter (Bleich, 2011). Over en lengre tidsperiode har omfanget av rasistiske ytringer gått ned i de fleste vestlige land, også i USA, hvor det ikke finnes egne lover mot hatytringer. Dette peker mot at også andre endringer i samfunnet, som økt toleranse, må tas med i betraktning når man vurderer omfanget av hatefulle ytringer.

I en norsk kontekst har Sunde argumentert for at det er vanskelig å se på straffeforfølgning av hatefulle ytringer som et ledd i en helhetlig forebyggende strategi, hvis ikke det ligger en klar plan til grunn (Sunde 2013: 31). Med det potensielt store omfanget av hatefulle ytringer som verserer på internett, kan politiet umulig straffeforfølge alle. Politiet, og påtalemyndigheten, bør ha en plan for hvilke ytringer som skal forfølges med straff, og hvis straffeforfølgning skal være et ledd i det forebyggende arbeidet, bør det brukes systematisk (Sunde 2013). Sundes perspektiver er i tråd med politiets egne vurderinger, som vi så i kapittel 5.

Oppsummering

Forskningen på forebygging av hatefulle ytringer beskriver ulike tilnærminger til forebygging. Grovt sett kan de deles inn i tiltak som har som formål å redusere tilbudet eller omfanget av hatefulle ytringer, og tiltak som har som formål å redusere etterspørselen etter slike ytringer. Så lenge det finnes rasisme og fordommer, og så lenge noen har en opplevelse av konflikt mellom grupper, er det vanskelig å se for seg at man skal få helt bukt med problemet med hatefulle ytringer. Dermed er det i forskningslitteraturen liten tro på for eksempel

teknologiske løsninger eller en ambisjon om et samfunn som er helt fritt for slike ytringer. Snarere argumenteres det for at utvikling av digital kompetanse, som gjør unge bedre rustet til å møte hatefulle ytringer på en kritisk måte, er en mer fruktbar strategi. Samtidig er ikke dette et problem som utelukkende kan håndteres i skolen, det må møtes mer generelt i forebyggende arbeid mot fordommer, rasisme, homofobi etc.

7 Avslutning

I denne rapporten har vi samlet eksisterende kunnskap om – og gjennomført selvstendige analyser av – hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett.

Vi har søkt å øke kunnskapen på tre områder:

1. grenseoppgangen mellom ytringsfriheten og vern mot hatefulle ytringer
2. omfanget av hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett
3. politiets arbeid mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett

Framgangsmåten har vært et firedelt forskningsdesign, der vi har 1) gjort en juridisk redegjørelse for gjeldende rett med hensyn til strafferettslig vern mot hatefulle ytringer, 2) gått gjennom eksisterende (hovedsakelig samfunnsvitenskapelig) forskning om hatefulle ytringer, 3) analysert eksisterende og nye surveydata og 4) analysert hvordan politiet arbeider med etterforskning og forebygging av hatefulle ytringer og hatkriminalitet.

Omfanget av hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett og sosiale medier

For å få kunnskap om omfanget av hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett har vi gjennomgått anmeldelsesstatistikken og tidligere forskning, og vi har gjennomført egne analyser av norske spørreundersøkelser.

Gjennomgangen har for det første vist at anmeldelsesstatistikken gir et ufullstendig bilde av omfanget av hatefulle ytringer i Norge. Det er store mørketall, dels fordi få anmelder hatkriminalitet, og dels fordi mange forhold ikke blir registrert som hatkriminalitet i straffesaksregisteret av politiet selv. I tillegg er det vanskelig å finne publiserte anmeldelsestall spesifikt for hatefulle ytringer på internett. Det ble totalt registrert 223 anmeldelser av forhold med hatkriminalt motiv i Norge i 2014 (ikke begrenset til ytringer), og i perioden 2010–2014 har antallet ligget mellom 216 og 307 anmeldelser per år. I Oslo politidistrikt ble det i 2015 registrert 41 forhold på hatefulle ytringer, i tillegg til 22 forhold på trusler med hatefullt motiv.

Gjennomgangen har for det andre vist at den empiriske forskningslitteraturen om hatefulle ytringer er sprikende. Flere studier har på ulikt vis forsøkt å måle

omfanget av opplevelser med ulike typer ubehagelige kommentarer på nettet, men få studier har bevisst forsøkt å måle hatefulle ytringer direkte. Egne analyser av en spørreundersøkelse som ble gjennomført i juni 2016, viste at om lag 7 prosent av befolkningen har opplevd å få det de selv oppfatter som hatefulle ytringer, men bare et mindretall av disse (2 prosent av befolkningen) har fått det de opplever som hatefulle ytringer rettet mot et av grunnlagene som vernes av straffeloven § 185.

For det tredje viser eksisterende forskning og egne analyser at det ikke nødvendigvis er dramatiske forskjeller mellom ulike deler av befolkningen når det gjelder hvem som er utsatt for hatefulle og ubehagelige ytringer. Flere studier viser for eksempel at det ikke er store kjønnsforskjeller hva gjelder omfang, men at *innholdet* i ytringene kvinner og menn mottar, varierer. Et gjennomgående trekk i forskningen er at unge voksne er mer utsatt enn andre for hatefulle og andre ubehagelige ytringer. Etnisitet, hudfarge, religion og seksuell orientering peker seg ut som svært vanlige grunnlag for hatefulle ytringer. Samtidig er mange av undersøkelsene vi går gjennom i denne rapporten, ikke laget for å avdekke hvem som er utsatt for hatefulle ytringer på nettet, og flere relevante grunnlag, for eksempel nedsatt funksjonsevne, spørres det sjelden om.

Det kan diskuteres om hatefulle ytringer er et omfattende eller et marginalt fenomen. I befolkningen som helhet ser det ut til at få har opplevd å motta hatefulle ytringer, men samtidig er det grunn til å tro at omfanget er betydelig høyere i enkelte utsatte grupper. I tillegg har mange i befolkningen observert hatytringer på nettet. En hateful ytring trenger ikke å være rettet mot et enkeltindivid, og også det å være vitne til hatefulle ytringer kan ha skadevirkninger. For medlemmer av en utsatt gruppe vil hatefulle ytringer kunne skape frykt selv om ytringen ikke er rettet direkte mot dem selv. For publikum mer generelt kan eksponering for hatytringer bidra til å forsterke fordommer og nedvurdering av bestemte grupper.

Forholdet mellom «uønskede» og straffbare ytringer

Som det er påpekt flere steder i rapporten, er det ofte vrient å skille mellom straffbare hatefulle ytringer og andre ubehagelige ikke-straffbare ytringer. Dette preger både forskningslitteraturen og den offentlige debatten. I rapporten har vi sett på forholdet mellom uønskede og straffbare ytringer først og fremst gjennom den juridiske utredningen. Men forholdet kan også diskuteres i lys av to mer samfunnsvitenskapelige tilnærminger: syn på straff og konsekvenser av ulike typer ytringer.

Det er vanlig å forstå hatefulle ytringer som ytringer som er av hatefull eller diskriminerende art på grunn av et enkeltindivids eller en gruppe individers tilhørighet til en bestemt *minoritetsgruppe*. Den juridiske utredningen viser at den norske strafferettslige forståelsen av begrepet hatefulle ytringer, slik den er regulert i straffeloven § 185, er vesentlig snevrere enn den som det ofte opereres med i samfunnsdebatten og i den sivilrettslige diskrimineringslovgivningen. Det gjelder først og fremst med hensyn til hvilke grupper/interesser som er vernet av straffebestemmelsen, men også med hensyn til den nærmere kvalifiseringen av hvor krenkende ytringene er. Dessuten innebærer strafferettens strenge legalitetsprinsipp – som går ut på at det må gå klart frem av loven hva som er straffbart – at man ikke nødvendigvis kan tolke begreper som for eksempel «livssyn» i straffeloven § 185 om hatefulle ytringer like vidt som det samme begrepet kan forstås i andre sammenhenger. Hensynet til yttringsfriheten vil også spille inn som en begrensende faktor. Samtidig vil en god del av det som i henhold til en videre definisjon av begrepet kan oppfattes som hatefulle ytringer, kunne rammes av andre, mer generelle straffebestemmelser. Slik sett kan man si at det strafferettslige vernet på feltet i realiteten er noe videre enn hva som dekkes av § 185 alene.

Når det gjelder befolkningens syn på straff, har en undersøkelse vist at svært få i Norge ønsker strenge juridiske reaksjoner mot ulike former for nedsettende og krenkende ytringer rettet mot minoriteter (Steen-Johnsen mfl. 2016). Det er imidlertid mange som ikke finner slike ytringer akseptable, og som ønsker at de skal bli møtt med ulike former for ikke-juridiske sanksjoner, for eksempel sosiale reaksjoner og utestengelse fra sosiale medier. Selv om vi ikke har undersøkelser som spør om reaksjoner for konkrete og reelle ytringer, kan det altså se ut til at store deler av befolkningen opplever slike ytringer som problematiske, men at de ikke ønsker å bruke lovverket til å regulere ytringene.

De empiriske analysene i denne rapporten har vist at for befolkningen som helhet er det ikke nødvendigvis slik at hatefulle ytringer som retter seg mot de grunnlagene som vernes av straffeloven § 185, har større konsekvenser enn andre ubehagelige ytringer som oppleves som hatefulle. Uavhengig av hva ytringene rettes mot, er andelen som svarer at opplevelsen har ført til at de vil bli mer forsiktige med å si sin mening, omtrent på samme nivå. Det ser imidlertid ut til at hatefulle og andre ubehagelige ytringer som retter seg mot de vernede grunnlagene, har større konsekvenser for kvinner enn for menn, og også større konsekvenser for personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn enn for majoritetsbefolkningen.

Forebygging og politiinnsats mot hatefulle ytringer

For å øke kunnskapen om forebyggende arbeid har vi studert politiets arbeid og gått gjennom litteraturen om forebygging.

Vi har studert hvordan to miljøer i det norske politiet jobber med hatefulle ytringer: hatkrim-gruppa i Oslo politidistrikt og Kripos' arbeid med politiets tilstedeværelse på nettet. Mens hatkrim-gruppa er en etterforskningsgruppe med fagansvar for hatkriminalitet og ansvar for internopplæring om tematikken, har Kripos en publikumstjeneste på nett der folk kan tipse politiet (tips.kripos.no), og en Facebook-side der de har dialog med publikum (Politiets nettpatrolje). Det er stort samsvar mellom hvordan disse to miljøene tenker rundt arbeidet med hatefulle ytringer. De baserer seg på tips eller anmeldelser som kommer inn til dem, og «leter» i svært liten grad etter potensielt straffbare ytringer på nettet. De legger vekt på viktigheten av lokal oppfølging, altså at sakene skal håndteres av politidistriktet der gjerningspersonen er hjemmehørende, selv om det er svært varierende kompetanse om tematikken i de ulike distriktene. I kapitlet om politiets arbeid har vi beskrevet politiets erfaringer med hvem som rammes av og hvem som står bak hatefulle ytringer, og hvilke kriterier de legger vekt på i den praktiske vurderingen av om en ytring er straffbar eller ikke.

Det finnes ingen samlet forebyggende strategi knyttet til hatefulle ytringer, verken nasjonalt eller i Oslo politidistrikt, hvor hatkrim-gruppa hører hjemme. Både Kripos og hatkrim-gruppa understreker at ikke bare etterforskningen bør foregå lokalt, også forebyggingsinnsatsen må være lokal om den skal være vellykket. Utfordringen er at det er begrenset med kompetanse om hatefulle ytringer og hatkriminalitet i politidistriktene. Dette gjør at saker om hatefulle ytringer sannsynligvis ikke prioriteres på den måten som de skal, og at slike saker blir sett på som mer juridisk krevende enn det de i realiteten er. Begge gruppene har lagt ned betydelig arbeid i å bygge kompetanse og utvikle arbeidsformer. Erfaringene fra arbeidet er gode, men det ser ut til å være behov for at det bygges kompetanse og kapasitet lokalt – for at politidistriktene skal kunne både jobbe forebyggende og etterforske og gå i retten med slike saker.

Forskningen på forebygging av hatefulle ytringer beskriver ulike tilnærminger til forebygging, som grovt sett kan deles inn i to typer tiltak: tiltak som har som formål å redusere tilbudet eller omfanget av hatefulle ytringer, og tiltak som har som formål å redusere etterspørselen etter slike ytringer. Tiltakene vi har gått gjennom, er ulike teknologiske løsninger for å minske tilgangen til eller spredningen av hatefullt innhold på nettet, involvering av internettaktører,

motnarrativer og motargumenter, utdanning, digital kompetanse og kunnskap og til slutt straffefølgelse av ytringer.

Så lenge det finnes rasisme og fordommer, og så lenge noen opplever at de er i konflikt med andre grupper, er det vanskelig å se for seg at man skal få helt bukt med problemet med hatefulle ytringer. Dermed er det i forskningslitteraturen liten tro på for eksempel teknologiske løsninger eller en ambisjon om et samfunn helt fritt for slike ytringer. Snarere argumenteres det for at utvikling av digital kompetanse, som gjør unge bedre rustet til å møte hatefulle ytringer på en kritisk måte, er en mer fruktbar strategi. Samtidig er ikke dette et problem som man utelukkende kan overlate til skolen å ta tak i, det må møtes mer generelt i forebyggende arbeid mot fordommer, rasisme, homofobi etc. Denne innsatsen bør ikke bare rette seg mot «folk flest», den bør også rettes mot myndighetspersoner, politikere og andre opinionsdannere.

Hatefulle versus andre ubehagelige ytringer

Denne rapporten har på ulike måter illustrert at grenseoppgangen mellom hatefulle og andre ubehagelige ytringer er uklar. Mens den juridiske og akademiske definisjonen begrenser seg til ytringer rettet mot bestemte minoritetsgrupper, brukes begrepet ofte videre i den offentlige debatten. Gjennomgangen av forskningslitteraturen viste at få empiriske bidrag har forholdt seg strengt til begrepet. Empiriske analyser har vist at mange i Norge rapporterer om erfaringer med hatefulle ytringer – selv når grunnlaget for disse ytringene er relativt langt unna den juridiske definisjonen. Politiet mener denne begrepsklarheten kan være en utfordring, fordi det skaper uklarhet i befolkningen om hva slags type ytringer som er straffbare.

Begrepsklarheten reflekterer to ulike hensyn. På den ene siden skal terskelen være høy for å straffe ytringer, noe som forsvarer en snever begrepsforståelse. For politiet er det hensiktsmessig å ha en snever strafferettslig definisjon av begrepet, og å reservere begrepet til ytringer som faller inn under straffeloven § 185.

På den andre siden er det i andre sammenhenger nyttig å operere med en videre forståelse av begrepet. Hvis målet er et godt offentlig debattklima, som tilstreber respekt, toleranse og alminnelig høflighet, kan langt flere enn de straffbare ytringene være uønsket og gjenstand for forebyggende tiltak. Ikke-straffbare ytringer kan også ha negative konsekvenser. I forskningssammenheng er det også ofte nødvendig med en bredere forståelse av begrepet. Det er tvilsomt om

en snever definisjon er tilstrekkelig for å få en god forståelse av hva som motiverer folk til å uttrykke seg hatefullt, hvordan det oppleves å motta hatefulle ytringer og hvilke konsekvenser slike ytringer kan ha.

Begrepsklarhet kan føre til diskusjoner på feil premisser. Når begrepet brukes i en videre forstand, kan det for noen oppfattes som en utvidelse av den juridiske håndhevelsen og dermed en innskrenkning av ytringsfriheten.⁷¹ Et viktig spørsmål i det videre arbeidet mot hatefulle ytringer er om begrepsbruken bør tydeliggjøres, og om «hatefulle ytringer» skal reserveres til det som er straffbart, eller om begrepet også skal brukes til å beskrive hets og trakassering mer generelt.

Kunnskapsbehov

Flere har pekt på at det er behov for en betydelig forskningsinnsats når det gjelder hatefulle ytringer og hatkriminalitet rettet mot minoritetsgrupper i Norge (Bjørge & Gjelsvik 2015: 252; Eggebø & Stubberud 2016; LDO 2015; Midtbøen & Lidén 2015; se også Nadim & Fladmoe 2016).

Basert på kunnskapsgjennomgangen i denne rapporten har vi identifisert kunnskapsbehov innen fem områder:

1. omfang av og erfaringer med hatefulle, diskriminerende og ubehagelige ytringer
2. avsendere av hatefulle ytringer
3. innholdet i hatefulle og diskriminerende ytringer
4. konsekvenser av hatefulle ytringer
5. forebyggende tiltak.

1. Omfang av og erfaringer med hatefulle, diskriminerende og ubehagelige ytringer

Det er behov for mer empirisk kunnskap om omfanget av ulike former for hatefulle og diskriminerende ytringer, og erfaringer med å motta slike ytringer blant potensielt utsatte grupper i befolkningen. Slike undersøkelser bør dekke følgende momenter:

- *Ulike grader av «hat»*: Forskningen på hatefulle ytringer har vært lite enhetlig når det gjelder definisjonene som ligger til grunn for de ulike

⁷¹ Se også <http://voxpública.no/2016/03/rett-til-ikke-bli-krenket/> (lest 15.9.2016).

studiene. Et helt sentralt kunnskapsbehov er derfor å få mer oversikt over ulike former for «hat». «Hatefulle ytringer» som begrep er vanskelig å måle presist, og det er behov for studier som tar for seg erfaringer med ulike former for hatefulle, diskriminerende og andre ubehagelige ytringer innenfor et enhetlig design. Forskningen på hatefulle ytringer og hatkriminalitet bør ses i sammenheng med forskningen på diskriminering mer generelt. Nye studier bør designes

på en måte som gjør det mulig å kartlegge et bredt spekter av ulike diskrimineringserfaringer, herunder hatefulle ytringer og hatkriminalitet (se for eksempel indikatorsettet til Andersen, Buer, Olaniyan & Malterud 2016).

- *Vernede grunnlag*: Hatefulle ytringer retter seg mot ulike minoritetsgrupper i samfunnet. Eksisterende surveyforskning har i hovedsak basert seg på befolkningsrepresentative utvalg, hvor minoritetsgrupper naturlig nok utgjør en liten andel. I Norge har det vært gjennomført særskilte undersøkelser blant personer med funksjonsnedsettelse (Olsen mfl. 2016) og blant personer med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Afrika (Midtbøen & Steen-Johnsen 2016; Staksrud mfl. 2014). Sistnevnte undersøkelse har få respondenter og lav svarrespons. Det er derfor behov for bedre, mer omfattende og mer representative undersøkelser blant personer med innvandrerbakgrunn. Videre er det behov for å studere andre minoritetsgrupper. Det finnes svært lite forskning som belyser hatefulle ytringer – eller diskriminering mer generelt – rettet mot urfolk og nasjonale minoriteter, som samer, kvener, skogfinner, tater/romanifolket, den norske rombefolkningen og norske jøder. Det er en større forskningslitteratur om lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LHBT-personer), men ingen norske studier undersøker spesifikt hatkriminalitet eller hatefulle ytringer rettet mot denne gruppen.
- *Andre utsatte grupper*: Som diskutert underveis i kunnskapsgjennomgangen er det i mange tilfeller relevant å operere med en bredere definisjon av hatefulle ytringer enn det som beskrives i straffeloven (jf. LDO 2015). Det er derfor behov for å øke kunnskapen om erfaringer med hatefulle, diskriminerende og ubehagelige ytringer som retter seg mot andre grunnlag enn de vernede, som kjønn, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder. I tillegg vet vi lite om hatefulle ytringer i en arbeidsmarkeds kontekst. Hittil har det vært gjort undersøkelser blant journalister (Hagen 2015), men det vil være relevant å se på andre potensielt utsatte profesjonsgrupper, som lærere, førstelinjeansatte i offentlig sektor og politikere.
- *Samspill mellom ulike gruppetilhørigheter*: Forskningen har i all hovedsak tatt for seg én og én gruppe for å beskrive hvordan disse er utsatt for hatefulle

eller andre ubehagelige ytringer. Forskningen på seksuell trakassering viser imidlertid at det kan være et samspill mellom ulike gruppetilhørigheter, som gjør noen spesielt utsatt. For eksempel er seksuell trakassering nært forbundet med både trakassering på grunn av kjønn og seksuell orientering, rasistisk trakassering og trakassering av personer med nedsatt funksjonsevne (Ask mfl. 2016; Buchanan & Fitzgerald 2008; Shaw, Chan & McMahon 2012). Studier av erfaringer med hatefulle ytringer bør derfor ikke utelukkende fokusere på én gruppetilhørighet om gangen, men snarere undersøke samspillet mellom ulike gruppetilhørigheter (jf. Mason-Bish 2014).

- *Ulike arenaer*: Forskningen på hatefulle ytringer bør ikke begrenses til internett som arena. Empiriske undersøkelser av fenomenet bør gi mulighet til å differensiere mellom ulike arenaer, for eksempel offentligheten, skolen, sosiale medier, arbeidsplassen etc. Hvilke arenaer hatefulle ytringer fremsettes på, kan ha ulike konsekvenser for individet eller gruppen som rammes.
- *Ulike mottakere*: Eksisterende forskning har i all hovedsak fokusert på enkelt-individets erfaring med å motta hatefulle og andre ubehagelige ytringer. Som vi har påpekt i denne rapporten, trenger ikke hatefulle ytringer å være rettet direkte mot en person. Fremtidig forskning bør derfor i tillegg til å studere enkeltpersoners erfaringer med å motta hatefulle ytringer, også studere enkeltpersoners erfaringer med å observere hatefulle ytringer som er fremsatt i offentligheten.

2. Avsendere av hatefulle ytringer

- *Hvem er avsendere?*: Vi har begrenset kunnskap om avsendere av hatefulle ytringer. Kunnskap om avsendere er viktig, både fordi det gir oss en bedre forståelse av hatefulle ytringer som fenomen, og fordi det gir en bedre forståelse av hva som ligger bak hatefulle ytringer. Slik kunnskap vil være særlig viktig for målrettet forebyggingsarbeid.
- *Hva motiverer avsendere, og hvilke prosesser fører til hatefulle ytringer?*: Med tanke på forebygging er det behov for bedre å forstå motivene som driver dem som ytrer seg hatefullt. Hvorfor sier de det de gjør, og hvordan forstår de sine egne ytringer (jf. Gagliardone mfl. 2015: 57)? Som det er beskrevet i denne rapporten, tyder forskningen på at hatefulle ytringer ikke nødvendigvis er motivert av en sterk følelse av hat. Dermed er det viktig å forstå prosessene som leder noen til å sende hatefulle ytringer. Hva er sammenhengen mellom hatefulle ytringer og den mer generelle flyttingen av normer som ligger i andre tilgrensende fenomener? Er det for eksempel en

sammenheng mellom hatefulle ytringer og mobbing? Dette kan undersøkes på individnivå: For eksempel, har avsendere av hatefulle ytringer tidligere erfaring med mobbing, enten som mobbere eller ved at de selv har vært utsatt for mobbing? På gruppenivå: For eksempel er det i enkelte grupper, som ungdom, en type retorikk som gjør at en lett tyr til hatefulle ytringer? Og til slutt, kan spørsmålet om prosesser bak hatefulle ytringer studeres på samfunnsnivå, slik at vi kan få en bedre forståelse av sammenhengen mellom ytringskulturen i ulike (del-)offentligheter og hatefulle ytringer? Kunnskap om slike prosesser er viktig fordi det kan bidra til å identifisere hvor forebyggende arbeid skal settes inn.

3. Innholdet i hatefulle og diskriminerende ytringer

- *Ytringenes innhold*: Forskningen om hatefulle ytringer er dominert av studier som baserer seg på spørreundersøkelser. Det er færre som har sett på det faktiske meningsinnholdet i ytringene. Ved å analysere innholdet på nettet vil det være mulig å studere faktiske ytringer – for å få kunnskap om innhold og avsendere, estimerer på omfang, og for å se på endring over tid. Slike tilnærminger kan også bidra til en bedre forståelse av forholdet mellom den offentlige debatten og hatretorikk. Bidrar hatefulle og andre ubehagelige ytringer i offentligheten til å begrense eller øke omfanget av slike ytringer i sosiale og konvensjonelle medier?
- *Ytringskultur*: Et relatert område er studiet av det vi kan kalle «ytringskulturen» i ulike (del-)offentligheter. Hvordan varierer hatretorikken mellom ulike arenaer, som lukkede grupper og åpne debattforum – og i den offentlige debatten? Hvordan varierer retorikken mellom redaktørstyrte fora og andre typer kanaler? Og videre: Hvordan oppfatter folk grensene mellom ulike (del-)offentligheter? Er det større aksept for hatefulle og andre ubehagelige ytringer på noen arenaer? Hvordan påvirker debattkulturen på de ulike arenaene hverandre?

4. Konsekvenser av hatefulle ytringer

- *Ulike konsekvenser*: Eksisterende norske undersøkelser har i praksis kun studert én type konsekvens av erfaringer med hatefulle eller ubehagelige ytringer, nemlig om personer som har erfart slike ytringer, trekker seg tilbake fra offentlige debatter. Med andre ord om erfaringene med hatefulle og andre ubehagelige ytringer har hatt konsekvenser for villigheten til å ytre seg. Hatefulle ytringer kan ha en rekke andre konsekvenser på både individ-,

gruppe- og samfunnsnivå, og det er behov for mer kunnskap om konsekvenser på disse tre nivåene.

- *Endret offentlighet:* I debatter om ytringsfrihet eksisterer det ulike oppfatninger om hva som er det beste vernet mot hatefulle ytringer. På den ene siden er det en forestilling om at det beste vernet mot hatefulle og andre ubehagelige ytringer er å slippe dem til i det offentlige ordskiftet, slik at ytringene kan bli kritisert og motsagt («ideen om offentlighetens rensende funksjon»). På den andre siden blir det hevdet at hatefulle ytringer kan bidra til å flytte grenser for hva som oppfattes som legitimt å ytre offentlig. Vi har imidlertid lite empirisk kunnskap om hvordan slike mekanismer eventuelt fungerer. Herdes befolkningen ettersom den blir mer eksponert for hatefulle og andre ubehagelige ytringer, eller bidrar eksponeringen til å mobilisere motkrefter?

5. Forebyggende tiltak

- *Systematisk kunnskap om ulike former for forebyggende tiltak:* Det bør gjøres en systematisk gjennomgang av relevant litteratur som kan belyse bredden i og effekten av ulike tiltak som er iverksatt i Norge og i andre land det er naturlig å sammenligne seg med. En slik gjennomgang bør være bredt anlagt, og kan blant annet undersøke holdningskampanjer, hjelpetiltak rettet mot ofre, tiltak rettet mot utøvere og arbeid rettet inn mot spesifikke lokalsamfunn. Formålet med en slik gjennomgang er altså på den ene siden å få oversikt over *bredden* av mulige tiltak. På den andre siden er det behov for kunnskap om *effekten* av ulike typer forebyggende tiltak, inkludert effekten av lovgivning og straffeforfølgning. Hva er for eksempel konsekvensene av å øke antall straffesaker om hatefulle ytringer? Vil det ha en allmennpreventiv effekt? Risikerer man samtidig at terskelen for hva folk mener man bør tåle i offentlig debatt, senkes for lavt?

Litteratur

- Akdeniz, Y. (2001). Controlling illegal and harmful content on the Internet. I D.S. Wall (red.), *Crime and the Internet* (s. 113–140). London: Routledge.
- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, Mass: Addison-Wesley.
- Andersen, N., Buer, L., Olaniyan, O.S. & Malterud, K. (2016). *Kartlegging av levekår blant lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. Et indikatorsett for ti års oppfølging*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Anderssen, N. & Malterud, K. (red.) (2013). *Seksuell orientering og levekår*. Bergen: Uni Helse/Uni Research.
- Ask, K., Svendsen, S.H.B. & Karlstrøm, H. (2016). Når jentene må inn i skapet: Seksuell trakassering og kjønnsfrihet i online dataspill. *Norsk medietidsskrift*, 22(01).
- Bangstad, S. & Vetlesen, A.J. (2011). Ytringsfrihet og ytringsansvar. *Nytt norsk tidsskrift*, 28(4), 334–346.
- Barak, A. (2005). Sexual Harassment on the Internet. *Social Science Computer Review*, 23(1), 77–92.
- Bell, J.G. & Perry, B. (2015). Outside Looking In: The Community Impacts of Anti-Lesbian, Gay, and Bisexual Hate Crime. *Journal of Homosexuality*, 62(1), 98–120.
- Bjørge, T. & Gjelsvik, I.M. (2015). *Forskning på forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme: En kunnskapsstatus*. 2015:2. Oslo: Politihøgskolen.
- Bleich, E. (2011). *The freedom to be racist? How the United States and Europe struggle to preserve freedom and combat racism*. Oxford: Oxford University Press.
- Boeckmann, R.J. & Liew, J. (2002). Hate speech: Asian American students' justice judgments and psychological responses. *Journal of Social Issues*, 58(2), 363–381.
- Boeckmann, R.J. & Turpin-Petrosino, C. (2002). Understanding the Harm of Hate Crime. *Journal of Social Issues*, 58(2), 207–225.
- Bowling, B. (1999). *Violent racism: Victimization, policing, and social context*. Oxford: Oxford University Press.
- Brottsförebyggande rådet (2015). *Polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Buchanan, N.T. & Fitzgerald, L.F. (2008). Effects of racial and sexual harassment on work and the psychological well-being of African American women. *Journal of occupational health psychology*, 13(2), 137.

- Buckels, E.E., Trapnell, P.D. & Paulhus, D.L. (2014). Trolls just want to have fun. *Personality and Individual Differences*, 67, 97–102.
- Chakraborti, N. (2014). Framing the boundaries of hate crime. I N. Hall, A. Corb, P. Giannasi & J. Grieve (red.), *The Routledge international handbook on hate crime* (s. 13–23). New York: Routledge.
- Chakraborti, N. & Garland, J. (2015). *Hate crime: impact, causes and responses* (2. utg.). Los Angeles: Sage.
- COWI (2015). *Kortlægning af hadforbrydelser i Danmark. En undersøgelse af befolkningens oplevede hadforfrydelser*. Kongens Lyngby: COWI.
- Digranes, E. (2016). *Disabled justice: A qualitative case study on barriers to registration of disability hate crime within the Norwegian criminal justice system*. Masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Djuve, A.B., Gulløy, E., Kavli, H.C. & Berglund, F. (2009). *Datafangst når minoritetsbefolkningen er målgruppe*. Fafo-rapport 2009:24. Oslo: Fafo.
- Douglas, K.M. (2007). Psychology, discrimination and hate groups online. I A. N. Joinson, K. Y. A. McKenna, T. Postmes & U.-D. Reips (red.), *The Oxford handbook of internet psychology* (s. 155-164). Oxford: Oxford University Press.
- Douglas, K.M., McGarty, C., Bliuc, A.-M. & Lala, G. (2005). Understanding cyberhate social competition and social creativity in online white supremacist groups. *Social Science Computer Review*, 23(1), 68–76.
- Duffy, M.E. (2003). Web of Hate: a Fantasy Theme Analysis of the Rhetorical Vision of Hate Groups Online. *Journal of Communication Inquiry*, 27(3), 291–312.
- ECRI (2016). *ECRI general policy recommendation No. 15 On combating hate speech*. Strasbourg: Council of Europe.
- Eggebø, H., Sloan, L. & Aarbakke, M.H. (2016). *Erfaringer med digitale krenkelser i Norge*. KUN-rapport 2016: 1. KUN Senter for kunnskap og likestilling.
- Eggebø, H. & Stubberud, E. (2016). *Hatefulle ytringer delrapport 2: Forskning på hat og diskriminering*. Rapport 2016:15 Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Ellison, L. (2001). Cyberstalking: Tackling harassment on the Internet. I D.S. Wall (red.), *Crime and the Internet* (s. 141–151). London: Routledge.
- Enjolras, B., Rasmussen, T. & Steen-Johnsen, K. (red.) (2014). *Status for ytringsfriheten i Norge. Hovedrapport fra prosjektet*. Oslo: Fritt Ord.
- Erjavec, K. & Kovačić, M.P. (2012). «You Don't Understand, This is a New War!» Analysis of Hate Speech in News Web Sites' Comments. *Mass Communication and Society*, 15(6), 899–920.
- European Commission (2016). European Commission and IT Companies announce Code of Conduct on illegal online hate speech. Brussel.

- Foxman, A.H. & Wolf, C. (2013). *Viral hate: Containing its spread on the Internet*. New York: Macmillan.
- Gagliardone, I., Gal, D., Alves, T. & Martinez, G. (2015). *Countering Online Hate Speech*. Paris: UNESCO.
- Gelber, K. & McNamara, L. (2015). The effects of civil hate speech laws: Lessons from Australia. *Law & Society Review*, 49(3), 631–664.
- Gelber, K. & McNamara, L. (2016). Evidencing the harms of hate speech. *Social Identities*, 22(3), 324–341.
- Gemmerli, T. (2015). *Online-radikalisering: Forebyggelse på internettet*. DIIS Report 2015: 03. København: Dansk Institut for Internationale Studier.
- Gerstenfeld, P.B., Grant, D.R. & Chiang, C.-P. (2003). Hate Online: A Content Analysis of Extremist Internet Sites. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 3(1), 29–44.
- Ghersetti, M. (2015). Sociala medier till nytta och nöje. I A. Bergström, B. Johansson, H. Oscarsson & M. Oskarson (red.), *Fragment*. Gøteborg: SOM-institutet.
- Glaser, J., Dixit, J. & Green, D.P. (2002). Studying Hate Crime with the Internet: What Makes Racists Advocate Racial Violence? *Journal of Social Issues*, 58(1), 177–193.
- Glick, P. (2005). Choice of Scapegoats. I J.F. Dovidio, P. Glick & L.A. Rudman (red.), *On the nature of prejudice: fifty years after Allport* (s. 244–261). Malden, Mass: Blackwell.
- Hagen, A.L. (2015). *Meningers mot: netthat og ytringsfrihet i Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Hall, N. (2005). *Hate crime*. Cullompton: Willan Publishing.
- Hall, N. (2013). *Hate crime* (2. utg.). London: Routledge.
- Hatebase (2016). Most common hate speech. Hentet 15.08.2016, fra <https://www.hatebase.org/popular>
- Hawdon, J., Oksanen, A. & Räsänen, P. (2015). Online Extremism and Online Hate: Exposure among Adolescents and Young Adults in Four Nations. *Nordicom Information: Medie- och kommunikationsforskning i Norden*, 37(3–4), 29–37.
- Helseth, H. (2007). *Kunnskapsstatus om kjønnsrelatert mobbing blant barn og unge*. Oslo: Høgskolen i Nesna.
- Herek, G.M., Cogan, J.C. & Gillis, J.R. (2002). Victim Experiences in Hate Crimes Based on Sexual Orientation. *Journal of Social Issues*, 58(2), 319–339.
- Hoffmann, C., Kopperud, Ø. & Moe, V. (2012). *Antisemittisme i Norge? Den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter*. Oslo: HL-senteret.
- Jane, E.A. (2014). «Your a Ugly, Whorish, Slut». *Feminist Media Studies*, 14(4), 531–546.

- Keating, J., Boven, L.V. & Judd, C.M. (2016). Partisan underestimation of the polarizing influence of group discussion. *Journal of Experimental Psychology*, 65, 52–58.
- Kripos (2016). Politiets nettpatrolje. Hentet 12.09.2016, fra https://www.politi.no/kripos/politiets_nettpatrolje/
- Kunst, J.R., Sam, D.L. & Ullberg, P. (2012). Perceived islamophobia: Scale development and validation. *International Journal of Intercultural Relations*, 37(2), 225–237.
- LDO (2015). *Hatytringer og hatkriminalitet*. Oslo: Likestillings- og diskrimineringsombudet.
- Leets, L. (2002). Experiencing hate speech: Perceptions and responses to antisemitism and antigay speech. *Journal of Social Issues*, 58(2), 341–361.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries*. Deliverable D4. London: EU Kids Online Network.
- Mason-Bish, H. (2014). Beyond the silo: Rethinking hate crime and intersectionality. I N. Hall, A. Corb, P. Giannasi & J. Grieve (red.), *The Routledge international handbook on hate crime* (s. 24–33). New York: Routledge.
- Mason, G. (2014). Legislating against hate. I N. Hall, A. Corb, P. Giannasi & J. Grieve (red.), *The Routledge international handbook on hate crime* (s. 237–248). New York: Routledge.
- McDevitt, J., Levin, J. & Bennett, S. (2002). Hate crime offenders: An expanded typology. *Journal of Social Issues*, 58(2), 303–317.
- McNamee, L.G., Peterson, B.L. & Peña, J. (2010). A call to educate, participate, invoke and indict: Understanding the communication of online hate groups. *Communication Monographs*, 77(2), 257–280.
- Medietilsynet (2016a). *Barn & medier 2016: 9–16-åringers bruk og opplevelser av medier*. Fredrikstad: Medietilsynet.
- Medietilsynet (2016b). *Foreldre om barn & medier: Foreldres syn på barn og unges bruk og opplevelser av medier*. Fredrikstad: Medietilsynet.
- Midtbøen, A.H. & Lidén, H. (2015). *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge: En kunnskapsjennomgang*. Rapport 2015:1 Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Midtbøen, A.H. & Steen-Johnsen, K. (2016). Ytringsfrihetens grenser i det flerkulturelle Norge. *Nytt norsk tidsskrift*, 33(1–2), 21–33.
- Mølster, R. (2015). Hat og trusler mot journalister i Skandinavia. *Nordicom Information: Medie- og kommunikationsforskning i Norden*, 37(3–4), 57–62.
- Nadim, M. & Fladmoe, A. (2016). *Hatefulle ytringer. Delrapport 1: Forskning på art og omfang*. Rapport 2016:14 Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

- Nilsen, A.B. (2014). *Hatprat*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Nilsson, M.L. (2015). Hot och hat mot svenska journalister. *Nordicom Information: Medie- och kommunikationsforskning i Norden*, 37(3–4), 51–56.
- NOU (1999). «Ytringsfrihed bør finde Sted» – Forslag til ny Grunnlov § 100. (NOU 1999: 27). Oslo: Justis- og politidepartementet.
- NOU (2015). *Å høre til — Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø*. (NOU 2015: 2). Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- NOVA (2015). *Ungdata: Nasjonale resultater 2014*. NOVA, rapport 7/15. Oslo: NOVA.
- Olaussen, L.P. (2013). *Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse*. Oslo: Novus forlag.
- Olsen, T., Vedeler, J., Eriksen, J. & Elvegård, K. (2016). *Hatytringer. Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*. Rapport nr. 6/2016. Bodø: Nordlandsforskning.
- Oslo politidistrikt (2013). *Hatkriminalitet: En drøfting av temaet, og gjennomgang av anmeldelser i Oslo 2012*. Oslo: Strategisk stab, Oslo politidistrikt.
- Oslo politidistrikt (2015). *Hatkrim: Rettslige og praktiske spørsmål*. Oslo: Strategisk stab, Oslo politidistrikt.
- Oslo politidistrikt (2016). *Hatkriminalitet: Anmeldt hatkriminalitet Oslo politidistrikt 2015*. Oslo: Strategisk stab, Oslo politidistrikt.
- Parekh, B. (2006). Hate speech. *Public policy research*, 12(4), 213–223.
- Perry, B. (2001). *In the name of hate: understanding hate crimes*. New York: Routledge.
- Perry, B. (2015). Exploring the community impacts of hate crime. I N. Hall, A. Corb, P. Giannasi & J.G.D. Grieve (red.), *The Routledge International Handbook on Hate Crime*. New York: Routledge.
- Pew Research Center (2014). *Online Harassment*. Hentet fra http://www.pewinternet.org/files/2014/10/PI_OnlineHarassment_72815.pdf
- Politidirektoratet (2012). *Politiets nasjonale innbyggerundersøkelse 2012*. Oslo: TNS Gallup.
- Politidirektoratet (2015). *Anmeldelser med hatmotiv, 2010–2014*. Oslo: Politidirektoratet.
- Politidirektoratet (2016). *Politiets innbyggerundersøkelse*. Oslo: Ipsos MMI.
- Potok, M. (2015). *The year in hate and extremism 2015*. Hentet fra <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2015/year-hate-and-extremism-0>
- Potok, M. (2016). *The year in hate and extremism 2016*. Hentet fra <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2016/year-hate-and-extremism>
- Ramm, J. (2010). *På like vilkår? Helse og levekår blant personer med nedsatt funksjonsevne*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

- Riksadvokaten (2016). *Rundskriv nr. 1/2016: Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2016 – Politiet og statsadvokatene.*
- Ringdal, K. (2001). *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode.* Bergen: Fagbokforlaget.
- Roland, E. & Auestad, G. (2009). *Seksuell orientering og mobbing.* Stavanger: Senter for atferdsforskning.
- Rønning, H. & Wessel-Aas, J. (2012). Meninger, ytringer, handlinger. *Nytt norsk tidsskrift*, 29(1), 113–115.
- Santana, A.D. (2014). Virtuous or Vitriolic. *Journalism Practice*, 8(1), 18–33.
- Shachaf, P. & Hara, N. (2010). Beyond vandalism: Wikipedia trolls. *Journal of Information Science*, 36(3), 357–370.
- Shaw, L.R., Chan, F. & McMahon, B.T. (2012). Intersectionality and Disability Harassment: The Interactive Effects of Disability, Race, Age, and Gender. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 55(2), 82–91.
- Staksrud, E., Steen-Johnsen, K., Enjolras, B., Gustafsson, M. H., Ihlebæk, K.A., Midtbøen, A.H. mfl. (2014). *Status for ytringsfriheten i Norge. Resultater fra befolkningsundersøkelsen 2014.* Oslo: Fritt Ord, ISF, IMK, Fafo.
- Steen-Johnsen, K., Fladmoe, A. & Midtbøen, A.H. (2016). *Ytringsfrihetens grenser: Sosiale normer og politisk toleranse.* Oslo: Fritt Ord og Institutt for samfunnsforskning.
- Strømmen, Ø. (2011). *Det mørke nettet.* Oslo: Cappelen Damm.
- Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 321–326.
- Sunde, I.M. (2013). *Forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme på internett.* 2013:1. Oslo: Politihøgskolen.
- Sunstein, C.R. (2009). *Going to extremes: How like minds unite and divide.* New York: Oxford University Press.
- Waldron, J. (2012). *The harm in hate speech.* Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Weber, A. (2009). *Manual on hate speech.* Strasbourg: Council of Europe.

Hatefulle ytringer på internett

Omfang, forebygging og juridiske grenser

Denne rapporten handler om hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett. Rapporten inneholder en juridisk redegjørelse for gjeldende rett med hensyn til strafferettslig vern mot hatefulle ytringer, en gjennomgang av eksisterende forskning om hatefulle ytringer, analyser av eksisterende og nye surveydata og analyser av hvordan politiet arbeider med etterforskning og forebygging av hatefulle ytringer og hatkriminalitet. Straffeloven § 185 verner mot diskriminerende og hatefulle ytringer som fremsettes offentlig eller i andres nærvær på grunn av noens hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse, religion eller livssyn, homofile orientering eller nedsatte funksjonsevne. Det strafferettslige vernet på feltet er i realiteten noe videre enn hva som dekkes av § 185 alene, blant annet gjennom andre bestemmelser i straffeloven og i diskrimineringslovverket. Når det gjelder omfang av hatefulle ytringer på internett, er det vanskelig å finne et entydig mål på hvor mange som har blitt utsatt for dette. Ulike kilder tyder på at relativt få har opplevd å motta slike ytringer direkte, men at det er vanlig å ha observert hatefulle ytringer på internett. Rapporten diskuterer ulike forebyggende strategier, herunder politiets arbeid med forebygging og etterforskning. Det er særlig to miljøer som jobber direkte med hatefulle ytringer: Politiets tilstedeværelse på internett, som drives av Kripos, og en egen hatkrim-gruppe i Oslo politidistrikt. Avslutningsvis i rapporten identifiseres aktuelle kunnskapsbehov knyttet til fenomenet hatefulle ytringer.